

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ТАНРИВЕРДІЄВ ХАЗАРІ МУСА-ОГЛИ

УДК 343.102:343.132

**ДИСЕРТАЦІЯ
ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ
ЩОДО НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Х. М. Танривердієв**

Науковий керівник **Чернявський Сергій Сергійович**,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Київ – 2020

АНОТАЦІЯ

Танривердієв Х. М. Досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2020.

У дисертації в умовах реалізації нового кримінального процесуального законодавства та конституційних змін окреслено теоретичні та практичні проблеми досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України, в якому на основі критичного опрацювання положень теорії кримінального процесу, аналізу правозастосовної практики сформульовано висновки концептуального характеру, що дозволили розв'язати низку задач практико-прикладного характеру.

З оновлених положень Конституції України 2020 року, не впливає можливість чи необхідність визначення у законі будь-яких особливостей притягнення народних депутатів України до кримінальної відповідальності. Народний депутат залишений суб'єктом особливого порядку кримінального провадження, передбаченого гл. 37 Кримінального процесуального кодексу України й повідомлення про підозру йому вручає Генеральний прокурор або його заступник – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. У зв'язку з цим такі зміни не узгоджуються із положеннями ст. 24 Конституції України, відповідно до яких громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом; не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

З'ясовано, що для деяких європейських країн для притягнення особи, яка користується недоторканністю, до кримінальної відповідальності не передбачено надання згоди відповідного органу державної влади. Однак у країнах близького зарубіжжя виокремлено процесуальний порядок який базується на отриманні дозволу компетентного, законодавчо закріпленого органу.

З урахуванням законодавства України та зарубіжних країн, розроблено алгоритм (програму) дій суб'єктів досудового розслідування (прокурора, слідчого) у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України від встановлення факту вчинення кримінального правопорушення до направлення кримінального провадження до суду.

Наголошено, що депутатська недоторканність не повинна бути повністю скасована, а лише обмежена, оскільки, по-перше, депутат у силу специфіки своєї професійної діяльності висловлює свою позицію та вчиняє відповідні дії, спрямовані на реалізацію його депутатських функцій і повноважень, а по-друге, варто спростити досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів та механізм притягнення їх до кримінальної відповідальності у тих випадках, коли його причетність до вчинення кримінального правопорушення є очевидною, зокрема у разі затримання даної особи в момент вчинення кримінального правопорушення або ж одразу після його вчинення

Аргументовано, що кримінальна процесуальна діяльність Генерального прокурора у досудовому розслідуванні щодо народних депутатів України має не наглядний, а обвинувальний характер, оскільки він вносить відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, формує обвинувачення шляхом організації досудового розслідування та здійснення процесуального керівництва ним; його професійний інтерес полягає у здійсненні досудового розслідування в суворій відповідності до вимог закону з метою формування доказів обвинувачення, які є належними, допустимими, достовірними і

достатніми для обґрунтованого твердження про винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення.

Запропоновано напрями удосконалення порядку прийняття рішення про початок досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених народним депутатом України на основі Єдиного реєстру досудових розслідувань, вирішення у зв'язку з цим питань підслідності, обліку кримінальних правопорушень, руху кримінальних проваджень, повідомлення про підозру, застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Визначено, що процесуальний порядок здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику під час досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України є комплексом процесуальних дій зі складання повістки (іншого документа), направлення та вручення її у спосіб, визначений Кримінальним процесуальним кодексом України, підтвердження факту отримання повістки, дотримання строків повідомлення особи про виклик, а також процесуальні наслідки неявки за викликом.

Виділені та описані пошуково-пізнавальні можливості різновидів типових слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій, які проводяться у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України, якими є ті, що спрямовані винятково на отримання доказів (аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем, спостереження за особою, контроль за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту), на вирішення розшукових завдань (встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу) та подвійного призначення (моніторинг банківських рахунків).

Розкрито особливості здійснення слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій з урахуванням правового статусу народних депутатів України, що поєднують у визначеній послідовності процесуальні дії, оперативно-розшукові й організаційні заходи, заходи забезпечення кримінального провадження. Обґрунтовано, що не дотримання гарантій діяльності цих осіб, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом

України та нормативно-правовими актами, що визначають їх правовий статус, під час прийняття окремих процесуальних рішень та здійснення процесуальних дій має наслідком визнання одержаних доказів недопустимими. З метою усунення неоднозначного трактування положень ст. 481 Кримінального процесуального кодексу України щодо здійснення повідомлення про підозру таким особам запропоновано доповнити ч. 2 ст. 481 Кримінального процесуального кодексу України, у якій передбачити право прокурора, який склав письмове повідомлення про підозру у випадках, передбачених у ч. 1 цієї статті, доручити слідчому його вручення.

Запропоновано низку змін та доповнень до Кримінального процесуального кодексу України, зокрема: аргументовано доцільність доповнення ч. 1 ст. 482-2 Кримінального процесуального кодексу України положенням такого змісту: «1. Відомості, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення народним депутатом України, вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора), керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та керівниками Національного антикорупційного бюро України чи Державного бюро розслідувань у порядку, встановленому цим Кодексом»; з метою реалізації завдань кримінального провадження, реалізації статусу народного депутата України як підозрюваного в цілому, закріплення його гарантій у кримінальному процесі запропоновано доповнити главу 22 Кримінального процесуального кодексу України новою ст. 276-1 Кримінального процесуального кодексу України «Постанова про залучення народного депутата України як підозрюваного»; обґрунтовано практичну значущість доповнення Кримінального процесуального кодексу України окремою статтею, в якій визначити повноваження слідчого судді під час досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України, а також процесуально унормувати його діяльність в разі виявлення порушень прав і свобод таких осіб.

Ключові слова: народний депутат України, кримінальне провадження, процесуальний порядок, недоторканність, заходи забезпечення кримінального провадження, слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії.

SUMMARY

Tanriverdiev Kh. M. Pre-trial investigation in criminal proceedings against people's deputies of Ukraine. – On the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of legal sciences on a specialty 12.00.09 – criminal process and criminology; forensic examination; operational and investigative activities. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2020.

In the dissertation in the conditions of realization of the new criminal procedural legislation and constitutional changes the theoretical and practical problems of pre-judicial investigation in criminal proceedings concerning People's Deputies of Ukraine are outlined. to connect a number of tasks of practical and applied character.

From the updated provisions of the Constitution of Ukraine of 2020, it does not follow the possibility or necessity to define in the law any features of bringing the people's deputies of Ukraine to criminal responsibility. The People's Deputy is left by the subject of the special order of criminal proceedings provided by ch. 37 of the Criminal Procedure Code of Ukraine and a notice of suspicion is handed to him by the Prosecutor General or his deputy - the head of the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office. Therefore, such changes are not consistent with the provisions of Art. 24 of the Constitution of Ukraine, according to which citizens have equal constitutional rights and freedoms and are equal before the law; there may be no privileges or restrictions on the grounds of race, color, political, religious or other beliefs, sex, ethnic or social origin, property status, place of residence, language or other characteristics.

It has been found that in some European countries, the consent of the relevant public authority is not required to prosecute a person who enjoys immunity.

However, in the CIS countries there is a procedural procedure based on obtaining the permission of a competent, legally established body.

Taking into account the legislation of Ukraine and foreign countries, an algorithm (program) of actions of subjects of pre-trial investigation (prosecutor, investigator) in criminal proceedings against people's deputies of Ukraine from establishing the fact of committing a criminal offense to sending criminal proceedings to court.

It is emphasized that parliamentary immunity should not be completely abolished, but only limited, because, firstly, due to the specifics of his professional activity, the deputy expresses his position and takes appropriate actions aimed at implementing his parliamentary functions and powers, and secondly, It is necessary to simplify the pre-trial investigation in criminal proceedings against people's deputies and the mechanism of bringing them to justice in cases where his involvement in the commission of a criminal offense is obvious, in particular in the case of detention at the time of the crime or immediately after it.

It is argued that the criminal procedure of the Prosecutor General in the pre-trial investigation of people's deputies of Ukraine is not supervisory but accusatory, as he enters information into the Unified Register of pre-trial investigations, forms charges by organizing pre-trial investigation and procedural guidance; his professional interest is to conduct a pre-trial investigation in strict accordance with the law in order to form evidence of the accusation, which are appropriate, admissible, reliable and sufficient to substantiate the guilt of the accused in committing a criminal offense.

The directions of improvement of the order of decision-making on the beginning of pre-trial investigation of the criminal offenses made by the People's Deputy of Ukraine on the basis of the Uniform register of pre-trial investigations, the decision in this connection of questions of investigation, the account of criminal offenses, movement of criminal proceedings, notification of suspicion proceedings.

It is determined that the procedural procedure for summoning an investigator, prosecutor, summons during a pre-trial investigation in criminal proceedings against

deputies of Ukraine is a set of procedural actions to draw up a summons (another document), send and serve it in the manner prescribed by the Criminal Procedure Code of Ukraine. the fact of receipt of the summons, observance of terms of the notification of the person on a call, and also procedural consequences of non-appearance on a call.

The search and cognitive possibilities of the types of typical investigative and covert investigative (search) actions carried out in criminal proceedings against people's deputies of Ukraine, which are those aimed exclusively at obtaining evidence (audio, video control of a person, removal of information from transport telecommunications) networks, removal of information from electronic information systems, surveillance of a person, control over the commission of a crime in the form of a special investigative experiment), to solve search tasks (locating electronic means) and dual-purpose (monitoring of bank accounts).

Peculiarities of investigative and covert investigative (search) actions are revealed, taking into account the legal status of people's deputies of Ukraine, combining procedural actions, operative-search and organizational measures, measures to ensure criminal proceedings in a certain sequence. It is substantiated that non-compliance with the guarantees of activity of these persons provided by the Criminal Procedure Code of Ukraine and regulations determining their legal status during the adoption of certain procedural decisions and procedural actions has the effect of declaring the evidence inadmissible. In order to eliminate ambiguous interpretation of the provisions of Art. 481 of the Criminal procedure code of Ukraine concerning implementation of the notice of suspicion to such persons it is offered to supplement h. 2 Art. 481 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, which provides for the right of the prosecutor who made a written notice of suspicion in the cases provided for in Part 1 of this article, to instruct the investigator to serve it.

A number of changes and additions to the Criminal Procedure Code of Ukraine are proposed, in particular: the expediency of supplementing Part 1 of Art. 482-2 of the Criminal Procedure Code of Ukraine the provisions of the following content: "1. Information that may indicate a criminal offense by a People's Deputy of Ukraine

shall be entered into the Unified Register of Pretrial Investigations by the Prosecutor General (Acting Prosecutor General), the Head of the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office and the heads of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine or the State Bureau of Investigations. established by this Code"; in order to implement the tasks of criminal proceedings, the implementation of the status of the People's Deputy of Ukraine as a suspect in general, the consolidation of his guarantees in criminal proceedings, it is proposed to supplement Chapter 22 of the Criminal Procedure Code of Ukraine with a new article. 276-1 of the Criminal Procedure Code of Ukraine "Resolution on the involvement of the People's Deputy of Ukraine as a suspect"; substantiated the practical significance of supplementing the Criminal Procedure Code of Ukraine with a separate article in which to determine the powers of the investigating judge during the pre-trial investigation in criminal proceedings against deputies of Ukraine, as well as procedurally normalize its activities in case of violations of such rights and freedoms.

Key words: People's Deputy of Ukraine, criminal proceedings, procedural order, inviolability, measures to ensure criminal proceedings, investigative (investigative) actions, covert investigative (investigative) actions.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Танривердієв Х. М. Правова регламентація проведення слідчих (розшукових) дій щодо народних депутатів України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1. Т. 4. С. 154–159.
2. Танривердієв Х. М. Початок досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2. Т. 2. С. 156–161.
3. Танривердієв Х. М. Особливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо народних депутатів України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2018. Вип. 50. Т. 4. С. 184–189.
4. Танривердієв Х. М. Регламентації кримінальної процесуальної діяльності щодо осіб, які користуються недоторканністю: міжнародно-правовий досвід. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2019. Вип. 54. Т. 2. С. 155–160.
5. Танривердиев Х. М. Народный депутат Украины как субъект уголовной процессуальной деятельности. *Право и Закон*. 2020. № 1. С. 158–164 (Кыргызская Республика).
6. Танривердієв Х. М. Особливості повідомлення про підозру народним депутатам України. *Юридичний вісник*. 2020. № 3. С. 126–131.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Танривердієв Х. М. Особливості застосування депутатської недоторканості: міжнародно-правовий досвід. *Становлення та розвиток наукових досліджень: матеріали I міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 20–21 трав. 2016 р.). Київ : ГО «Фундація науковців та освітян», 2016. С. 39–41.
8. Танривердієв Х. М. Проблемні аспекти нових підходів до початку досудового розслідування. *Становлення та розвиток наукових досліджень:*

матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19–20 трав. 2017 р.). Київ : ГО «Фундація науковців та освітян», 2017. С. 48–50.

9. Танривердієв Х. М. Деякі питання повідомлення особі про підозру. *Актуальні проблеми оперативно-розшукової діяльності та використання спеціальної техніки* : матеріали кругл. столу (Дніпро, 6 груд. 2018 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 159–161.

10. Танривердієв Х. М. Інститут заходів забезпечення кримінального провадження. *Актуальні проблеми правової науки в сучасних умовах*: зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 16 трав. 2019 р.). Кривий Ріг : КФ Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. С. 115–117.

11. Танривердієв Х. М. Збирання доказів як елемент процесу доказування. *Становлення та розвиток наукових досліджень*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої Дню науки України (м. Київ, 17-18 травня 2019 р.). Київ: ГО «Фундація науковців та освітян», 2017. С. 23-25.

12. Танривердієв Х. М. Загальні умови проведення негласних (слідчих) розшукових дій. *Правова освіта: науковий погляд молодих вчених*: матеріали науково-практичної конференції до Міжнародного дня освіти (м. Київ, 24 січня 2020 р.). Київ: Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2020. С. 105-107.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	14
ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ	24
1.1. Стан наукового розроблення та законодавчої регламентації досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України	24
1.2. Народний депутат України як суб'єкт кримінальної процесуальної діяльності	45
1.3. Регламентації кримінальної процесуальної діяльності щодо осіб, які користуються недоторканністю: міжнародно-правовий досвід.....	67
Висновки до розділу 1	85
РОЗДІЛ 2 ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ	87
2.1. Початок досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України	87
2.2. Особливості повідомлення про підозру народним депутатам України .	111
2.3. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження до народних депутатів України	131
Висновки до розділу 2	169

РОЗДІЛ 3 ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ	172
3.1. Правова регламентація проведення слідчих (розшукових) дій за участю народних депутатів України	172
3.2. Особливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо народних депутатів України	187
Висновки до розділу 3	212
ВИСНОВКИ.....	214
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	219
ДОДАТКИ.....	250

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄКПЛ	Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод
ЄСПЛ	Європейський Суд з прав людини
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
МВС	Міністерство внутрішніх справ
США	Сполучені Штати Америки

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Народний депутат України – особа, обрана до складу Верховної Ради України на депутатський мандат. Основні положення щодо порядку виборів, прав і обов’язків народних депутатів України визначають ст.ст. 76–81 Конституції України, а також закріплені правові імунітети у вигляді особливого порядку притягнення їх до відповідальності (ч. 3 ст. 80). Такий виняток носить публічно-правовий характер і слугує публічним інтересам, є гарантією здійснення цим суб’єктом суспільно корисних і важливих державних функцій, професійної діяльності в інтересах усіх членів суспільства.

Інститут недоторканності певної категорії осіб наявний здебільшого в демократичних країнах і є гарантією їхньої захищеності від неправомірного кримінального переслідування під час виконання ними своїх професійних обов’язків. Однак в Україні недоторканність таких осіб має широкий характер, що значною мірою ускладнює розслідування вчинених ними кримінальних правопорушень. Норми чинного кримінального процесуального законодавства України фактично унеможливають здійснення швидкого, повного та неупередженого розслідування і притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які користуються недоторканністю. Це, безперечно, сприяло тому, що на початку 2020 року набули чинності Закони України «Про внесення змін до ст. 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» (2019) та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою приведення у відповідність до Закону України «Про внесення змін до ст. 80 Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України» (2019), якими скасовано депутатську недоторканність парламентарів. Таке скасування у кримінально-процесуальному законодавстві передбачило особливості початку досудового розслідування щодо народного депутата,

затримання, обрання запобіжного заходу, проведення слідчих (розшукових) (СРД) і негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД) щодо нього.

Проблемні аспекти досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю, набули наукового обґрунтування у працях відомих вітчизняних учених, зокрема Ю. П. Аленіна, Т. В. Варфоломеевої, С. Г. Волкотруба, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, І. В. Гори, Ю. М. Грошевого, А. Я. Дубинського, В. С. Зеленецького, О. В. Капліної, М. В. Косюти, О. П. Кучинської, Л. М. Лобойка, Є. Д. Лук'янчикова, В. Т. Маляренка, О. Р. Михайленка, М. М. Михеєнка, В. Т. Нора, А. І. Палюха, Д. П. Письменного, М. А. Погорецького, М. В. Руденка, В. М. Савицького, Д. Б. Сергєєвої, Г. П. Середи, О. Ю. Татарова, В. М. Тертишника, В. В. Топчія, Л. Д. Удалової, В. І. Фаринника, С. С. Чернявського, Ю. М. Чорноус, М. Є. Шумила, П. В. Цимбала, О. О. Юхна, О. Г. Яновської та ін. Окремі питання розслідування кримінальних правопорушень, вчинених народними депутатами, досліджувалися І. В. Бабій (2009), В. М. Трепаком (2011), Є. А. Котецем (2018), С. В. Свириденком (2018), І. С. Ганенко (2020).

В умовах докорінних змін законодавства та правозастосовної практики особливості досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України потребують окремого комплексного дослідження, результатом якого мають стати науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на вирішення наявних кримінальних процесуальних проблем. Зазначені фактори обумовлюють вибір теми дисертаційної роботи та її актуальність, а також свідчать про необхідність її комплексного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015); Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки (Указ Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015); Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від

25 серпня 2015 р. № 501/2015) та плану заходів щодо її реалізації (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393 р.); Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126); Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 рр. (наказ МВС України від 16 березня 2015 р. № 275); Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454); Пріоритетних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 рр. (рішення Вченої ради від 26 грудня 2017 р., протокол № 28). Тема дисертації затверджена рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 24 червня 2014 р. (протокол № 14).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертації є розроблення та обґрунтування положень теоретичного і практичного характеру, що пов'язані з процесуальним порядком проведення досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій з удосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування в аспекті предмета дослідження.

Досягнення зазначеної мети передбачає вирішення таких *задач*:

- розкрити стан наукової розробленості проблем законодавчої регламентації та досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо народних депутатів України;
- надати характеристику статусу народного депутата України як суб'єкта правовідносин;
- здійснити аналіз міжнародно-правового досвіду регламентації кримінальної процесуальної діяльності щодо осіб, які користуються недоторканністю;

- з'ясувати особливості початку досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо народних депутатів України;
- розкрити процесуальний порядок повідомлення про підозру народним депутатам України;
- охарактеризувати порядок застосування заходів забезпечення кримінального провадження до народних депутатів України;
- обґрунтувати необхідність удосконалення правової регламентації проведення слідчих (розшукових) дій щодо народних депутатів України;
- виявити проблемні питання проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо народних депутатів України.

Об'єкт дослідження – кримінальні процесуальні відносини, що виникають і розвиваються під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю.

Предмет дослідження – досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети, виконання обумовлених нею завдань, забезпечення наукового обґрунтування результатів дослідження використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, які застосовуються в юридичній науці. Зокрема, *історико-правовий метод* – під час узагальнення стану наукових досліджень і характеристики законодавчої регламентації досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо народних депутатів України (підрозділ 1.1); *діалектичний метод* – дозволив розглянути процесуальний порядок досудового розслідування та процесуальний порядок збирання доказів у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України (розділи 2–3); *системно-структурний метод* – для визначення особливостей проведення процесуальних дій під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо народних депутатів України, виявлення проблемних питань у розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених ними (розділи 2–3); *порівняльно-правовий метод* – для порівняння норм чинного законодавства України та інших держав, а також

під час аналізу наукових позицій щодо питань, пов'язаних з розслідуванням кримінальних правопорушень, вчинених народними депутатами України (підрозділи 1.3, 2.2, 2.3, розділ 3); *формально-логічний метод* – для аналізу норм чинного законодавства України, що регулюють порядок досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо народних депутатів України та формулюванні пропозицій стосовно вдосконалення окремих кримінальних процесуальних норм (розділи 2–3); *статистичний метод* – при узагальненні кількісних результатів, опрацюванні статистичних звітів та емпіричного матеріалу (розділи 1–3); *соціологічний* (анкетування, інтерв'ювання, опитування) – при вивченні думок практичних працівників, з'ясуванні ефективності застосування окремих правових інститутів та організаційних заходів (розділи 1–3).

Емпіричну базу дослідження становлять: статистичні та аналітичні матеріали Офісу Генерального прокурора України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної служби статистики України за період 2013–2019 рр.; результати вивчення 10 кримінальних проваджень щодо народних депутатів України та 14 судових рішень, винесених слідчими суддями; опитування 147 респондентів (30 суддів, 35 прокурорів, 65 детективів, 57 слідчих) у м. Києві; слідча та прокурорська практика з урахуванням значного досвіду роботи автора в Національній поліції України та Національному антикорупційному бюро України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших у вітчизняній юридичній науці в умовах реалізації нового кримінального процесуального законодавства та конституційних змін комплексним дослідженням теоретичних і практичних проблем досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України, в якому на основі критичного опрацювання положень теорії кримінального процесу, аналізу правозастосовної практики сформульовано висновки концептуального характеру, що дозволяють вирішити низку завдань практико-прикладного характеру, зокрема:

вперше:

– розроблено алгоритм (програму) дій суб'єктів досудового розслідування (прокурора, слідчого) у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України з моменту встановлення факту вчинення кримінального правопорушення до направлення кримінального провадження до суду;

– аргументовано, що кримінальна процесуальна діяльність Генерального прокурора у досудовому розслідуванні щодо народних депутатів України має не наглядний, а обвинувальний характер, оскільки він вносить відомості до ЄРДР, формує обвинувачення шляхом організації досудового розслідування та процесуального керівництва ним; його професійний інтерес полягає у здійсненні досудового розслідування в суворій відповідності до вимог закону з метою формування доказів обвинувачення, які є належними, допустимими, достовірними і достатніми для обґрунтованого твердження про винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення;

– запропоновано порядок прийняття рішення про початок досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених народним депутатом України, й вирішення у зв'язку з цим питань підслідності, обліку кримінальних правопорушень, руху кримінальних проваджень, повідомлення про підозру, застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

– виокремлено та окреслено пошуково-пізнавальні можливості різновидів типових слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій, які проводяться у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України, якими є ті, що спрямовані винятково на отримання доказів (аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем, спостереження за особою, контроль за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту), на вирішення розшукових завдань (встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу) та подвійного призначення (моніторинг банківських рахунків);

– розкрито особливості здійснення слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій з урахуванням правового статусу народних депутатів України, що поєднують у визначеній послідовності процесуальні дії, оперативно-розшукові та організаційні заходи, заходи забезпечення кримінального провадження. Обґрунтовано, що недотримання гарантій діяльності цих осіб, передбачених КПК України та іншими нормативно-правовими актами, що визначають їх правовий статус, під час прийняття окремих процесуальних рішень і здійснення процесуальних дій має наслідком визнання одержаних доказів недопустимими. З метою усунення неоднозначного трактування положень ст. 481 КПК України щодо здійснення повідомлення про підозру таким особам запропоновано доповнити ч. 2 ст. 481 КПК України, де закріпити право прокурора, який склав письмове повідомлення про підозру у випадках, передбачених ч. 1 цієї статті, доручити слідчому його вручення;

удосконалено:

– теоретичне обґрунтування порядку передачі Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора) матеріалів, після внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення народним депутатом України до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР), не пізніше 24 годин до органу досудового розслідування за підслідністю;

– зміст поняття «здійснення повідомлення про підозру народному депутату України», що складається з самого тексту повідомлення (ст. 277 КПК України) та безпосереднього вручення повідомлення (ст. 278 КПК України);

– процесуальний порядок оскарження ухвали слідчого судді про застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою в частині визначеного розміру застави;

– наукові рекомендації щодо особливостей здійснення СРД та НСРД з урахуванням правового статусу народних депутатів України, недотримання гарантій діяльності яких передбачено КПК України та нормативно-правовими актами, що визначають їх правовий статус, під час прийняття окремих

процесуальних рішень і здійснення процесуальних дій має наслідком визнання одержаних доказів недопустимими;

дістало подальшого розвитку:

– зарубіжний досвід кримінальної процесуальної діяльності щодо осіб, які користуються недоторканністю, за групами обмежень імунітету: а) відкриття кримінального провадження щодо депутата виключно за попередньої згоди парламенту (Аргентина, Бельгія, Болгарія, Латвія, Литва, Молдова, ФРН, Фінляндія, Франція); б) притягнення до кримінальної відповідальності за певні категорії злочинів (Португалії, США); в) відкриття кримінального провадження щодо депутата виключно, якщо він був затриманий на місці вчинення злочину або брав у ньому безпосередню чи опосередковану участь (Болгарія, Литва, Молдова, ФРН, Угорщина, Франція, Японія);

– окремі теоретичні та практичні положення проведення НСРД у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України, механізм їх проведення під час збирання, дослідження та оцінки фактів, фактичних даних, відомостей про факти, які процесуально закріплюються за допомогою процесуальної форми у протоколі як докази слідчим, прокурором;

– необхідність передбачити в окремій главі КПК України процесуальний порядок здійснення особливого кримінального провадження, в якій закріпити порядок здійснення як досудового розслідування, так і судового провадження щодо народних депутатів України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані висновки й пропозиції впроваджено та використовуються у:

– *науково-дослідній сфері* – для подальшого дослідження питань цієї теми (акт Науково-дослідного інституту публічного права від 11 червня 2020 р.);

– *практичній діяльності* правоохоронних органів України – з метою розроблення та вдосконалення відомчих нормативно-правових актів, підготовки посібників, методичних рекомендацій (акти Головного слідчого управління Національної поліції України від 20 травня 2020 р.);

– *освітньому процесі* – при підготовці лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінального процесу, а також під час проведення різних видів занять за відповідною дисципліною в системі підвищення кваліфікації прокурорів, слідчих і детективів (акт Національної академії внутрішніх справ від 17 червня 2020 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки оприлюднено на міжнародних, всеукраїнській конференціях та засіданні круглого столу, зокрема: «Становлення та розвиток наукових досліджень» (м. Київ, 20–21 травня 2016 р.); «Становлення та розвиток наукових досліджень» (м. Київ, 19–20 травня 2017 р.); «Актуальні проблеми оперативно-розшукової діяльності та використання спеціальної техніки» (м. Дніпро, 6 грудня 2018 р.); «Актуальні проблеми правової науки в сучасних умовах» (м. Кривий Ріг, 16 травня 2019 р.); «Становлення та розвиток наукових досліджень» (м. Київ, 17–18 травня 2019 р.); «Правова освіта: науковий погляд молодих вчених» (м. Київ, 24 січня 2020 р.).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, логічно об'єднаних у вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (229 найменувань на 25 сторінках) і трьох додатків на 10 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 224 сторінки, з них основного тексту – 179 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ

1.1. Стан наукового розроблення та законодавчої регламентації досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України

На шляху розбудови демократичної та правової держави європейського зразка для України першочерговим є удосконалення правових й організаційних засад функціонування системи кримінальної юстиції, яка ще не повною мірою відповідає новим суспільним потребам щодо реального додержання принципу верховенства права. Сьогодні ж, у зв'язку з приведенням кримінального процесуального законодавства України у відповідність з міжнародними стандартами, особливої актуальності набуває ґрунтовне дослідження правових механізмів досудового провадження в умовах гуманізації національного судочинства.

У той же час, на сучасному етапі вітчизняного державотворення вагому роль відіграє характер та зміст політико-правового зв'язку представницьких органів влади з виборцями. Підстави здійснення представництва, умови набуття та припинення повноважень представницькими органами, обсяг їхньої компетенції, є тим комплексом питань, від розв'язання яких багато в чому залежить стан демократії в країні. Особливо гостро ці питання постали перед демократичними державами на межі тисячоліть, що було пов'язано з трансформацією політичної карти світу, коли, з одного боку, демократія,

демократичне правління традиційно визнається однією з цінностей сучасної цивілізації, а з іншого боку, доволі часто виступає маніпулятивним засобом прихованого панування економічно впливових груп. Усе це зумовлює трансформацію класичних уявлень про народне представництво, появу нових теорій та моделей демократії. Україна не залишилася осторонь цих процесів. Вади вітчизняної системи народного представництва зумовили тенденції стійкої деградації електоральної культури (поширення явищ політичної корупції, абсентеїзму тощо) та призвели до вкрай низького рівня довіри суспільства до органів державної влади, що, як наслідок, і стало каталізатором подій 2004 та 2013-2014 років [214].

Всі громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (ч. 1, 2 ст. 24 Конституції України) [111]. Відповідно до ст. 10 КПК України не може бути привілеїв чи обмежень у процесуальних правах за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними або іншими ознаками [126]. Проте, кримінальний процесуальний закон встановлює особливості провадження щодо окремої категорії осіб (глава 37 КПК).

Конституційний принцип рівності – це загальне правило, складовою частиною якого можуть бути юридичні винятки, адже часто учасниками правовідносин стають суб'єкти, які одночасно наділені як загальним, так і, наприклад, професійним (посадовим) статусом. Тому законодавець, виходячи з теорії функціональної необхідності, може передбачати певні винятки із загального порядку, залежно від виконуваних ними повноважень та інших чинників [245, с. 36]. Відтак, деякі категорії суб'єктів у силу специфіки свого правового статусу все ж таки володіють певними додатковими гарантіями, які

вносять окремі особливості у порядок здійснення відносно них кримінального провадження [219, с. 14–15].

Положення цього принципу містяться в низці міжнародних актів. Зокрема, у ч. 1 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права зазначається, що всі особи є рівними перед судами [145]. Рівність учасників кримінального провадження перед законом означає наділення їх рівними правами і рівними обов'язками щодо участі у процесі та відстоюванні своєї позиції. Рівність прав (обов'язків) полягає у тому, що кожен з учасників кримінального провадження наділений правами і несе обов'язки, що відповідають його процесуальному становищу. Рівність усіх учасників перед законом передбачає єдиний правовий режим кримінального провадження, який забезпечує реалізацію їх процесуальних прав [124, с. 21–22].

Не суперечать принципу рівності перед законом і судом і норми, що містяться в кримінальному процесуальному законодавстві та встановлюють особливий порядок кримінального провадження щодо окремої категорії осіб. Зокрема, відповідно до чинного законодавства України, недоторканість, у тому числі в межах кримінального переслідування, гарантується і народним депутатам України (ст. 80 Конституції України [111], ст. 27 Закону України «Про статус народного депутата України» [197], глава 37 КПК України [126]).

Права на недоторканість особи – це гарантована державою особиста безпека і свобода громадянина, як і будь-якої людини взагалі, полягає в недопущенні, припиненні і недопустимості посягань на фізичну, моральну, психічну недоторканість і особисту безпеку. Принцип недоторканості особи може розглядатися як неприпустимість будь-якого протиправного посягання на фізичну, моральну і психічну цілісність, індивідуальну свободу, загальну свободу дій і особисту безпеку під час здійснення кримінального судочинства. Право на недоторканість особи не може бути обмежене [250, с. 75].

Цей порядок не створює вказаним особам яких-небудь привілеїв, що дозволяє безкарно порушувати закон. Він являє собою тільки одну з необхідних гарантій здійснення ними своїх повноважень, обумовлених особливим

характером виконуваних ними повноважень і необхідністю захистити їх від необґрунтованої підозри або обвинувачення, штучного створення перешкод до виконання службового обов'язку. У разі ж залучення їх до кримінального провадження на підставі закону вони наділяються звичайними процесуальними правами того або іншого суб'єкта – підозрюваного, обвинуваченого тощо [125, с. 14].

Вітчизняне досудове слідство вже давно потребує серйозного реформування. Воно є тією ланкою системи кримінального судочинства, на якій найчастіше порушують права людини. Очевидно, головною причиною цього є незадовільний рівень його організованості, про що слушно зазначає М. Є. Шумило [289, с. 162]. Одним з провідних напрямів реформування кримінального судочинства на сучасному етапі є забезпечення процесуальної рівності та змагальності сторін у кримінальному провадженні, підвищення гарантій захисту прав підозрюваного й інших учасників кримінального провадження. У зв'язку із цим головним завданням кримінального провадження є створення рівних можливостей для кожної зі сторін у кримінальному процесі та реальне впровадження у кримінальне судочинство засади змагальності, за якої результат розгляду судом конкретного випадку притягнення особи до кримінальної відповідальності буде залежати виключно від обґрунтованості позиції сторін.

Із цією метою сторонам кримінального провадження за новим КПК України надано рівні права щодо подання доказів безпосередньо до суду. Слідчого та прокурора необхідно позбавити фактично «монопольного» права на подання доказів, оскільки кожна зі сторін кримінального провадження повинна мати рівні можливості у збиранні доказів, отриманні допомоги суду у збиранні доказів у разі наявності труднощів їх отримання, а також наданні зібраних доказів суду для доведення винуватості чи невинуватості особи в учиненні злочину [9, с. 12].

Стан теоретичної розробленості проблем досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України необхідно

досліджувати за такими напрямками, а саме: а) дослідження інституту недоторканності певних категорій осіб у кримінальному процесі України; б) загальні проблеми досудового розслідування у кримінальному провадженні; в) аналіз правозастосовної практики, нормативно-правових актів і літературних джерел комплексного дослідження проблеми участі народного депутата України як підозрюваного у кримінальних провадженнях та застосування до нього заходів кримінального провадження; г) процесуальний порядок збирання доказів у кримінальних провадженнях щодо окремих категорій осіб.

Встановлення додаткових порівняно з недоторканністю особи гарантій недоторканності для окремих категорій державних посадових осіб має на меті створення належних умов для виконання покладених на них державою обов'язків та захист від незаконного втручання у їх діяльність. Недоторканність посадових осіб є гарантією більш високого рівня у порівнянні з недоторканністю, яка встановлюється для всіх осіб, що відповідає принципу рівності прав і свобод громадян та їх рівності перед законом (стаття 24 Конституції України). Тому, якщо права і свободи людини і громадянина, а також гарантії цих прав і свобод (у тому числі додаткові гарантії недоторканності особи) визначаються виключно законами України (п. 1 ст. 92 Конституції України), то гарантії вищого рівня (наприклад, для депутатів), оскільки вони допускають винятки із загального принципу рівності прав і свобод громадян та їх рівності перед законом, мають за логікою визначатися виключно Конституцією [39].

Таким чином, недоторканність не є абсолютною, адже діючим законодавством України передбачено, що кожна особа повинна відповідати за вчинене з її вини кримінальне правопорушення. Однак у тому обсязі, в якому сьогодні недоторканність надається відповідним державним особам, вона схожа швидше на особистий привілей, аніж на посилену професійну гарантію, через що значним чином ускладнює кримінальне переслідування цих осіб у разі вчинення ними кримінальних правопорушень [219, с. 17].

Як зазначає О. О. Майданник, народні депутати України, виходячи із змісту встановленої в Конституції України та законах компетенції Верховної Ради України, уповноважені вирішувати питання, що є доленосними для українського народу, суспільства і держави. Конституцією України, Законом «Про статус народного депутата України», іншими законами встановлене і гарантоване право народного депутата брати безпосередню і вирішальну участь у вирішенні всіх питань компетенції Верховної Ради України, у здійсненні контролю за реалізацією рішень парламенту. Ефективна робота Верховної Ради як парламенту України забезпечується за умови досягнення такого рівня організації її роботи, за якого депутати послідовно, неухильно і відповідально виконують установлені в законодавстві повноваження та взяті ними за присягою і своїми передвиборними програмами (особистими і партійними) зобов'язання. Неодмінною умовою і гарантією відповідальної і результативної роботи депутатів та парламенту загалом є встановлення у законодавстві та неухильна реалізація на практиці чітких конституційно-правових форм підзвітності та юридичної і політичної відповідальності парламентаріїв, систематичний контроль за виконанням ними повноважень і взятих зобов'язань з боку виборців та політичних партій, члени яких отримали депутатські мандати [139, с. 46].

Недоторканність не повинна використовуватися на шкоду законності та справедливості як засіб збереження винного від справедливого покарання, оскільки являє собою винятково особливий порядок притягнення до кримінальної відповідальності та забезпечує захист від незаконного і необґрунтованого обвинувачення у вчиненні злочину [239, с. 206]. Певні переваги надаються народному депутатові України не в якості невиправданого привілею, а як гарантія проти обмеження його статусу з метою ефективного і безперешкодного здійснення своїх службових обов'язків [10, с. 8].

Погоджуються з такою позицією С. В. Свириденко та О. Ю. Татаров зазначають, що народні депутати України користуються недоторканністю, яка надає цим суб'єктам імунітет від кримінального переслідування. Тобто, це не

привілеї, а необхідна міра, оскільки специфіка виконуваних цими суб'єктами завдань та функцій вимагає максимально високого рівня їх захищеності від стороннього тиску та безпідставного втручання в їх роботу. У цьому разі недоторканність виступає однією із правових гарантій, що покликана забезпечити належний рівень якості та ефективності здійснення її носіями свого функціонального призначення. Для того, щоб інститут недоторканності слугував саме гарантією професійної діяльності вищезгаданих суб'єктів, а не забезпечував якоїсь виключності, надмірної привілейованості їх статусу, він має бути відповідним чином врегульований на законодавчому рівні. Тож, слід відмітити, що хоча на сьогодні в Україні і закладено нормативно-правові основи забезпечення недоторканності певних категорій суб'єктів від кримінального переслідування, втім повноцінної якісної законодавчої регламентації дане питання все ще не отримало. І це незважаючи на низку важливих законодавчих змін і нововведень, що відбувалися протягом останніх років у конституційній та кримінальній процесуальній сфері, правосудді та правоохоронній діяльності [220, с. 9–10].

Проблемним питанням імунітету та його захисту у кримінальному судочинстві присвячено дослідження С. Г. Волкотруба, який розглядає актуальні проблеми захисту імунітету у кримінальному судочинстві, зокрема, імунітет народних депутатів [45]. У даній роботі автором досліджено лише проблеми захисту імунітету, що ж стосується проведення процесуальної діяльності щодо осіб, які користуються імунітетом, то ці питання в дисертації не розглядалися. Автор дійшов висновку, що імунітетом у кримінальному судочинстві є сукупність виняткових правових норм, частина яких належить до міжнародного публічного та національного конституційного права, законодавства про судоустрій, а також до кримінально-процесуального права. З його точки зору, поняття кримінально-процесуального імунітету охоплює всі випадки звільнення осіб від певних процесуальних обов'язків та додаткові гарантії їх недоторканності у кримінальному судочинстві [46, с. 2].

Аналізуючи статус народного депутата в Україні, О. І. Радченко підкреслює, що обсяг недоторканності членів представницьких органів переважної більшості пострадянських країн не відповідає сучасним тенденціям розвитку інститутів представницької демократії країн Західної Європи. Тому проблеми, пов'язані із збалансуванням обсягу недоторканності членів національного парламенту, притаманні не лише українському суспільству [203, с. 87].

У цьому контексті варто відмітити дисертаційне дослідження О. О. Реєнт, яке присвячене вивченню еволюції права юридичної недоторканності представників законодавчої влади у різних правових системах як минулого, так і сьогодення. Вчена відмічає, що існуючі наразі депутатські гарантії набувають відверто негативного характеру і потребують негайного перегляду та зменшення для послаблення соціальної напруги і прискорення процесів становлення громадянського суспільства. Теоретичне прагнення забезпечити недоторканність народних депутатів при здійсненні ними представницьких функцій на практиці перетворюється у зловживання з боку останніх, оскільки, усвідомлюючи свою безкарність, деякі з них вчиняють правопорушення, на які пересічні громадяни не наважилися б, усвідомлюючи неминучість застосування юридичних санкцій. Вирішення даної проблеми учена вбачає у тому, щоб посилити відповідальність народних депутатів шляхом забезпечення максимальної прозорості їх діяльності, яка можлива лише за умови формування громадянського суспільства [205, с. 176–177]. Однак, на нашу думку, важко погодитися з такою позицією, адже такий підхід навряд чи дозволить підвищити рівень законності та верховенства права. Позаяк проблема полягає саме у складності механізму досудового розслідування кримінальних проваджень щодо наро народного депутата й притягнення його до кримінальної відповідальності.

Як вірно з цього приводу зазначають М. А. Погорецький та О. С. Старенький притягнення народного депутата до кримінальної відповідальності та здійснення кримінального провадження щодо них є досить

громіздким. Такий механізм містить низку суттєвих недоліків, наявність яких не забезпечує належної реалізації уповноваженими суб'єктами сторони обвинувачення завдань кримінального провадження й потребує змін та доповнень. Це сприятиме підвищенню ефективності здійснення кримінального провадження щодо народних депутатів України та виконанню його завдань, передбачених ст. 2 КПК України [166].

Однак, на початку 2020 року набув чинності закон «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» [182], який виключає зі ст. 80 Конституції положення, що гарантує парламентарям депутатську недоторканність, а також неможливість бути притягнутими до кримінальної відповідальності, затриманими чи заарештованими без згоди Верховної Ради. Таким чином, у статті 80 Конституції залишиться лише норма про те, що народні депутати не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп.

На наше переконання депутатська недоторканність повинна бути не повністю скасована, а лише обмежена. З одного боку, депутат у силу специфіки своєї професійної діяльності повинен мати можливість вільно, не побоюючись кримінального переслідування, висловлювати свою позицію та вчиняти відповідні дії, спрямовані на реалізацію його депутатських функцій і повноважень [95]. З іншого боку, необхідно спростити досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів та механізм притягнення їх до кримінальної відповідальності у тих випадках, коли його причетність до вчинення кримінального правопорушення є очевидною, зокрема у разі затримання даної особи в момент вчинення кримінального правопорушення або ж одразу після його вчинення.

Що стосується другого напрямку теоретичної розробленості проблем досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України, то в умовах прийняття нового КПК України 2012 року однією з перших наукових праць яка дотично відноситься до теми нашого

дисертаційного дослідження стала монографія О. Ю. Татарова «Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС)» [241], у якій розглянуто найбільш суттєві теоретичні та прикладні проблеми діяльності слідчих, оперативних підрозділів та інших уповноважених осіб щодо реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України на стадії досудового розслідування кримінальних правопорушень як самостійно, так і у взаємодії між собою та з іншими суб'єктами кримінального судочинства, з унесенням пропозицій до чинного законодавства.

У контексті загальних положень досудового розслідування варто згадати дослідження В. В. Павловського, в якому початок досудового розслідування визначено як сукупність систематизованих процесуальних норм, що визначають форму та зміст процесуальної діяльності учасників кримінального провадження щодо виникнення кримінальних процесуальних відносин на підставі відносно встановлених фактів про вчинені кримінальні правопорушення. До загальних положень початку досудового розслідування віднесено процесуальні норми, які регламентують: підстави виникнення кримінальних процесуальних відносин, форму процесуальної діяльності учасників кримінального провадження на етапі прийняття, реєстрації та перевірки інформації про кримінальне правопорушення, прийняття відповідних процесуальних рішень; реалізацію прокурором напрямів процесуального керівництва досудовим розслідуванням, відомчого процесуального та судового контролю за законністю й обґрунтованістю дій органів досудового розслідування тощо [160].

У той же час, як зазначає В. Г. Дрозд, сучасний стан правового регулювання досудового розслідування не повною мірою відповідає засадам кримінального провадження, оскільки з розширенням змагального процесу, а також в умовах приведення національного законодавства до європейських стандартів у сфері захисту прав людини проблемні питання правозастосовного характеру набувають особливого значення, адже є індикатором реального

забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи на цій стадії. У цьому сенсі потребує посилення судового контролю, розширення кола учасників кримінального провадження, які мають право подавати клопотання про проведення процесуальних дій, ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування до його закінчення та ін. [70].

Щодо третього напрямку досліджень, то Україна сьогодні переживає період комплексного реформування кримінального та кримінального процесуального законодавства з огляду на його відповідність до європейських та міжнародних стандартів. Логічним результатом діяльності нашої держави на цьому шляху є закріплення пріоритету положень міжнародно-правових актів, ратифікованих Україною, над нормами національного кримінального процесуального законодавства. Цим обумовлюється необхідність ретельного вивчення норм (стандартів) міжнародно-правових актів у галузі забезпечення прав і свобод особи під час здійснення щодо неї кримінального переслідування, у тому числі, у процесі залучення такої особи в кримінальний процес як підозрюваного. Як зазначає М. Гузела, чинний КПК України закріплює підозрюваного як єдиного суб'єкта кримінального провадження, щодо якого триває кримінальне переслідування в стадії досудового розслідування. Саме тому предметом ретельного наукового аналізу постає проблема забезпечення прав підозрюваного в контексті стандартів, закріплених у нормах міжнародно-правових актів, визнаних Україною [57].

У зв'язку з чим на думку Н. Г. Григорука та О. О. Реєнт, оптимальним є обмеження імунітету народного депутата України випадками його затримання на місці вчинення злочину та у разі інкримінування злочинів, які відповідно до Кримінального кодексу України віднесені до категорії тяжких [53, с. 10; 250, с. 33].

На слушне переконання А. В. Шевчишена, при внесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР важливого значення має встановлення осіб, визначених у КПК України. Так, наслідками встановлення того, що такою особою є особа, наведена у ст. 480 КПК України, є не тільки здійснення

досудового розслідування в особливому порядку, який передбачений главою 37 КПК України, але й визначення підслідності кримінального провадження відповідно до положень ст. 216 КПК України за детективами Національного антикорупційного бюро або слідчими Державного бюро розслідувань. Такі дані згідно з п. 4 ч. 5 ст. 214 КПК України та Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення (2020 р.) [171], можуть бути встановлені, виходячи з відомостей про дану особу, наведених у заяві про корупційний злочин, який готується, вчиняється чи вчинений, або виявлення з іншого джерела (наприклад, у результаті перевірки цих відомостей шляхом звернення до відомостей, які містяться на офіційних сайтах відповідних органів, установ, організацій тощо). Здійснення досудового розслідування уповноваженим органом досудового розслідування є вкрай важливим для визнання допустимими доказів, зібраних у такому кримінальному провадженні [282, с. 203]. Визначення у главі 37 КПК України системи винятків у режимі правового регулювання здійснення кримінального провадження відносно наведених осіб обумовлене тим, що зайняття цих посад зумовлює не тільки набуття особами високого соціального положення, але й особливе суспільне значення їх професійної діяльності, однією з постійних рис якої є конфлікти, через що є висока імовірність для них, у порівнянні з пересічними громадянами або іншими особами, які здійснюють службову діяльність та професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, стати об'єктом протиправних дій з боку інших осіб з метою відсторонення їх від виконання своїх функцій, а у випадках реального вчинення ними кримінальних правопорушень – може викликати упереджене ставлення до них не тільки з боку пересічних громадян, але й з боку службових осіб правоохоронних органів та прокуратури [283, с. 115].

У контексті виявлення ефективності реалізації на практиці принципів кримінального процесуального законодавства, щодо охорони прав і свобод народного депутата відповідне теоретико-пізнавальне й прикладне значення має дисертація Д. А. Пешого «Засада законності та її забезпечення у

досудовому кримінальному провадженні» (2016 р.) [162], у якій обґрунтовано, що забезпечення засади законності вимагає вирішення питань гуманізації кримінального провадження, основними напрямками якої визнано: гуманізацію мети та завдань кримінального провадження, приведення їх у відповідність до ідей правового гуманізму, визначених насамперед у міжнародних актах з прав людини; розвиток змагальних засад досудового кримінального провадження; розширення використання відновних і примирних процедур; вдосконалення правового статусу кожного учасника кримінального провадження; запровадження механізму формування гуманістичного світогляду в осіб, які здійснюють кримінальне провадження [162, с. 6-7].

Щодо проблеми повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, то у зв'язку з прийняттям КПК України у 2012 році, як вірно зазначає Ю. В. Лисюк, не завжди особа яка отримує статус підозрюваного є такою насправді, а встановлення під час проведення процедури кримінального провадження необґрунтованості набуття статусу підозрюваного або порушення його прав і свобод вже в цьому статусі, не є рідким явищем та на сьогодні надзвичайно актуалізовано. Тому, звернення уваги на набуття процесуального статусу підозрюваного, а також його правові передумови потребують особливого відношення, оскільки підозрюваний має специфічний статус, який в залежності від якості проведеного досудового розслідування може отримати статус обвинуваченого або навпаки його винність може бути не доказана та кримінальне провадження закрито [132, с. 57].

Таке саме значення має дисертаційна робота О. В. Фараон «Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення» (2017 р.). У дисертації висвітлено поняття та розкрито генезу повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, визначено особливості набуття процесуального статусу підозрюваного на стадії досудового розслідування та співвідношення таких нормативних категорій як «повідомлення особі про підозру» і «притягнення як обвинуваченого» у

кримінальному процесі України. У контексті сучасної правозастосовної практики охарактеризовано випадки повідомлення особі про підозру, з'ясовано сутність процесуальної форми письмового повідомлення особі про підозру, а також його вручення на підставі аналізу практики діяльності органів досудового розслідування, визначено її оптимальне відображення у положеннях кримінального процесуального закону. Розглянуто підстави зміни повідомлення особі про підозру та правові наслідки прийняття цього процесуального рішення. Охарактеризовано процесуальну форму діяльності сторін обвинувачення та захисту при повідомленні особі про підозру у кримінальному провадженні. Розроблено пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання повідомлення про підозру у кримінальному провадженні [267, с. 18].

У цьому контексті варто згадати дисертаційну роботу І. В. Рогатюка щодо повноважень прокурора у досудовому розслідуванні, який свою процесуальну функцію здійснює від імені та в інтересах держави, тобто діє *ex-officio*, що сприяє реалізації головного конституційного обов'язку держави щодо утвердження і забезпечення прав та свобод людини (ст. 3 Конституції України). Кримінальна процесуальна діяльність прокурора безпосередньо впливає на ефективність реалізації державної політики у сфері протидії злочинності. Важливе значення має діяльність прокурора під час досудового розслідування, оскільки саме на цій стадії кримінального провадження під керівництвом прокурора здійснюються процесуальні дії, спрямовані на розкриття кримінального правопорушення, збирання доказів причетності конкретної особи до його вчинення та формується база майбутнього публічного обвинувачення [213, с. 1].

Автором теоретично обґрунтовано на основі узагальнення практики необхідності удосконалення нормативної моделі повідомлення про підозру окремим категоріям осіб, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження, а також наукові підходи щодо механізму реалізації прокурором кримінального процесуального законодавства при

застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема, виклику слідчим та прокурором, приводу, накладення грошового стягнення, тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасового доступу до речей і документів, тимчасового вилучення й арешту майна, затримання особи та інших запобіжних заходів [213, с. 8]. Такі та інші засади кримінальної процесуальної діяльності прокурора на стадії досудового розслідування розглянуті І. В. Рогатюком у монографії «Процесуальна діяльність прокурора на стадії досудового розслідування» [212]

Гарантія прав і свобод особи під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою присвячена робота М. І. Дерев'янка «Гарантії прав і свобод особи під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою» (2015 р.) [66]. А С. Черкесова у кандидатській дисертації «Гарантії прав і свобод людини при їх обмеженні у кримінальному провадженні» (2018 р.) крім питань, що становлять предмет її дослідження, торкнулася процедури становлення та розвитку гарантій прав і свобод підозрюваного при їх обмеженні у кримінальному провадженні. Автором розкрито поняття, сутність, значення, предмет гарантій прав і свобод людини у кримінальному провадженні, запропоноване власне визначення поняття кримінальних процесуальних гарантій прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого. Розглянуто різні підходи науковців до питання класифікації гарантій прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого у ході кримінального провадження. Запропоновано власну класифікацію. Теоретично обґрунтовано та досліджено питання обмеження конституційних прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого в кримінальному провадженні. З'ясовано процесуальні особливості процедури обмеження прав та свобод. Запропонована власна дворівнева система суб'єктів обмеження прав та свобод людини. На основі судової практики досліджено та проаналізовано процесуальний порядок реалізації гарантій прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого на різних стадіях кримінального провадження. Виявлено недоліки в практичній реалізації гарантій прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого та прогалини у чинному

кримінальному процесуальному законодавстві України. Сформульовано ряд науково обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення положень КПК України. Доводиться доречність впровадження міжнародного досвіду у національне законодавство України [280, с. 19]. Також запропоновано дворівневу систему суб'єктів обмеження прав та свобод підозрюваного, яка складається зі сторони обвинувачення та органів правосуддя, які на досудовому розслідуванні представляє слідчий суддя. Наголошено, що система суб'єктів обмеження конституційних прав і свобод у кримінальному провадженні має чітко виражену ієрархічну структуру, стійкі взаємообумовлені зв'язки та єдині цілі [280, с. 16].

У чинному КПК України законодавець, дбаючи про права і свободи людини, враховуючи численні проблеми, ускладнив як в якісному, так і в кількісному плані нормативне регулювання запобіжних заходів, правову регламентацію підстав, умов і процесуального порядку їх застосування у кримінальному провадженні. Тому у цьому аспекті важливе значення для нашого дослідження має дисертаційна робота К. О. Середи «Правове регулювання запобіжних заходів у кримінальному провадженні» (2018 р.). Автором визначено, що запобіжні заходи у кримінальному провадженні мають власне функціональне призначення, що розкривається шляхом виконання наступних функцій: забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого під час кримінального провадження; забезпечення доказової діяльності у кримінальному провадженні; гарантування змагальності кримінального провадження; забезпечення законного обмеження прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого під час кримінального провадження; забезпечення ефективності кримінального провадження; відокремлення процесу кримінального провадження від результату кримінального провадження; забезпечення реалізації кримінальної процесуальної відповідальності [225].

Комплексній розробці проблем нормативної регламентації та практики застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, що здійснено

з урахуванням новелізації кримінального процесуального законодавства України присвячена дисертаційна робота Д. В. Колодчина «Тримання під вартою як запобіжний захід» (2018 р.) [93]. Щодо нашого предмету дослідження, то викликає інтерес з'ясування автором причини недотримання в Україні порядку тримання під вартою в контексті забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканість, які, зважаючи на їх специфіку, поділено на наступні блоки: а) недосконалість нормативної регламентації інституту тримання під вартою; б) помилки та порушення, що допускаються в правореалізаційній практиці; в) недостатнє врахування практики ЄСПЛ, зокрема, в частині змістового наповнення загальних міжнародних стандартів [93].

Найбільш наближеними до теми нашого дослідження є дослідження В. І. Фаринника, зокрема його монографія «Застосування заходів забезпечення кримінального провадження: теорія та практика» (2017 р.) [269], у якій досліджено проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження, у той же час і до народних депутатів України. Розглянуто особливості реалізації заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному провадженні України та зарубіжних країн. Теоретичні положення поєднуються з прикладами помилок, порушень законності і позитивного досвіду, які є найбільш розповсюдженими у процесуальній діяльності сторони захисту та обвинувачення (слідчих, прокурорів).

У дисертації «Теоретичні, правові та праксеологічні проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі України» (2018 р.), на основі положень теорії кримінального процесу, узагальнення слідчої та судової практики розроблено сучасну концепцію застосування заходів забезпечення кримінального провадження з урахуванням необхідності гармонізації кримінального процесуального законодавства з європейськими стандартами у галузі прав людини та здійснення правосуддя [270].

Дана Концепція розроблена з урахуванням необхідності гармонізації кримінального процесуального законодавства з європейськими стандартами у галузі прав людини та здійснення правосуддя. Запропоновані напрями і шляхи реалізації наукових висновків і пропозицій у законотворчій роботі та практичній діяльності органів кримінальної юстиції стосуються широкого спектру найбільш дискусійних і далеко не однозначних у науковому та правозастосовному вимірах питань, що потребують концептуального осмислення та розв'язання саме відповідно до радикально нового, європейського зразка, кримінального процесуального законодавства. Науково доведено доцільність запровадження у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство певних елементів зарубіжного досвіду правової регламентації і практики розв'язання окремих проблем застосування заходів процесуального примусу.

Деякі аспекти предмету нашої роботи висвітлені у дисертаційній роботі О. В. Винокурова «Захист прав підозрюваного при затриманні та застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою» (2018 р.) [38], у якій вперше сформульовано висновок про те, що захист при затриманні та застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є складовою і нерозривною частиною діяльності захисника проти висунутої підозри чи пред'явленого обвинувачення у конкретному кримінальному провадженні, яка має свої специфічні особливості, обумовлені її предметом і метою, що дозволяє розглядати її як відносно самостійний напрямок діяльності захисника.

Щодо аналізу наукових праць, в яких досліджувались питання процесуального порядку збирання доказів у кримінальних провадженнях щодо окремих категорій осіб, то І. В. Бабій у своєму дисертаційному дослідженні приділила увагу досудовому розслідуванню злочинів, вчинених особами, які займають особливо відповідальне становище, зокрема, нею визначено коло й правовий статус осіб, які займають особливо відповідальне становище; підстави й основні риси, притаманні відповідальності даної категорії осіб; коло осіб, стосовно яких застосовується імунітет у кримінальному процесі; правова

регламентація порушення кримінальної справи щодо даних осіб. Також нею детально розкрито особливості застосування примусових заходів та окремих слідчих дій (накладення арешту на кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв'язку) [11, с. 119–141]. При цьому, І. В. Бабій досліджувала особливості досудового розслідування злочинів, вчинених особами, які займають особливо відповідальне становище, в межах КПК України 1960 р., відповідно, низка положень, що нею досліджені, втратили свою актуальність.

Г. М. Доросінська, досліджуючи питання порушення та розслідування кримінальної справи щодо депутатів місцевої ради, які наділені певним імунітетом під час притягнення їх до кримінальної відповідальності, у своєму дисертаційному дослідженні розкрила особливості порушення справ щодо депутата місцевої ради, порядок притягнення до кримінальної відповідальності, а також застосування запобіжних заходів щодо даної категорії посадовців та довела обов'язковість участі прокурора під час проведення слідчих дій [67]. Між тим, поряд з актуальними позиціями, дослідження ученою проведене в рамках кримінально-процесуального та іншого законодавства, яке втратило чинність.

С. В. Свириденко дослідив особливості досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю, зокрема, аналіз процесуального порядку досудового розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканністю, у кримінальному процесі зарубіжних країн, початок досудового розслідування в цій категорії кримінальних проваджень, порядок застосування щодо таких осіб заходів забезпечення кримінального провадження, а також особливості проведення слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій щодо осіб, які користуються недоторканністю [221]. Проаналізовано процесуальний порядок повідомлення про підозру, у зв'язку з чим визначено, що здійснення повідомлення про підозру складається з двох взаємопов'язаних етапів: по-перше, це складання самого тексту повідомлення, вимоги до якого визначено положеннями ст. 277 КПК України; по-друге, це безпосереднє вручення

повідомлення, порядок чого передбачено ст. 278 КПК України. Встановлено межі проведення СРД та виокремлено особливості проведення НСРД стосовно осіб, які користуються недоторканністю. Констатовано, що проведення СРД стосовно осіб, які користуються недоторканністю, має бути детально регламентовано у відповідних положеннях КПК України. Зазначене слід здійснювати з урахуванням мети і підстав проведення тієї чи іншої слідчої (розшукової) дії, а також із обов'язковим дотриманням принципів юридичної визначеності та пропорційності, які сьогодні вироблені відповідною практикою Європейського суду з прав людини. Зокрема, обмеження основних прав і свобод людини та громадянина, а також втілення цих обмежень на практиці допустимі лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, установлюваних такими обмеженнями [219].

Поряд з проведеними дослідженнями, варто згадати роботу Є. А. Котеця, [114], яка присвячена комплексному дослідженню проблеми особливості розслідування злочинів щодо осіб, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище. Автором виокремлено порядок відкриття кримінальних проваджень щодо злочинів стосовно осіб, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище, залежно від суб'єкта вчинення злочину: слідчого або прокурора; судді; народного депутата; високопосадовця; іншої службової особи органу державної влади чи місцевого самоврядування. Заслуговує на увагу дослідження правового механізму проведення СРД та НСРД.

Також, з огляду на досліджувану тему, потрібно згадати працю О. В. Красильникова, у якій розкрито порядок розслідування злочинів відносно осіб з особливим порядком (депутати, судді, аудитори тощо) [116], а саме особливості порушення кримінальної справи (за українським законодавством – відкриття кримінального провадження) щодо окремої категорії осіб (депутата, Президента, Генерального прокурора, Уповноваженого з прав людини, голови, заступника, аудитора Рахункової палати, члена Центральної виборчої комісії) та особливості провадження справ щодо вказаної категорії суб'єктів [116,

с. 146–209]. У ній безперечно розглядаються актуальні питання розслідування злочинів щодо окремої категорії осіб, які користуються імунітетом й підняті питання розкриваються з позиції кримінального процесуального права, але такий аналіз здійснюється виключно з урахуванням зарубіжного законодавства.

Підводячи підсумки варто констатувати, що поряд з активністю наукових інтересів щодо проблемних питань досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України, комплексного дослідження даного питання не проводилось, а тому відсутній єдиний системний підхід до розуміння особливостей й проблем здійснення кримінального провадження відносно зазначеної категорії суб'єктів.

В окремих монографічних дослідженнях розкриваються такі питання, як а) дослідження інституту недоторканності певних категорій осіб у кримінальному процесі України (С. Г. Волкотруб, О. О. Майданник, О. І. Радченко, О. О. Реєнт); б) загальні проблеми досудового розслідування у кримінальному провадженні (О. Г. Дрозд, В. В. Павловський, О. Ю. Татаров); в) аналіз правозастосовної практики, нормативно-правових актів і літературних джерел комплексного дослідження проблеми участі народного депутата України як підозрюваного у кримінальних провадженнях (М. А. Погорецький, І. В. Рогатюк, О. С. Старенький, О. В. Фараон, А. В. Шевчишен) та застосування до нього заходів кримінального провадження (О. В. Винокуров, Д. В. Колодчин, К. О. Серeda, В. І. Фаринник); г) процесуальний порядок збирання доказів у кримінальних провадженнях щодо окремих категорій осіб, зокрема осіб, які займають особливо відповідальне становище (І. В. Бабій), щодо депутата місцевої ради (Г. М. Доросінська), вчинених особами, які користуються недоторканністю (С. В. Свириденко), осіб, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище (Є. А. Котець).

Вагомий науковий вклад згаданих учених у розроблення зазначеної проблематики є беззаперечним, проте їх дослідження об'єктивно обмежувались попередніми періодами розвитку законодавства, а тому не повною мірою враховує та не завжди відповідає потребам правозастосовної практики. У

значній кількості розроблень не враховано проблеми практики досудового розслідування, що виникли в умовах внесених змін до Конституції України й застосування нового кримінального процесуального законодавства та яким чином дані нововведення позначилися на розслідуванні злочинів, вчинених народними депутатами України. Тому на сьогодні існує потреба у визначенні особливостей досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо народного депутата України, а також розроблення та обґрунтування на цій основі пропозицій, спрямованих на удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства і практики його застосування.

Таким чином, виходячи з проведеного вище аналізу наукової літератури, можна зробити висновок, що вчені на рівні монографічного дослідження не досліджували досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України, хоча це питання має не тільки теоретико-прикладний характер, а й практичне значення, оскільки від його вирішення на монографічному рівні залежить ефективність процесу розслідування кримінальних правопорушень у частині визначення заходів, спрямованих на забезпечення дієвості кримінального провадження та які застосовуються щодо конкретної особи і пов'язані з покладенням на неї певних обов'язків й обмеженням її прав і свобод.

1.2. Народний депутат України як суб'єкт кримінальної процесуальної діяльності

Одним із першочергових завдань держави є утвердження і реалізація прав та свобод людини, формування громадянського суспільства, побудова правової держави. Конституція України передбачає, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних

та інших переконань, статі етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [11]. Разом з тим існує певна категорія громадян, діяльність яких спрямована на забезпечення функціонування основних державних інститутів, яка полягає в забезпеченні безперешкодного та ефективного здійснення своїх функцій [129, с. 107].

Відповідно до КПК України, одним із завдань кримінального провадження визнається застосування до кожного його учасника належної правової процедури (ст. 2). Щодо окремих категорій осіб закріплено особливий порядок кримінального провадження (глава 37), зокрема стосовно народного депутата України. Виходячи з цього принципу існування будь-яких особливих проваджень, які надають привілеї або переваги при здійсненні кримінального провадження є неприпустимими. Разом з тим особливий порядок провадження щодо народних депутатів надає їм додаткові законодавчі гарантії більш ефективно і незалежно здійснювати свою професійну діяльність (ст. 480 КПК України). Цю проблему повинне вирішити подальше вдосконалення кримінального процесуального законодавства з урахування норм міжнародного законодавства щодо цього питання.

Коли йдеться про кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб, у науці кримінального процесу використовується категорія «імунітет». У чинному кримінальному процесуальному законодавстві України не існує офіційно закріпленого трактування поняття «імунітет», але його активно вживають науковці і практики, зокрема в монографічній літературі та періодиці [46; 91]. Термін «імунітет» має принаймні два значення: медико-біологічне і, власне, юридичне. Він походить від латинського «*immunitas*» (*immunitatis*), що означає звільнення від чого-небудь, недоторканність, незалежність [83, с. 668]. Цей термін означає «виключне право не підкорятися деяким загальним законам, що надається особам, які займають особливе становище в державі, наприклад, дипломатичному корпусу, депутатам парламенту, робітникам судових та правоохоронних органів і т.п.» [14, с. 271].

За С. І. Ожеговим імунітет є самостійним правовим засобом держави, завдяки якому воно надає виключне право особам, які займають особливе становище в міждержавних, державних та суспільних відносинах, не підкорятися деяким загальним законам [153, с. 250].

Правовий імунітет наділяє своїх володарів єдиною, водночас значно вагомою перевагою – правовою недоторканністю. Наприклад, П. Стучка визначає імунітет стосовно членів законодавчих палат як прерогативу, через яку вони користуються безвідповідальністю, за думки, висловлені при відправленні ними депутатських обов'язків, а також неможливість кримінального переслідування без згоди законодавчої палати [291, с. 142–143].

Водночас О. В. Малько зазначає, що правовий імунітет: 1) створює особливий юридичний режим, що дає змогу полегшити становище відповідних суб'єктів, розширює можливості щодо задоволення тих або інших інтересів; 2) покликаний бути правостимулювальним засобом, спонукаючи до певної поведінки і позначаючи позитивну правову мотивацію; 3) є гарантією соціально корисної діяльності, сприяє здійсненню тих або інших обов'язків; 4) виявляється у своєрідних вилученнях, правомірних виключеннях, встановлених у спеціальних юридичних нормах [140].

Метою імунітету є забезпечення виконання міжнародних, державних і суспільних функцій, службових обов'язків. У літературі висловлено думку про те, що «імунітет» – ширше поняття, ніж «недоторканність» [217, с. 4].

У сучасній юриспруденції досить поширеним є визначення імунітету як права особи або винятку із загальних правил щодо звільнення від певного обов'язку чи покарання. На думку В. Г. Даєва [59, с. 45–49], під імунітетом у кримінальному процесі слід розуміти, по-перше, звільнення окремих осіб від виконання певних процесуальних обов'язків; по-друге, встановлення для деяких категорій осіб особливих гарантій обґрунтованості застосування до них заходів процесуального примусу або притягнення до відповідальності.

Імунітетом часто називають непідсудність іноземної держави судам іншої держави та винятки з юрисдикції акредитуваної держави щодо представництв та

громадян, які виконують особливі обов'язки від імені іноземних держав (глави держав і урядів, дипломати, консули та ін.), а також органів та посадових осіб міжнародних організацій. Йдеться про імунітет від юрисдикції, яким користуються іноземні держави стосовно дій, учинених при здійсненні публічної влади [266, с. 192–202].

З цього приводу Конституційний Суд України зазначив: «Вирішуючи питання щодо недоторканності певних посадових осіб, необхідно виходити з того, що встановлення додаткових порівняно з недоторканністю особи (ст. 29 Конституції України) гарантій недоторканності для окремих категорій державних посадових осіб має на меті створення належних умов для виконання покладених на них державою обов'язків та захист від незаконного втручання в їх діяльність» [208].

Крім власне науки кримінального процесу, окремі аспекти імунітету в юриспруденції традиційно вивчаються в межах міжнародного та конституційного права. Утім предмет дослідження цих наук щодо імунітетів дещо відрізняється від предмета дослідження у кримінальному процесі. До того ж окремі питання даної проблематики перебувають на межі з питаннями щодо імунітетів саме в кримінальному судочинстві.

Загалом, міжнародні договори, що передбачають привілеї та імунітети тих чи інших осіб, наприклад, Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 р., свідчать про те, що норми про імунітети та привілеї саме в кримінальному судочинстві є лише складовою частиною відповідного правового інституту міжнародного права [43]. Тобто міжнародно-правові норми передбачають загальні, спільні для всіх держав-учасниць Віденської конвенції положення, які повинні знайти відображення в національному законодавстві кожної країни з урахуванням специфіки її правової системи [46].

Інституту імунітету окремих посадових осіб у кримінальному судочинстві присвячено праці таких вітчизняних науковців та практиків, як С. С. Аскеров, І. В. Бабій, Н. П. Баєв, В. Д. Берназ, Т. В. Варфоломєєва, В. Г. Гончаренко, Ю. М. Грошевий, О. В. Козаченко, Л. М. Лобойко,

В. Т. Маляренко, О. Р. Михайленко, М. М. Михеєнко, В. В. Молдован, В. Т. Нор, В. П. Навроцький, Г. М. Омеляненко, В. О. Попелюшко, І. В. Рогатюк, Д. О. Савицький, М. І. Сірий, С. В. Скрипниченко, В. М. Тertiшник, Л. Д. Удалова, В. П. Шибіко О. Г. Яновська та ін.

Проте не всі науково обґрунтовані пропозиції даних авторів відображено в чинному законодавстві та реалізовано на практиці. Крім цього, за останні роки прийнято низку законів України, якими визначається статус окремих посадових осіб. Тож питання стосовно кримінального провадження щодо окремої категорії осіб потребує подальшого вивчення та розроблення пропозиції з удосконалення чинного законодавства з цієї проблематики. Для нас, насамперед, становлять інтерес проблемні питання, що стосуються реалізації повноважень прокурора в таких кримінальних провадженнях.

Необхідно мати на увазі, що особливий порядок кримінального провадження співвідноситься з загальним порядком як логічні категорії «особливого» та «загального» [123, с. 596]. Застосування особливого порядку кримінального провадження означає, що стосовно осіб, зокрема народних депутатів України, кримінальне провадження загалом здійснюється за загальними правилами, встановленими КПК України, із врахуванням низки особливостей (особливих процедур), визначених у подальших статтях глави 37 КПК України. Ними є: особливий порядок повідомлення про підозру; затримання, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту, обшуку, огляду особистих речей і багажу, транспорту, жилого чи службового приміщення, порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та застосування інших заходів, у тому числі НСРД, що відповідно до закону обмежують права і свободи. Встановлення в законі особливого порядку кримінального провадження щодо вказаних осіб спричинене прагненням законодавця забезпечити цим особам найбільш сприятливі умови для здійснень ними власних повноважень та захистити їх від можливого незаконного впливу.

У філософському енциклопедичному словнику зазначено, що статус (від лат. status – стан, положення) – соціальний, співвідносний стан (позиція) індивідуума або групи в соціальній системі, що визначається за низкою ознак, специфічних для даної системи (економічних, професійних, етнічних та ін.) [273, с. 488].

Отже, набуття певного статусу призводить до отримання певних прав та обов'язків, перелік яких встановлюється законодавством України. З огляду на це, має йтися про правовий статус народного депутата України.

Спеціальний статус, що виникає у зв'язку з обійманням певної посади, у юридичній літературі досліджується, головним чином, в окремих проявах, пов'язаних, насамперед, з різноманітними носіями статусу. Однак усі ці статуси суб'єктів правовідносин є лише окремих випадком загального статусу особи чи громадянина в суспільстві та державі. І висновки теоретиків права щодо соціальної юридичної природи, сутності характеру й основних якостей, властивостей загального статусу особи та громадянина є методологічним підґрунтям для з'ясування особливостей статусу окремих учасників правових відносин [84, с. 299].

По суті зазначена категорія у п. 1 ч. 1 ст. 480 КПК України належать до відповідної професії чи певної посади. Набуття відповідного статусу є чинником, що вирізняє народного депутата України із загального правового поля, в якому перебувають інші громадяни України. Офіційний статус, пов'язаний із призначенням чи обранням на певну посаду, створює для особи особливий правовий режим за рахунок додаткових прав та обов'язків. Загалом особа повністю набуває правового статусу з моменту набуття повноважень, що у більшості випадків пов'язано з прийняттям присяги. Водночас у законодавстві відсутні, за окремими винятками, положення про те, з якого саме моменту починають діяти відповідні гарантії як елемент правового статусу особи. Тому щодо народних депутатів України гарантії мають діяти не з моменту набуття повноважень, а саме з моменту призначення (обрання) на посаду.

Варто зауважити, що відповідно до постанови Великої Палати Верховного Суду від 20 березня 2019 року у справі № 826/8777/18 народний депутат не є ані посадовою, ані службовою особою органу державної влади чи органу місцевого самоврядування, а тому не може бути відповідачем як суб'єкт владних повноважень з приводу реалізації його компетенції у сфері управління. Водночас народний депутат може нести відповідальність як фізична особа та бути стороною у справі, яка підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства [175].

Відповідно до ст. 1 закону України «Про статус народного депутата України» (1992 р.) народний депутат України є обраний відповідно до Закону України «Про вибори народних депутатів України» [179] представник Українського народу у Верховній Раді України і уповноважений ним протягом строку депутатських повноважень здійснювати повноваження, передбачені Конституцією України та законами України. Народний депутат здійснює свої повноваження на постійній основі. При виконанні своїх повноважень народний депутат керується Конституцією України, законами України та загальновизнаними нормами моралі. Держава гарантує народному депутату забезпечення необхідними умовами для здійснення ним депутатських повноважень [197].

Як зазначають В. О. Зайчук та О. Л. Копиленко, народний депутат України – це представник українського народу у Верховній Раді України, уповноважений здійснювати повноваження, передбачені Конституцією та законами України. Його основними обов'язками є дбати про благо України і добробут Українського народу, захищати інтереси виборців та держави. Він виконує ці обов'язки шляхом участі у здійсненні законодавчої, установчої та контрольної функцій Верховної Ради України [63, с. 77]. У той же час, Совгіря О. В. і Шукліна Н. Г. зазначили, що народний депутат України є обраним відповідно до Конституції і законів України повноважним представником українського народу у Верховній Раді України, який протягом строку дії депутатського мандата здійснює законодавчо визначені

повноваження. Правовий статус народного депутата України – це його місце і роль у системі правовідносин як представника українського народу в парламенті, визначені і гарантовані Конституцією і законами України [230, с. 211].

Варто зауважити, що з прийняттям Виборчого кодексу України депутатом може бути обраний громадянин України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом п'яти останніх перед днем виборів років. Не може бути висунутий кандидатом та обраний депутатом громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку [37].

У зв'язку з цим пропонуємо внести зміни до ст. 1 закону України «Про статус народного депутата України» (1992 р.), зокрема: «...народний депутат України є обраний відповідно до Виборчого кодексу України та Закону України «Про вибори народних депутатів України»...».

Принципами статусу народного депутата України є: вільний депутатський мандат; здійснення повноважень народним депутатом на постійній основі; несумісність депутатського мандата з іншими видами діяльності; рівноправність депутатів; депутатський індемнітет. Водночас, неодмінною умовою і гарантією відповідальної і результативної роботи депутатів та парламенту загалом є встановлення у законодавстві та неухильна реалізація на практиці чітких конституційно-правових форм підзвітності та юридичної і політичної відповідальності парламентаріїв, систематичний контроль за виконанням ними повноважень і взятих зобов'язань з боку виборців та політичних партій, члени яких отримали депутатські мандати [139, с. 47].

Можна стверджувати, що загальний статус депутата пропонує загальну відповідальність парламентарія (наприклад, при укладенні ним трудових чи цивільно-правових угод), а спеціальний статус – містить особливі повноваження та гарантії діяльності, що свідчить про підвищену

відповідальність члена парламенту. Тому, досліджуючи відповідальність депутата, варто звернути увагу на такий вид юридичної відповідальності, як кримінальна. Питання кримінальної відповідальності члена парламенту має важливе практичне значення, оскільки воно пов'язане із завданнями зміцнення законності в державі. Найбільш поширеним є визначення кримінальної відповідальності як обов'язку особи, що вчинила злочин, зазнати заходів державного примусу [36, с. 98].

Притягнення до кримінальної відповідальності народного депутата України відбувається шляхом кримінальної процесуальної діяльності у відповідності до чинного законодавства. Особливості кримінального провадження щодо народного депутата України встановлюються Конституцією, КПК України, Законом України «Про статус народного депутата України». Тому досліджуючи народного депутата України як суб'єкта кримінальної процесуальної діяльності варто звернутися до історичних передумов становлення та розвитку кримінальної процесуальної діяльності відносно нього. Вважаємо, що вивчення даного питання дозволить з'ясувати ті підвалини, передумови, на яких сформувалося сучасне законодавство, що регламентує досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України.

Теоретичні засади відповідальності депутата як члена колегіального органу розроблялися ще класиками світової політико-правової думки. Зокрема, сам термін «відповідальність» був уперше уведений у науковий обіг правової науки Томасом Гоббсом (XVII ст.), який використав його в контексті абстрактної відповідальності громадян, які об'єднані «суспільним договором», за діяння своєї держави [148, с. 12].

Ще на початку XIX ст. А. Есмен зазначив, що очевидно, необхідним наслідком народовладдя є повна відповідальність всіх тих, хто на яких би то не було правах здійснює публічну владу. Всі вони діють не в силу свого власного права, а від імені нації, в якій перебуває верховна влада. Це справедливо як по відношенню до посадових осіб у справжньому значенні цього слова, так і по

відношенню до людей, єдина місія котрих полягає у застосуванні правил, заздалегідь установлених законом, особливо ж по відношенню до представників, що мають повноваження вирішувати від свого імені за націю. Оскільки у другому випадку небезпека від зловживання депутатом переданої йому влади більш велика, то і відповідальність бачиться більш необхідною. Логічно вона, очевидно, передбачає дві необхідних умови: санкцію – кожен раз, коли посадова особа чи представники перевищують свої повноваження; змінність посадових осіб чи представників тією владою, від якої вони отримали свої повноваження – раз вона визнає, що, не переступаючи меж цих повноважень, він, тим не менше, здійснює їх у малокорисний чи шкідливий спосіб. Усе це природно впливає з самого становища представника, що здійснює права інших виключно в силу їх бажання [292, с. 264; 278, с. 268].

Перш за все слід відмітити, що інститут недоторканності не є здобутком української держави часів незалежності. Одним із перших історичних документів, в якому йшлося про недоторканність певної категорії державних діячів України, є конституційний проект Української народної партії «Основний закон «Самостійної України» спілки народу Українського», оприлюднений у 1905 р. у часописі «Самостійна Україна». Основною ідеєю документа було створення незалежної української держави, яка мала розвиватись на демократичній основі. При цьому, головним принципом забезпечення демократичного розвитку нової держави мала стати система стримувань та противаг, яка збалансує владні повноваження та не дозволить узурпувати владу певним політичним чи соціальним групам. Тож, для уникнення можливості узурпації влади та забезпечення демократичного устрою майбутньої держави передбачався поділ влади на три незалежні гілки. Передбачалося, що «ніхто з членів хат не може бути ані затриманий, ані переслідований за злочин інакше, як за згодою і дозволом тієї хати...». Проте стосовно недоторканності Президента прямих вказівок не було, а його відкликання з поста можливо у випадку нехтування ним вимог Конституції України та інших законів [27]. Викладене дає підстави говорити про те, що

Глава держави також користувався недоторканністю, яка унеможливлювала його кримінальне переслідування.

Хоча зазначений конституційний проект так і не був прийнятий, але у ньому вперше було закріплено недоторканність державних службовців найвищого рівня. До того часу депутати фактично не мали не лише імунітету від кримінального переслідування, але й були позбавлені індемнітету, тобто свободи слова під час виконання своїх професійних функцій. Такий стан справ підтвердило рішення Сенату загального зібрання першого кримінального касаційного департаменту від 15 жовтня 1912 р. у справі Гололобова-Кузнецова. Зокрема, у цьому рішенні було визначено, що члени Думи підлягають кримінальній відповідальності за їх погляди, якщо останні містять ознаки злочинного діяння і можуть бути віддані Верховному кримінальному суду за всі злочинні дії, вчинені ними при виконанні або у зв'язку з виконанням своїх обов'язків [205, с. 25–26].

З плином часу (29 квітня 1918 р.) було прийнято Конституцію Української Народної Республіки («Статут про державний устрій, права та вольності УНР»), якою гарантувався депутатський індемнітет, але імунітет депутатів не передбачався. Пізніше було прийнято Закон, яким гарантувалась недоторканність членів Центральної Ради. Закон передбачав, що члени Української Центральної Ради можуть бути притягнені до слідства і карного суду, але тільки звичайним судовим порядком і з дозволу Української Центральної Ради. Члени Української Центральної Ради ні в якому разі не можуть бути заарештовані без попереднього дозволу Української Центральної Ради або іншими способами, позбавлені волі, за винятком затримання на гарячому вчинкові. Про необхідність притягнення до слідства і карного суду або про затримання члена Центральної Ради на гарячому вчинкові відповідні власті повинні негайно сповістити Українську Центральну Раду. На вимогу Центральної Ради судове переслідування членів Ради повинно бути відкладено, а позбавлення волі – скасовано аж до скінчення строку уповноважень Ради або виходу з її складу члена Ради [259, с. 282; 260, с. 90–91; 205, с. 30; 279, с. 67;

220, с. 22].

У нормах Конституції УСРР від 1919 та 1929 рр. не передбачалось жодних вимог щодо гарантій депутатської недоторканності, і лише у Конституції УРСР 1937 р. з'явилося положення про те, що депутат Верховної Ради УРСР не може бути притягнений до судової відповідальності або заарештований без згоди Верховної Ради УРСР, а в період між сесіями Верховної Ради УРСР – без згоди Президії Верховної Ради УРСР [108].

Натомість у Конституції УРСР 1978 р. уже містилися норми, які встановлювали недоторканність депутатів. Так, у ст. 95 Конституції УРСР 1978 р. передбачалось, що депутатаві забезпечуються умови для безперешкодного й ефективного здійснення його прав і обов'язків. Недоторканність депутатів, а також інші гарантії депутатської діяльності встановлюються законодавством України. За цією Конституцією депутати є повноважними представниками народу. Беручи участь в роботі Рад, депутати вирішують питання державного, господарського і соціально-культурного будівництва, організують проведення рішень Рад у життя, здійснюють контроль за роботою державних органів, підприємств, установ і організацій. У своїй діяльності депутат керується загальнодержавними інтересами, враховує запити населення виборчого округу, добивається втілення в життя наказів виборців. Депутат здійснює свої повноваження, як правило, не пориваючи з виробничою або службовою діяльністю. На час сесії Верховної Ради України, а також для здійснення депутатських повноважень в інших випадках, передбачених законом, депутат звільняється від виконання виробничих або службових обов'язків з відшкодуванням йому витрат, пов'язаних з депутатською діяльністю, за рахунок коштів відповідно республіканського або місцевого бюджету. Депутат має право запиту до відповідних державних органів і службових осіб, які зобов'язані дати відповідь на запит на сесії Ради. Депутатаві забезпечуються умови для безперешкодного й ефективного здійснення його прав і обов'язків. Недоторканність депутатів, а також інші гарантії депутатської діяльності встановлюються законодавством України. Депутат зобов'язаний звітувати про

свою роботу і роботу Ради перед виборцями, а також перед колективами та громадськими організаціями, які висунули його кандидатом у депутати. Депутат, який не виправдав довір'я виборців, може бути в будь-який час відкликаний за рішенням більшості виборців у встановленому законом порядку [60, с. 32–33].

З цією метою у ст. 33 Закону СРСР «Про статус народних депутатів СРСР» від 19 квітня 1979 р. встановлювалося, що депутат Верховної Ради СРСР, депутат Верховної Ради союзної республіки не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності, заарештований або підданий заходам адміністративного стягнення, які накладаються в судовому порядку, без згоди відповідно Верховної Ради СРСР, Верховної Ради союзної республіки, а в період між їх сесіями – без згоди Президії Верховної Ради. Депутат Верховної Ради автономної республіки на території автономної республіки, а також на всій території союзної республіки, до якої входить автономна республіка, не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності, заарештований або підданий заходам адміністративного стягнення, які накладаються в судовому порядку, без згоди Верховної Ради автономної республіки, а в період між її сесіями – без згоди Президії Верховної Ради автономної республіки [152].

Більш того, у ст. 34 зазначеного Закону гарантувалася недоторканність депутатам не лише вищих законодавчих органів, але й місцевих рад. При цьому Рішення Ради або її виконавчого комітету щодо позбавлення депутата недоторканності могло бути скасоване вищестоящою Радою або її виконавчим комітетом з передачею питання на повторний розгляд Ради. Якщо Рада підтвердить попереднє рішення, питання може бути вирішене по суті обласною, крайовою Радою народних депутатів, Президією Верховної Ради автономної або союзної республіки за поданням відповідно прокурора області, краю, республіки [152]. Утім, у Законі СРСР «Про статус народного депутата СРСР» від 31 травня 1990 р. місцеві депутати вже були позбавлені недоторканності.

У свою чергу, у ст. 35 Закону СРСР «Про статус народного депутата СРСР» від 31 травня 1990 р. був закріплений порядок отримання згоди на

притягнення народного депутата СРСР до відповідальності. Зокрема, дана процедура передбачала, що для отримання згоди Верховної Ради СРСР, а в період між сесіями – Президії Верховної Ради СРСР на притягнення народного депутата СРСР до кримінальної відповідальності, арешт або застосування заходів адміністративного стягнення, що накладаються в судовому порядку, Генеральний прокурор СРСР перед пред'явленням депутату звинувачення, дачею санкції на арешт або направленням справи про адміністративне правопорушення до суду вносить до Верховної Ради СРСР подання. Верховна Рада СРСР розглядає подання не пізніше ніж у місячний термін. При необхідності від Генерального прокурора СРСР можуть бути витребувані додаткові матеріали. У розгляді питання має право брати участь народний депутат СРСР, щодо якого внесено подання. Верховна Рада СРСР приймає вмотивоване рішення та в триденний термін сповіщає про нього Генерального прокурора СРСР. Верховна Рада СРСР при наявності підстав може переглянути своє рішення. Генеральний прокурор СРСР у триденний строк з дня закінчення провадження у справі зобов'язаний повідомити Верховній Раді СРСР про результати розслідування або розгляду справи [152].

Що стосується кримінально-процесуального законодавства, яке діяло на території України напередодні встановлення та під час панування радянського режиму, то воно не містило ніяких окремих норм щодо проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених особами, які користуються недоторканністю. Окрім того, особливості кримінального переслідування осіб, які користуються недоторканністю, визначалися нормами конституційних актів, а також спеціальних законів, що регламентували правове становище окремих категорій осіб (народних депутатів, суддів), для радянського законодавства характерним було те, що воно прямо не забороняло проводити оперативно-розшукові заходи та слідчі (розшукові) дії відносно зазначених осіб, з мотивів того, що вони обмежують права і свободи останніх [219, с. 38].

Новий етап становлення та розвитку інституту недоторканності

розпочався після розпаду СРСР та проголошення незалежності України. Досліджуючи питання правового статусу народного депутата України, слід згадати ухвалений у 1992 році Закон України «Про статус народного депутата України» (чинний на сьогодні зі змінами від 4 березня 2020 р.) [197] та Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України, укладений 8 червня 1995 року як компромісне на той час рішення. За цим Договором народні депутати України працюють у Верховній Раді України на постійній основі. Вони не можуть поєднувати депутатську діяльність з іншою, крім викладацької, наукової та іншої творчої роботи. Народний депутат України не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності, заарештований або підданий заходам адміністративного стягнення, що накладаються в судовому порядку, без згоди Верховної Ради України.

У 1996 р. прийнято Конституцію України – Основний Закон держави. Народним депутатам України гарантувалася депутатська недоторканність, вони не несли юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп, та не могли бути без згоди Верховної Ради України притягнені до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані. Як відзначено у Рішенні Конституційного Суду України № 12-рп/2003 від 26.06.2003 р. (справа про гарантії депутатської недоторканності) депутатська недоторканність як елемент статусу народного депутата України є конституційною гарантією безперешкодного та ефективного здійснення народним депутатом України своїх повноважень і передбачає звільнення його від юридичної відповідальності у визначених Конституцією України випадках та особливий порядок притягнення народного депутата України до кримінальної відповідальності, його затримання, арешту, а також застосування інших заходів, пов'язаних з обмеженням його особистих прав і свобод. Затримання як тимчасовий запобіжний кримінально-процесуальний і як

адміністративно-процесуальний заходи може бути застосоване до народного депутата України лише за згодою Верховної Ради України, на підставах та в порядку, встановлених Конституцією і законами України [209]. Стосовно зазначеного рішення суддя Конституційного Суду України В. Д. Вознюк висловив окрему думку та зазначив, що закріплений у ст. 80 Конституції України інститут депутатської недоторканності є важливою конституційною гарантією, що захищає народного депутата України від незаконного переслідування, забезпечує самостійне і незалежне виконання депутатських обов'язків. За своїм призначенням ця гарантія є вищою порівняно із загальними конституційними гарантіями недоторканності особи (ст.ст. 28, 29, 30, 31, 32 та інші статті Конституції України). Як конституційна гарантія депутатська недоторканність має своєю метою захист народного депутата України виключно як посадової особи [154; 166, с. 81].

Тим більше, 27 жовтня 1999 р. прийняте Рішення Суду № 9-рп/99 (справа про депутатську недоторканність), яким орган конституційної юрисдикції роз'яснив, що депутатська недоторканність передбачає особливий порядок притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешту народних депутатів України. Цікавою є мотивувальна частина цього рішення. Так, суб'єкт конституційного подання – Міністерство внутрішніх справ України просив роз'яснити, з якого моменту настає кримінальна відповідальність, та моменту, з якого особа вважається притягнутою до кримінальної відповідальності, оскільки за результатами виборів, які відбулися 29 березня 1998 року, народними депутатами України обрано окремих громадян, стосовно яких слідчими органів внутрішніх справ ще до дня виборів було порушено кримінальні справи, пред'явлено обвинувачення та обрано запобіжний захід у вигляді взяття під варту відповідно до положень чинного Кримінально-процесуального кодексу України. Суд розтлумачив, що депутатська недоторканність поширюється на народного депутата України з моменту визнання його обраним за рішенням відповідної виборчої комісії і до моменту припинення повноважень народного депутата України. Нагадаємо, що

відповідно до ч. 6 ст. 79 Конституції України повноваження народних депутатів починаються з моменту складання присяги [172, с. 41].

Більш того, у 2001 р. було прийнято нову редакцію Закону України «Про статус народного депутата України», який ще посилив рівень недоторканності народних обранців і одночасно обмежив можливості правоохоронних органів у частині проведення оперативно-розшукових та процесуальних дій стосовно народного депутата до моменту надання парламентом згоди на притягнення останнього до кримінальної відповідальності.

Досліджуючи актуальність вдосконалення законодавства про статус народного депутата України, слід відзначити, що вона обумовлювалася кількома чинниками, зокрема: потребою у забезпеченні ефективної діяльності парламенту – Верховної Ради України, а по друге – динамічним розвитком політичних процесів у нашій державі, зокрема пошуком оптимальної форми правління, що призводило до постійного коригування конституційного законодавства з питань статусу народних депутатів [200, с. 65].

Натомість, 8 грудня 2009 р. Кабінет Міністрів України своїм розпорядженням схвалив засади антикорупційної політики, в яких закріплювалася необхідність скасування депутатської недоторканості [198]. Утім, практичного втілення дане положення на той час не знайшло.

Що стосується безпосередньо кримінального процесуального закону, то до 2012 р., тобто до моменту прийняття нового КПК України, усі особливості надання згоди парламентом на притягнення народного депутата України до кримінальної відповідальності регламентувалися окремими главами Регламентів ВРУ. Прийняття у 2012 р. діючого КПК України забезпечило запровадження певних нововведень у питання врегулювання здійснення кримінального провадження відносно народних депутатів, але суттєвих змін не внесло.

Відсутність чіткого розуміння змісту і меж депутатського імунітету в законодавстві України призвело до того, що це право та привілей народного депутата почало тлумачитися занадто широко, як повна непідвладність

народних депутатів силі законів. Так, у випадках, коли кримінальні проступки вчиняються народними депутатами, справи кримінального провадження не відкриваються. Як результат – залишаються непокараними депутати – винні у дорожньо-транспортних пригодах, навіть у випадках, коли є загиблі, так і у серйозних економічних злочинах, розслідування яких закривається відразу з набуттям підозрілою особою статусу народного депутата. Такий стан справ у правовому полі України є недопустимим і потребує негайного усунення такого протиріччя. В зв'язку з цим актуальною є висловлена в юридичній літературі думка: «Загальною світовою тенденцією у розвитку інституту депутатського імунітету є його поступове обмеження. Ця тенденція об'єктивно має знайти відображення і в Конституції та законодавстві України» [169, с. 6; 278, с. 271].

Порівнюючи законодавство багатьох зарубіжних держав, зокрема Фінляндії та Швеції, можна констатувати, що така згода парламенту на притягнення його члена до кримінальної відповідальності, взагалі не потрібна, коли мова йде про затримання депутата на місці скоєння злочину (Бельгія, Франція, Норвегія тощо), а також у випадку вчинення ним злочинів, що відносяться до категорії тяжких (США, Філіппіни, ін.) [5, с. 117].

Доленосним рішенням у кримінальній процесуальній діяльності відносно народних депутатів України стали закони № 27-IX «Про внесення змін до статті 80 Конституції України щодо недоторканності народних депутатів» [182] та № 388-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів з метою приведення у відповідність із Законом «Про внесення змін до статті 80 Конституції щодо недоторканності народних депутатів» [180], які набрали чинності з 1 січня 2020 року.

Законом № 27-IX ст. 80 Конституції України викладено в новій редакції, яка вже не містить положень про те, що народним депутатам гарантується депутатська недоторканність і вони не можуть без згоди Верховної Ради бути притягнуті до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані. Згідно з новою редакцією ст. 80 Основного Закону народні депутати не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або за висловлювання у

Парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп [290].

У той же час, наявність відповідних норм у таких законодавчих актах як КПК України, Законі України «Про статус народного депутата України», Регламенті Верховної Ради України, унеможливило б реальне позбавлення народних депутатів недоторканості та суперечить прийнятим до Конституції України змінам. Тому Закон № 388-IX спрямований на гармонізацію положень законодавчих актів з відповідними конституційними нормами, з метою забезпечення дотримання гарантій депутатської діяльності в частині початку досудового розслідування, затримання, обрання щодо нього запобіжного заходу, проведення СРД та НСРД, а також реалізації скасування депутатської недоторканості. Ним вносяться зміни до:

1) КПК України. Виключаються норми щодо депутатської недоторканості, при цьому передбачаються особливості початку досудового розслідування щодо народного депутата, затримання, обрання щодо нього запобіжного заходу, проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій щодо нього, зокрема:

– забороняється доручати здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення, вчиненого народним депутатом, іншим органам досудового розслідування, крім НАБУ та центрального апарату ДБР відповідно до їх підслідності, визначеної КПК;

– відомості, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення народним депутатом, вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань Генеральним прокурором (особою, що виконує його обов'язки);

– встановлюється, що клопотання про дозвіл на затримання, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту, обшук, порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, а також про застосування інших заходів, у тому числі негласних слідчих (розшукових) дій, що відповідно до закону обмежують права

і свободи народного депутата, розгляд яких віднесено до повноважень слідчого судді, мають бути погоджені Генеральним прокурором (виконувачем його обов'язків);

– закріплюється, що розгляд таких клопотань, крім застосування негласних слідчих (розшукових) дій, здійснюється слідчим суддею, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності ВАКС, – слідчим суддею ВАКС;

– передбачається можливість оскарження відповідних ухвал;

– без дозволу слідчого судді, винесеного на підставі клопотання, погодженого Генпрокурором (особою, що виконує його обов'язки), дозволяється затримання народного депутата лише у разі, якщо останнього застали під час вчинення або безпосередньо після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, пов'язаного із застосуванням насильства, або такого, що спричинив загибель людини. Орган або посадові особи, які затримали народного депутата, повідомили йому про підозру або застосували до нього запобіжний захід, або здійснили інші слідчі дії (крім обшуку та негласних слідчих (розшукових) дій), зобов'язані негайно, але не пізніше 24 години з моменту вчинення таких дій, повідомити про це Голову Верховної Ради України;

2) Закону «Про статус народного депутата України», зокрема ст. 27: особливості початку досудового розслідування щодо народного депутата, повідомлення про підозру, затримання, обрання щодо нього запобіжного заходу, проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій щодо нього визначаються нормами КПК України;

3) Регламенту Верховної Ради України [195], якими виключаються норми щодо порядку внесення та розгляду Парламентом подань про надання згоди на притягнення народного депутата до кримінальної відповідальності, затримання чи арешту.

Підводячи підсумки, варто зазначити, що народним депутатом України є обраний відповідно до Виборчого кодексу України та Закону України «Про вибори народних депутатів України» представник Українського народу у Верховній Раді України і уповноважений ним протягом строку депутатських повноважень здійснювати повноваження, передбачені Конституцією України та законами України. Народний депутат залишений суб'єктом особливого порядку кримінального провадження, передбаченого главою 37 КПК України та означає, що повідомлення про підозру йому вручає Генеральний прокурор або його заступник – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

З оновлених положень Конституції України 2020 року, не впливає можливість чи необхідність визначення у законі будь-яких особливостей притягнення народних депутатів України до кримінальної відповідальності. У зв'язку з цим такі зміни не узгоджуються із положеннями ст. 24 Конституції України, відповідно до яких громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом; не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Зі ст. 80 Конституції України виключені положення про те, що: народним депутатам України гарантується депутатська недоторканність (ч. 1); народні депутати України не можуть бути без згоди Верховної Ради України притягнені до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані (ч. 3). Чинним залишається лише конституційний припис, передбачений наразі у ч. 2 ст. 80 Основного Закону України, відповідно до якого народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп.

Таким чином, на нашу думку, на заміну скасованому «іммунітету від кримінального переслідування», коли народні депутати України не можуть бути без згоди Верховної Ради України притягнені до кримінальної

відповідальності, затримані чи заарештовані, фактично запроваджено його видозмінена форма – надмірна роль Генерального прокурора (виконувача обов’язків Генерального прокурора) у здійсненні досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених народним депутатом України. Адже фактично від волі однієї особи (Генерального прокурора (виконувача обов’язків Генерального прокурора)) залежить чи розпочнеться досудове розслідування певного кримінального правопорушення, вчиненого народним депутатом України, оскільки саме він вносить відомості, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення народним депутатом України, до ЄРДР (ч. 1 ст. 482-2 КПК України), саме Генеральний прокурор (виконувач обов’язків Генерального прокурора) або заступник Генерального прокурора – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури здійснює письмове повідомлення про підозру народному депутату України (п. 2 ч. 1 ст. 481 КПК). Крім того, Генеральний прокурор (виконувач обов’язків Генерального прокурора) впливає на хід досудового розслідування у зазначеному кримінальному провадженні, погоджуючи клопотання про дозвіл на затримання, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту, обшук, порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, а також про застосування інших заходів, у тому числі НСРД, що відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата України (абз. 1 ч. 2 ст. 482-2 КПК України). На наш погляд, такий законодавчий підхід містить значні корупційні ризики та загалом може призвести до неможливості притягнення до кримінальної відповідальності народного депутата України, навіть за вчинення злочину, жодним чином не пов’язаного із здійсненням його повноважень (наприклад, за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК України)).

Змінами до ст. 36 КПК України доповнено ч. 5 новим абзацом, відповідно до змісту якого забороняється доручати здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення, вчиненого народним депутатом України,

іншим органам досудового розслідування, окрім Національного антикорупційного бюро України та центрального апарату Державного бюро розслідувань відповідно до їх підслідності, визначеної цим Кодексом. Слід зазначити, що наведену норму з огляду на предмет регулювання слід було б розмістити у статті 216 КПК України, що регламентує підслідність органів досудового розслідування.

Що стосується здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення, вчиненого народним депутатом України, центральним апаратом Державного бюро розслідувань, то таке положення не узгоджується із ч. 4 ст. 216 КПК України, що визначає підслідність слідчих органів Державного бюро розслідувань. Крім того, згідно з ч. 1 ст. 218 КПК України досудове розслідування здійснюється слідчим того органу досудового розслідування, до юрисдикції якого віднесено місце вчинення кримінального правопорушення.

Відповідно до ч. 4 ст. 9 закону України «Про Державне бюро розслідувань» для забезпечення виконання завдань Державного бюро розслідувань утворюються його територіальні управління [184]. Отже у випадку вчинення народним депутатом України злочину поза межами юрисдикції центрального апарату Державного бюро розслідувань, таке розслідування здійснюватиметься його відповідним територіальним управлінням.

1.3. Регламентації кримінальної процесуальної діяльності щодо осіб, які користуються недоторканністю: міжнародно-правовий досвід

Класичне визначення парламентського імунітету було сформульовано у Французькій конституційній хартії 1814 року, в якій говорилося, що «проти депутата під час сесії не може бути порушено кримінальне переслідування без згоди тієї палати, до якої він належить, за винятком того випадку, коли депутат був затриманий на місці злочину» [206, с. 23]. За результатами вивчення

зарубіжного досвіду питання переліку категорій осіб, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження, що закріплені у кримінальному процесуальному законодавстві різних країн, може бути як вужчий ніж в Україні, так і набагато ширший. Наприклад, у Республіці Казахстан особливий порядок провадження у кримінальних справах застосовується тільки до депутатів Парламенту, Голови та членів Конституційного Суду, Генерального прокурора та суддів. Натомість у Республіці Молдова, крім зазначених вище категорій, додатково передбачені члени уряду, прокурори, офіцери з кримінального переслідування. У Кримінально-процесуальному кодексі Азербайджанської Республіки такий перелік ще більший, додатково в ньому визначені: Прем'єр-міністр, співробітники дипломатичних установ країни за кордоном і дипломатичні представництва іноземних держав в Азербайджанській Республіці, а також співробітники органів юстиції, поліції, безпеки, податкових і митних органів [74, с. 4–5].

Принципи вільного мандата, депутатського індемнітету (юридичної невідповідальності) та імунітету (юридичної недоторканності) повсюдно закріплюються в конституціях зазвичай із певними обмеженнями. Обмеження депутатського індемнітету трапляються доволі рідко. А якщо вони є, то найчастіше полягають у тому, що депутат не звільняється від юридичної відповідальності за публічно висловлені ним у парламенті наклеп чи образ. Наприклад, «депутат у будь-який час не може зазнавати переслідування в судовому або адміністративному порядку чи інакше притягнений до відповідальності поза Бундестагом за своє голосування або висловлювання в Бундестазі або в одному з його комітетів. Це не стосується наклепницьких образ» (ч. 1 ст. 46 Основного Закону ФРН 1949 р.) [98, с. 595]; «депутат парламенту не підлягає переслідуванню або допиту в хоч би якій формі у зв'язку з висловленою ним думкою або поданим голосом у процесі виконання депутатських обов'язків... Депутат парламенту зазнає переслідування тільки за наклеп, відповідно до закону і з дозволу парламенту...» (ч. 1, 2 ст. 61

Конституції Греції 1975 р.) [98, с. 669; 95, с. 53].

Дійсно, депутатська недоторканність є гарантією діяльності не лише українських законодавців. Вона існує у більшості демократичних держав, закріплена в конституціях США, Німеччини, Франції, Італії, Японії, Росії та багатьох інших країн. І хоча для демократичних держав характерна тенденція до обмеження депутатського імунітету, він передбачається навіть найновішими конституціями, ухваленими вже після прийняття Конституції України в 1996 році [172].

Так, Конституція Польщі встановлює, що «...з дня опублікування результатів виборів і до дня погашення мандата депутат не може бути без згоди Сейму притягнений до кримінальної відповідальності. Кримінальне провадження, порушене проти особи до дня обрання її депутатом, підлягає на вимогу Сейму призупиненню до часу погашення мандата. Депутат не може бути затриманий чи заарештований без згоди Сейму, за винятком випадку, коли його застали під час скоєння злочину та якщо його затримання необхідне для забезпечення належного ходу провадження. Про затримання невідкладно повідомляється Маршалу Сейму, який може розпорядитися про негайне звільнення затриманого» (ч. 2, 3, 5 ст. 105); стаття 108 Конституції Польщі ці гарантії депутатської недоторканності поширює й на членів верхньої палати парламенту - Сенату [99, с. 703–704]. Конституція Швейцарії 1999 року в статті 162 «Імунітет» закріплює лише депутатський індемнітет, але передбачає можливість встановлення інших видів імунітету: «Члени Союзних Зборів і Союзної Ради, а також Союзний канцлер – жінка чи чоловік – не можуть бути притягнені до юридичної відповідальності за свої висловлювання в Радах та в їхніх органах. Закон може передбачити подальші види імунітету та поширити їх на інших осіб» [100, с. 567]. У Конституції Фінляндії передбачено, що якщо член Едускунти затриманий чи заарештований, її голова має бути одразу ж повідомлений про це. Член Едускунти не може бути без її згоди заарештований або затриманий, якщо тільки він з вагомих підстав не визнається винуватим у

злочині, за який передбачено покарання у вигляді тюремного ув'язнення терміном не менш як шість місяців [100, с. 377].

Венеціанська комісія у своїй доповіді зазначила універсальні критерії застосування імунітету [41]. Зокрема, депутатський імунітет: має підлягати обмеженням, встановленим законом чи парламентськими процедурами; повинен мати тимчасовий характер; може бути скасований після чіткої та об'єктивної процедури; не застосовується, якщо депутат спійманий на місці злочину; не відноситься до особливо тяжких злочинів; не поширюється на незначні або адміністративні правопорушення.

Серед визначених Комісією критеріїв позбавлення парламентаря імунітету варто виділити: коли депутат спійманий на місці злочину; коли передбачуваний злочин має особливо серйозний характер; коли запит стосується кримінального діяння, що не є пов'язаним з виконанням депутатом своїх парламентських функцій [159].

Відмінності в депутатському імунітеті можна поділити на три основних види: щодо кола дій (діянь), на які він поширюється; щодо терміну і місця дії депутатського імунітету; щодо порядку, процедури його застосування [169, с. 2; 172, с. 42]. Загалом зміст і обсяг депутатського імунітету в різних країнах неоднакові, але ніде він, як правило, не має абсолютного характеру. Навпаки, як зазначав В. Ф. Погорілко, загальносвітовою тенденцією у розвитку інституту депутатського імунітету є його поступове обмеження [169, с. 2]. Імунітет може поширюватися тільки на арешт парламентаря і заходи, що обмежують його свободу [206, с. 23–24].

Щодо першого випадку, то варто звернути увагу на особливості здійснення розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканістю, за законодавством Франції. Так, недоторканність сенаторів у Франції являє собою юридичну процедуру, що гарантує імунітет від кримінального переслідування, яке може бути порушено проти них за інші дії, не пов'язані з виконанням обов'язків. У ст. 26 Конституції Французької Республіки закріплено, що член Парламенту не може бути підданий

переслідуванню, розшуку, арешту, затриманню або суду за висловлену ним думку або голосування при виконанні своїх функцій. Член Парламенту може бути підданий в порядку кримінального або поліцейського переслідування арешту чи іншій превентивній або обмежувчій свободі мірі тільки з дозволу бюро палати, в якій він перебуває. Однак, цей дозвіл не вимагається в разі затримання на місці злочину або остаточного засудження. Взяття під варту, превентивні або обмежувчі свободи заходи або переслідування члена Парламенту припиняються в період сесії, якщо палата, в якій він перебуває, того вимагатиме [105]. Особливістю недоторканності французького парламентарія є те, що питання про імунітет сенатора виникає лише щодо дій, вчинених ним поза здійсненням його парламентських функцій. Недоторканність має місце тільки в період сесій, під час проведення яких вона може бути знята палатою. Поза сесією для арешту або переслідування потрібна згода Бюро Сенату. Виняток становить випадок затримання на місці злочину, коли такого дозволу не потрібно [105]. Для проведення процесуальних дій (допиту, обшуку, конфіскації майна) не потрібно попередньої згоди парламенту. Процедура позбавлення недоторканності регулюється гл. III «Парламентська недоторканність» Генеральної інструкції Бюро Сенату від 14 грудня 1960 р., введеної Постановою Сенату від 24 січня 1996 року. Рішення про позбавлення сенатора недоторканності підлягає обов'язковому опублікуванню в «Journal officiel» (офіційному виданні парламенту).

Такий же підхід використовується у Бельгії [163], адже її правова система дуже схожа на систему сусідньої Франції. Що ж стосується депутатського імунітету, то у Бельгії він діє лише під час парламентських сесій. Згідно з Конституцією Бельгії, жодного члена тієї чи іншої палати не можуть переслідувати або заарештувати за кримінальне діяння інакше як із дозволу палати, до складу якої він входить, але тільки упродовж сесії. Тобто у сесійний час дозвіл на притягнення депутата до відповідальності отримується за швидкою процедурою і з дозволу «рідної» палати, а в позасесійний – кожний депутат перед законом, як і всі громадяни, рівний [222].

У ст. 46 Основного Закону Німеччини зазначено, що депутат може бути притягнутий до відповідальності або заарештований за кримінально каране діяння, лише за згодою Бундестагу, за винятком випадків затримання під час вчинення такого діяння або протягом наступного дня [157, с. 349; 155, с. 20]. Тобто у цій статті закріплений імунітет депутатів. Згода Бундестагу потрібна також і на будь-яке інше обмеження особистої свободи депутата або на порушення проти нього справи згідно зі ст. 18 Конституції (висловлювання на підтримку боротьби з демократичним устроєм) [158].

Подання до Бундестагу щодо надання згоди на притягнення депутата до кримінальної відповідальності або застосування до нього заходів, що обмежують його особисту свободу, вносить Генеральний прокурор, а розслідуванням справи займається Генеральна прокуратура. Особливістю німецького механізму позбавлення депутата недоторканності є те, що кожного нового скликання Бундестаг ухвалює своє загальне рішення щодо порядку розгляду незаконних дій депутатів. Первинний розгляд зазначеного подання здійснює комітет з питань виборів, імунітетів та процедур Бундестагу, ухвалює рішення про принципи зняття імунітету в конкретному випадку і доводить до президента Бундестагу своє попереднє рішення, сформульоване після вивчення ситуації. Після цього справа про зняття недоторканності виноситься на розгляд нижньої палати парламенту. Рішення Бундестагу по справі вважатиметься прийнятим, якщо впродовж семи діб президент не ухвалить іншого [222].

Слід зауважити, що якщо справа не має глобального характеру (наприклад, порушення депутатом правил дорожнього руху), комітет з питань виборів, імунітетів та процедур Бундестагу за спрощеною процедурою ухвалює рішення про надання дозволу на обмеження свободи парламентарія або на порушення справи щодо нього. З цього питання Р. Семенука наголошує, що окремі приклади показують, що у Німеччині в якомусь конкретному випадку у процедурі можуть мати місце суто бюрократичні нюанси, але те, що порушника позбавлять імунітету та притягнуть до кримінальної або адміністративної відповідальності, взагалі ніяких сумнівів не викликає ані у самих німецьких

парламентаріїв, ані у їхніх виборців [222].

Таким чином, доходимо до висновку, що процесуальний механізм притягнення депутатів Бундестагу до кримінальної відповідальності досить таки спрощений і не передбачає жодних бюрократичних процедур. Це, у свою чергу, є додатковим стимулом для депутата не порушувати вимоги чинного законодавства. Тобто, у Німеччині дійсно діє принцип рівності всіх перед законом і судом [220, с. 48–49].

З урахуванням важливості вирішуваних парламентом шляхом голосування питань і ваги при цьому голосу кожного депутата конституції багатьох держав передбачають можливість звільнення затриманого чи заарештованого депутата на період сесії на вимогу парламенту. Наприклад, «будь-яке кримінальне провадження... стосовно депутата, будь-який арешт і будь-яке інше обмеження його особистої свободи мають бути призупинені на вимогу Бундестагу» (ч. 4 ст. 46 Основного Закону Федеративної Республіки Німеччина 1949 р.); «затримання, заходи, пов'язані з позбавленням або обмеженням волі, або переслідування члена парламенту призупиняються на період сесії, якщо того вимагатиме палата, до складу якої він входить» (ч. 3 ст. 26 Конституції Франції 1958 р.) [100, с. 416].

В Італії згідно зі ст. 68 Конституції (в ред. Конституційного закону від 29 жовтня 1993 р.) жоден член парламенту не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності без дозволу палати, до якої він належить; не може бути підданий особистому або домашньому обшуку; не може бути заарештований або іншим чином позбавлений волі, за винятком випадків виконання остаточного вироку або затримання на місці злочину, щодо якого передбачений обов'язковий арешт [109, с. 422].

Водночас, у деяких країнах встановлено додаткові обмеження депутатського імунітету. Найчастіше вони полягають у тому, що згода парламенту на затримання чи арешт депутата не потрібна, якщо за вчинений ним злочин передбачено кримінальне покарання у вигляді позбавлення волі терміном: не менш як шість місяців (Фінляндія), не менш як два роки (Швеція),

понад три роки (Португалія), не менш як п'ять років (Хорватія) [95, с. 54].

Однак в Австрії, Болгарії та Угорщині навіть у разі затримання депутата на місці скоєння злочину необхідна згода парламенту для притягнення його до кримінальної відповідальності. Крім того, в Ірландії, Норвегії та США депутата не можна заарештувати по дорозі до парламенту або в приміщенні парламенту; в Австралії, Новій Зеландії, США та Угорщині члени парламенту не можуть бути викликані до суду під час засідання парламенту; в Іспанії, Румунії та Нідерландах кримінальні справи, порушені проти депутатів, розглядає Верховний Суд, у Колумбії Верховний Суд дає дозвіл на арешт депутата, у Швейцарії справи щодо зняття імунітету віднесені до відома Федерального Трибуналу, а в Греції - Апеляційного Суду [65, с. 17].

Практично у всіх державах депутат позбавляється імунітету вразі його затримання на місці здійснення злочину. Тоді його арешт проводиться без санкції парламенту. Статус депутата мало чим відрізняється від статусу звичайних громадян лише в англomовних країнах. Так, у більшості країн парламентарі користуються захистом із боку представницького органу від арешту і деяких інших процесуальних дій, пов'язаних з обмеженням особистих прав і свобод. Крім того, також власні парламенти захищають депутатів від судового переслідування на підставі порушення кримінальної справи і відповідного звинувачення. Порівняльний аналіз свідчить, що використання депутатської недоторканості в різних країнах обмежується або часом (наприклад, роботи парламенту), або лише щодо незначних злочинів, або обумовлюється різноманітними процедурами застосування тощо [177, с. 34].

Друга форма імунітету – обмежений імунітет, за якого парламентарій наділяється депутатською недоторканністю лише на певний строк проведення сесій або на час виконання своїх повноважень [206, с. 24]. Відповідно до ст. 50 Конституції Японії члени обох палат, за винятком випадків, передбачених законом, не можуть бути заарештовані у період сесії парламенту, заарештовані ж до відкриття сесії на вимогу відповідної палати повинні звільнитися на період сесії [101; 106].

Крім того, імунітет може не поширюватися на окремі види правопорушень. Так, у розділі 6 ст. I Конституції США встановлено, що парламентарії не можуть бути піддані арешту під час їхньої присутності на сесії відповідної палати, а також під час перебування у дорозі до парламенту та повернення з нього, у всіх випадках, крім державної зради, тяжкого кримінального злочину та порушення громадського порядку [110]. В Іспанії протягом строку дії мандата депутати та сенатори рівною мірою користуються імунітетом, їх можна затримати лише на місці вчинення злочину (ст. 71 Конституції Іспанії) [101].

У Великобританії імунітет («свобода від арешту») діє під час сесії, а також протягом 40 днів до і після неї. Однак це означає, що арешт члена Палати громад не може бути проведений без дозволу самої палати і поширюється тільки на цивільне судочинство (тобто притягнення до кримінальної відповідальності і арешт у зв'язку з порушенням кримінальної справи і за вироком суду можливі) [19].

На додаток, деякі конституції передбачають непоширення депутатського імунітету здійсненням діянь визначеної ваги. Приміром, конституційною нормою передбачаються конкретні види злочинів: «державна зрада» (Ірландія, США), «зазіхання на визначені конституційні основи» (Німеччина, Туреччина). Часто конституційні тексти вказують тільки на тяжкі злочини, з урахуванням особливостей змісту цього поняття в кримінальному праві цих країн (конституції Албанії, Болгарії, Ірландії, США). Конституції деяких колишніх югославських республік – Македонії, Словенії, Хорватії – передбачають злочини, що караються позбавленням волі на термін 5 років, Конституція Португалії – на термін 3 роки, Конституція Фінляндії – на термін 6 місяців [64, с. 87].

У конституціях окремих країн, поряд із закріпленням абсолютного імунітету парламентарів, додатково встановлюється неможливість офіційного переслідування парламентаря за будь-які дії пов'язані з його політичною діяльністю. Так, згідно з п. 3 ст. 57 Федерального конституційного закону

Австрійської Республіки (в ред. від 22 лютого 1979 р.) без згоди Національної Ради (нижньої палати австрійського парламенту) його члени можуть бути піддані офіційному переслідуванню за кримінально каране діяння тільки тоді, коли це діяння явно не пов'язано з політичною діяльністю даного депутата [2].

Таким чином, варто зауважити, що однією з особливостей країн Європи є правило, відповідно до якого кримінальне переслідування, затримання, взяття під варту чи інші обмежуючи свободу заходи відносно члена парламенту припиняються, якщо цього вимагатиме палата, до складу якої він входить (такі положення є в конституціях Франції, ФРН, Іспанії та інших).

Як зазначає І. В. Рижук для тенденцій розвитку конституційного права в країнах з усталеними демократичними традиціями характерним є ослаблення депутатського імунітету. Водночас слід враховувати, що інститут депутатського імунітету виконує позитивну роль в авторитарних та перехідних державах, де демократичні традиції знаходяться в стадії розвитку [206, с. 25].

Серед гарантій особистої недоторканності зазвичай встановлюється індемнітет – неприпустимість притягнення парламентарія до відповідальності за дії, вчинені при здійсненні повноважень: висловлювання, зміст підготовлених документів тощо. Відповідно до п. 1 ст. 46 Основного закону ФРН депутат не може бути підданий переслідуванню в судовому або службовому порядку чи інакше притягнутий до відповідальності поза Бундестагом за своє голосування або висловлювання у Бундестазі або в одному з його комітетів [157].

Так, у ст. 26 Конституції Франції зазначено, що жоден член Парламенту не може піддаватися переслідуванню, розшуку, арешту за висловлені думки або за голосування при виконанні ним своїх функцій [105]. Відповідно до ст. 68 Конституції Італії члени Парламенту не можуть піддаватися переслідуванню за виражені ними думки і голосування при виконанні ними своїх функцій [109, с. 430]. У п. 1 ст. 57 Федерального конституційного закону Австрійської Республіки члени Національної ради ніколи не можуть бути притягнуті до відповідальності за голосування при здійсненні ними своїх обов'язків і

відповідають за свою думку, яка виражена усно або письмово при виконанні обов'язків, тільки перед Національною радою [2; 155, с. 21].

Індемнітет зазвичай діє не тільки протягом усього терміну повноважень парламентарія, але й надалі, і не може бути знятий. Проте в основних законах деяких держав (Німеччина, Білорусь та інші) встановлено, що індемнітет не поширюється на наклепницькі висловлювання і образи, зроблені на засіданні палати.

Депутатську недоторканність зарубіжних країн варто розглядати як юридичну невідповідальність депутата парламенту за його дії як парламентарія (індемнітет) і як юридична захищеність депутата парламенту від кримінального переслідування (іmunітет). Отже, викладене дає змогу зазначити, що у країнах Європи існує як депутатський індемнітет, так і іmunітет. При цьому, обидві гарантії мають певні обмеження. Зокрема, індемнітет депутата не діє, якщо він висловлюється, навіть у стінах парламенту, на підтримку повалення демократичного строю в державі. У свою чергу, не діє й іmunітет, якщо депутата затримано на місці злочину або протягом наступного дня після його вчинення, незалежно від тяжкості злочину. Суттєвих обмежень для правоохоронних органів у частині здійснення процесуальних дій відносно народних депутатів законодавство країн Європи не передбачає. Виключення складають заходи, що обмежують особисту свободу депутата, на проведення яких потрібен дозвіл парламенту. Однак у випадку затримання депутата на місці злочину такий дозвіл не потрібен.

Натомість аналіз конституційних моделей депутатського іmunітету в більшості країн, які утворилися після розпаду Радянського Союзу, свідчить на користь тенденції щодо закріплення абсолютизованого іmunітету. Виняток становить Конституція Киргизії, в якій іmunітет не закріплено взагалі. І тільки конституції Азербайджану, Білорусі, Грузії, Казахстану, Молдови, Росії, Таджикистану, Латвії передбачають можливість затримання парламентаря на місці скоєння злочину без попередньої згоди парламенту [172].

На думку В. Л. Федоренка та Ю. А. Середи, ситуація, коли інститут імунітету депутата в країнах СНД і Балтії має більш абсолютизований характер, ніж у країнах Європейського Союзу, пояснюється тим, що, по-перше, нові конституційні положення про депутатський імунітет у колишніх республіках СРСР сформувалися під впливом радянського законодавства, що досить поширено трактувало імунітет членів Верховної Ради СРСР та депутатів парламентів союзних республік; по-друге, переважна більшість конституцій була прийнята парламентським шляхом, а положення про імунітет відобразили бажання парламентарів закріпити додаткові гарантії незалежності своєї діяльності [272, с. 115].

Так, у ст. 102 Конституції Білорусії встановлено, що депутати Палати представників і члени Ради Республіки користуються недоторканністю при вираженні своїх думок і здійсненні своїх повноважень. Це не відноситься до обвинувачення їх у наклепі та образі. Протягом терміну своїх повноважень депутати Палати представників і члени Ради Республіки можуть бути арештовані, а також іншим чином позбавлені особистої свободи лише за попередньою згодою відповідної палати, за винятком здійснення державної зради або іншого тяжкого злочину, а також затримання на місці вчинення злочину. Кримінальна справа стосовно депутата Палати представників або члена Ради Республіки розглядається Верховним Судом [103].

Відповідно до ст. 468-1 Кримінально-процесуального кодексу Республіки Білорусь депутати Палати представників та члени Ради Республіки Національних зборів Республіки Білорусь віднесено до категорій осіб, щодо яких застосовується особливий порядок провадження у кримінальній справі (глава 49 КПК Республіки Білорусь). У ст. 468-2 зазначено, що рішення про порушення кримінальної справи приймається щодо депутата Палати представників, члена Ради Республіки Національних зборів Республіки Білорусь – Генеральним прокурором Республіки Білорусь, Головою Слідчого комітету Республіки Білорусь, Головою Комітету державної безпеки Республіки Білорусь або особами, що виконують їх обов'язки, за попередньою

згодою відповідної палати Національних зборів Республіки Білорусь [103].

Слід відмітити, що у ст. 468-4 КПК Білорусі закріплено, що після порушення кримінальної справи відносно особи, яка користується недоторканністю, або після притягнення її в якості підозрюваного, обвинуваченого всі слідчі дії та запобіжні заходи, окрім тримання під вартою або іншого обмеження особистої свободи, здійснюються відносно таких осіб у загальному порядку, передбаченому цим КПК. Однак, у разі, якщо кримінальну справу стосовно депутата Палати представників, члена Ради Республіки Національних зборів Республіки Білорусь не було порушено або така особа не була притягнена у якості підозрюваного або обвинуваченого у кримінальній справі, порушеній стосовно інших осіб або за фактом вчиненого злочину, провадження слідчих дій з санкції прокурора, може здійснюватися тільки з санкції Генерального прокурора Республіки Білорусь або особи, яка виконує його обов'язки. Особистий обшук щодо даних осіб не допускається, за винятком випадків затримання на місці вчинення злочину [12].

У продовження варто звернутися до законодавства Грузії. Так, у Конституції Грузії передбачено, що залучення члена Парламенту до кримінальної відповідальності, його затримання або арешт, обшук житла, машини, робочого місця, а також особистий обшук допускаються лише за згодою Парламенту. Виняток становить затримання на місці злочину, про що негайно повідомляється Парламенту. У разі, якщо Парламент не дасть своєї згоди, затриманий або заарештований член Парламенту повинен бути негайно звільнений. Член Парламенту не несе кримінальної відповідальності за думки і погляди, висловлені ним при виконанні своїх обов'язків у Парламенті або за його межами [102].

У Кримінально-процесуальному кодексі Грузії з приводу осіб, які користуються недоторканністю, міститься усього декілька норм, а саме: ч. 1 ст. 167 передбачає, що кримінальне переслідування починається з моменту затримання або визнання особи обвинуваченим (якщо вона не піддавалася затриманню). Кримінальне переслідування або (і) судовий розгляд не повинно

бути розпочато або підлягає припиненню, якщо Парламент Грузії, Конституційний Суд Грузії, Голова Верховного Суду Грузії не дали згоди на притягнення до кримінальної відповідальності відповідного члена Парламенту Грузії, судді на термін, протягом якого особа захищена імунітетом (зміни від 04 квітня 2014 р. № 2209) [252].

У той же час, у ч. 5 ст. 167 КПК Грузії закріплено особливий порядок притягнення до кримінальної відповідальності, арешту Президента Грузії, члена Парламенту Грузії, члена Конституційного Суду Грузії, члена Верховного Суду Грузії, суддів інших загальних судів Грузії. Разом із тим, застосування до них інших заходів кримінально-процесуального примусу визначається Конституцією Грузії, міжнародними договорами та угодами Грузії, КПК Грузії та іншими законодавчими актами Грузії (зміни 2 червня 2012 р. № 6550) [252].

Особливості процедури зняття недоторканності із члена Парламенту Грузії визначаються положеннями Регламенту Парламенту, в якому закріплено, що затримання або арешт члена Парламенту, обшук його житла, автомобіля, робочого місця або особистий обшук допускаються лише за згодою Парламенту. Виняток становить випадок затримання на місці злочину, про що негайно має бути повідомлено Парламенту. Однак, якщо Парламент протягом 48 годин не дасть згоди, затриманий чи заарештований член Парламенту повинен бути звільнений негайно. Пропозиція про проведення слідчих (розшукових) дій вноситься до Парламенту Головним прокурором Грузії, також тільки Головним прокурором Грузії член Парламенту притягається до кримінальної відповідальності, про що негайно повинен бути повідомлений Парламент. Обґрунтованість вказаної пропозиції у 5-денний термін вивчає і розглядає Комітет Парламенту з процедурних питань і правил, який представляє письмовий висновок Бюро Парламенту. Після цього Бюро Парламенту вносить питання на розгляд найближчого пленарного засідання Парламенту [204].

Згідно з п. 2 ст. 61 Конституції Грузії, у випадку, якщо затримання члена

Парламенту відбулося на місці вчинення злочину в період між сесіями, то питання знаття недоторканності розглядається в порядку, встановленому законом. Зокрема, Президент Грузії на вимогу Голови Парламенту, не менше однієї чверті членів Парламенту або поданням Уряду в період між сесіями Парламенту скликає позачергові сесії. Якщо протягом 48 годин після подання письмової вимоги акт про скликання не видано, Парламент, згідно до Регламенту, збирається протягом наступних 48 годин. У разі надання Парламентом згоди на затримання чи арешт члена Парламенту його повноваження припиняються постановою Парламенту до винесення судом постанови про припинення кримінальної справи або вироку [103]. Тобто правоохоронним органам не потрібно вживати забезпечувальний захід у вигляді відсторонення депутата від посади.

Позитивним слід відмітити той факт, що в Регламенті Парламенту Грузії, на відміну від Регламенту ВРУ, врегульовано порядок поновлення недоторканності парламентарія. Так, у разі припинення судом кримінальної справи за реабілітуючими підставами або винесення виправдувального вироку постановою Парламенту: а) відновлюються повноваження члена Парламенту і йому виплачується повна компенсація в порядку, встановленому законодавством Грузії, якщо не минув термін повноважень Парламенту, членом якого він є; б) термін затримання або арешту зараховується в загальний термін повноважень члена Парламенту, і йому виплачується відповідна компенсація, якщо закінчився термін повноважень Парламенту або розпущений Парламент, членом якого він був [204; 220, с. 53].

Варто звернути увагу на те, що за законодавством Грузії особливості порядку кримінального переслідування притаманні й членам Парламенту, повноваження яких завершилися. Зокрема, притягнути до кримінальної відповідальності колишнього члена Парламенту, який був членом Парламенту не менше 6 місяців повного парламентського терміну і повноваження якого не припинялися з яких-небудь з підстав, визначених підпунктами «а» - «е» п. 2 ст. 54 Конституції Грузії, може тільки Головний прокурор Грузії. Колишній

член Парламенту користується цим правом протягом терміну повноважень новообраного Парламенту [204].

Особливістю правового механізму розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканністю у Казахстані є те, що процесуальні аспекти цього питання доволі детально врегульовані у нормах Кримінально-процесуального кодексу Республіки Казахстан. Так, відповідно до норм КПК Казахстану, після внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань правоохоронці для продовження досудового розслідування відносно осіб, які користуються недоторканністю, зобов'язані отримати дозвіл Генерального прокурора Республіки Казахстан, заступника Генерального прокурора, якщо в якості особи, щодо якої здійснюється слідство, виступає перший, тобто Генеральний прокурор Казахстану [220, с. 56].

У випадках, коли особа, яка користується недоторканністю, затримана на місці злочину або встановлено факт приготування або замаху на вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину або нею вчинено тяжкий або особливо тяжкий злочин, досудове розслідування може бути продовжено до отримання згоди Генерального прокурора або його заступника, але з обов'язковим повідомленням останнього протягом доби. Генеральний прокурор або його заступник протягом двох діб після отримання повідомлення вивчає законність проведених процесуальних дій і дає згоду на продовження досудового розслідування з винесенням постанови про це або ж відмовляє в цьому з припиненням досудового розслідування. У разі, якщо досудове розслідування до отримання згоди Генерального прокурора продовжено незаконно, його результати не можуть бути допущені в якості доказів у кримінальній справі [253].

Протягом строку своїх повноважень член палати парламенту не може бути затриманий, підданий триманню під вартою, домашньому арешту, приводу, притягнутий до кримінальної відповідальності без згоди відповідного палати, до якої він належить. Водночас, у випадку затримання його на місці злочину або вчинення ним тяжкого або особливо тяжкого злочину зазначена згода правоохоронцям не потрібна. Генеральний прокурор подає подання до

парламенту про отримання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності таких осіб, а також застосування до них відповідних процесуальних заходів

Незважаючи на досить поширену практику законодавчого закріплення недоторканості депутатів, є держави, у яких відсутнє відповідне нормативне закріплення. Так, у Малайзії, Намібії та Нідерландах інститут депутатського імунітету взагалі відсутній; у Австралії, Великобританії, Іспанії, Канаді, Колумбії, Новій Зеландії імунітет відсутній, але притягнення депутатів до відповідальності відбувається за особливих умов та у визначеному законом порядку; у Канаді, Мальті, Ірландії, Великобританії імунітет поширюється виключно на цивільні справи. В Австрії, Німеччині, Киргизстані, Латвії, Росії, Словаччині – на адміністративні правопорушення включно; у Молдові - на всі правопорушення, окрім спеціально визначених законом. Такі норми були закріплені через необхідність забезпечити присутність депутатів на засіданнях парламенту, чому перешкоджав цивільний або адміністративний арешт. Однак такий привілей не завжди передбачає абсолютне звільнення від відповідальності. Наприклад, у Канаді імунітет діє з моменту оголошення результатів виборів, протягом сесії та сорока днів після її закінчення, а також протягом сорока днів після розпуску парламенту [65, с. 16].

У одних країнах не можна обшукувати парламентаріїв, їхні офіси або будинки, залучати до попереднього розслідування чи розслідування взагалі (наприклад, Албанія, Австрія, Білорусь, Грузія, Росія, Туреччина); в інших - принцип недоторканості не поширюється на залучення депутатів до процесу розслідування (Франція, Португалія, Японія) [2, с. 17].

Підводячи підсумки розгляду міжнародно-правової регламентації кримінальної процесуальної діяльності щодо осіб, які користуються недоторканістю варто виокремити такі групи обмежень імунітету:

а) відкриття кримінального провадження щодо депутата виключно за попередньої згоди парламенту (Аргентина, Бельгія, Болгарія, Латвія, Литва, Молдова, ФРН, Фінляндія, Франція); б) притягнення до кримінальної

відповідальності за певні категорії злочинів (Португалії, США); в) відкриття кримінального провадження щодо депутата виключно, якщо він був затриманий на місці вчинення злочину або брав у ньому безпосередню або опосередковану участь (Болгарія, Литва, Молдова, ФРН, Угорщина, Франція, Японія).

Дійсно, депутатська недоторканність є гарантією діяльності у більшості демократичних держав. Загалом зміст і обсяг депутатського імунітету в різних країнах неоднакові, але ніде він, як правило, не має абсолютного характеру. Так, у більшості держав депутати користуються ним лише під час парламентських сесій (США, Японія, Іспанія). Деякі конституції передбачають непоширення депутатського імунітету здійсненням діянь визначеної ваги, зокрема «державна зрада» (Ірландія, США), «зазіхання на визначені конституційні основи» (Німеччина, Туреччина). Часто конституційні тексти вказують тільки на тяжкі злочини, з урахуванням особливостей змісту цього поняття в кримінальному праві цих країн (конституції Албанії, Болгарії, Ірландії, США) [172].

Конституційній моделі депутатського імунітету більшості країн, які утворилися після розпаду Радянського Союзу засвідчили закріплення абсолютизованого імунітету, а тільки конституції Азербайджану, Білорусі, Грузії, Казахстану, Молдови, Росії, Таджикистану, Латвії передбачають можливість затримання парламентаря на місці вчинення злочину без попередньої згоди парламенту.

Загалом, для більшості європейських країн для притягнення особи, яка користується недоторканністю, до кримінальної відповідальності не передбачено згоди відповідного компетентного органу держави. Натомість у державах пострадянського простору необхідною умовою притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка користується недоторканністю, є отримання відповідного дозволу [219]. У той же час, в Україні такий імунітет народних обранців виявився невиправданим, оскільки, перетворився на гарантію безкарності. Ураховуючи суспільні настрої, виникла нагальна

необхідність скасування депутатської недоторканності, що й було успішно реалізовано з 1 січня 2020 року.

Висновки до розділу 1

1. Депутатська недоторканність не повинна бути повністю скасована, а лише обмежена, оскільки, по-перше, депутат у силу специфіки своєї професійної діяльності висловлює свою позицію та вчиняє відповідні дії, спрямовані на реалізацію його депутатських функцій і повноважень, а по-друге, варто спростити досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів та механізм притягнення їх до кримінальної відповідальності у тих випадках, коли його причетність до вчинення кримінального правопорушення є очевидною, зокрема у разі затримання даної особи в момент вчинення кримінального правопорушення або ж одразу після його вчинення.

2. На заміну скасованому «імунітету від кримінального переслідування» в Україні запроваджено його видозмінену форму – надмірна роль Генерального прокурора (виконувача обов’язків Генерального прокурора) у здійсненні досудового розслідування кримінального правопорушення, вчиненого народним депутатом України, оскільки саме він вносить відомості, що можуть свідчити про його вчинення такими особами, до ЄРДР (ч. 1 ст. 482-2 КПК України), здійснює письмове повідомлення про підозру (п. 2 ч. 1 ст. 481 КПК України), погоджує клопотання про дозвіл на затримання, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту, обшук, порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, а також про застосування інших заходів, зокрема НСРД, що відповідно до закону обмежують права і свободи «народних обранців» (абз. 1 ч. 2 ст. 482-2 КПК України). Такий законодавчий підхід містить значні корупційні ризики та загалом може призвести до неможливості притягнення до

кримінальної відповідальності народного депутата України, навіть за вчинення кримінального правопорушення, жодним чином не пов'язаного із здійсненням його повноважень (наприклад, за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК України)).

3. Здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення, вчиненого народним депутатом України, центральним апаратом Державного бюро розслідування не узгоджується з ч. 4 ст. 216 КПК України, яка визначає підслідність слідчих органів ДБР. Крім того, згідно з ч. 1 ст. 218 КПК України досудове розслідування здійснюється слідчим того органу досудового розслідування, до юрисдикції якого віднесено місце вчинення кримінального правопорушення. Відповідно до ч. 4 ст. 9 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» для забезпечення виконання завдань ДБР утворюються його територіальні управління. Отже, у випадку вчинення народним депутатом України кримінального правопорушення поза межами юрисдикції центрального апарату ДБР таке розслідування здійснюватиметься його відповідним територіальним управлінням.

4. Деякі Конституції передбачають непоширення депутатського імунітету на певні діяння, зокрема «державну зраду» (Ірландія, США), «зазіхання на визначені конституційні основи» (Німеччина, Туреччина). Часто конституційні тексти вказують тільки на тяжкі злочини з урахуванням особливостей змісту цього поняття в кримінальному праві країни (Конституції Албанії, Болгарії, Ірландії, США). Конституційній моделі депутатського імунітету більшості країн, які утворилися після розпаду Радянського Союзу, засвідчили закріплення абсолютизованого імунітету, і тільки Конституції Азербайджану, Білорусі, Грузії, Казахстану, Молдови, Таджикистану, Латвії передбачають можливість затримання парламентаря на місці вчинення злочину без попередньої згоди парламенту.

РОЗДІЛ 2

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ

2.1. Початок досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України

На шляху розбудови демократичної та правової держави європейського зразка для України першочерговим є удосконалення правових й організаційних засад функціонування системи кримінальної юстиції, яка ще не повною мірою відповідає новим суспільним потребам щодо реального додержання принципу верховенства права в діяльності правоохоронних органів.

Необхідність реформування кримінального процесуального законодавства об'єктивно пов'язувалася з наявністю численних недоліків у діяльності правоохоронних органів, що у сукупності негативно впливали на стан кримінального судочинства. Безперервні дискусії між представниками різних наукових шкіл (при підготовці законопроектів, проектів відомчих нормативних актів) призвели до тривалої розробки КПК України (в інших країнах пострадянського простору вже діяли нові КПК, а в Україні він набрав чинності лише 20 листопада 2012 року).

З перших років незалежності України одним з пріоритетів реформи кримінальної юстиції в Україні вважається послідовна демократизація, лібералізація кримінального процесуального законодавства, спрямована на забезпечення верховенства закону, надійний захист прав і свобод особи. Важливим етапом розвитку кримінального судочинства, пов'язаним з

переосмисленням його теоретичних основ, був перехід від кримінального процесу «радянського» зразка до європейських стандартів судочинства [31, с. 160].

Шляхи реформування досудового розслідування в незалежній державі схвалені Концепцією судово-правової реформи в Україні, прийнятою 28 квітня 1992 року [189], та закріплені Конституцією України 1996 року, положення якої стали поштовхом для законодавчого забезпечення кримінальної процесуальної діяльності. Послідовно закріплюючи принцип розподілу влади в кримінальному процесі, Конституція України піднесла змагальність до рівня конституційного принципу судочинства (ст. 129). Протягом судової реформи, за часи незалежності України, до КПК внесено низку істотних змін.

Утім, практичне втілення передових досягнень сучасної кримінально-процесуальної науки, що ґрунтується на цінностях демократичної правової держави, пріоритеті прав і свобод людини відбулось лише 2012 році, коли було ухвалено новий КПК України [126]. Серед беззаперечних переваг КПК України фахівці підкреслюють змагальність кримінального судочинства, розмежування процесуальних функцій та повноважень, набуття стороною захисту права збирати докази та можливість активної участі у процесі доказування, суттєве розширення процесуальних гарантій забезпечення конституційних прав і свобод людини у сфері кримінально-процесуального примусу. У Кодексі міститься чимало інших нововведень до законодавства з питань кримінального провадження відповідно до вимог міжнародного права, проте не всі з них, на наш погляд, достатньо ефективні, викликають справедливую критику, зокрема і щодо регламентації початку досудового розслідування. Розробникам нового закону, на нашу думку, не слідувало б відмовлятися від позитивного досвіду КПК України 1960 року, адже дієвість окремих його норм та інститутів перевірена практикою.

Прийнятий у 2012 р. КПК України містить цілу низку нововведень в частині початку досудового розслідування, що зумовлено загальною трансформацією кримінальної процесуальної діяльності, а чисельні зміни й доповнення, внесені до нього останнім часом, наочно свідчать про

продовження реформування цієї сфери діяльності. Насамперед, зумовлено це тим, що ефективна протидія сучасним злочинним проявам вимагає від законодавця запровадження дієвої системи кримінальної юстиції, яка, з одного боку, дозволить гарантувати захист особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень, а з іншого – забезпечить швидке, повне та неупереджене розслідування та судовий розгляд. Нині під час прийняття та реєстрації заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події здійснюється їх перевірка, вирішується питання про наявність або відсутність складу кримінального правопорушення. Крім того, з моменту внесення до ЄРДР відомостей про вчинення конкретною особою кримінального правопорушення слідчий, прокурор уповноважені проводити різні процесуальні дії, завдяки яким буде прийнято рішення про наділення особи статусом підозрюваного або закриття кримінального провадження.

Піднята проблематика набуває особливої актуальності у зв'язку з розширенням змагального процесу, наближенням національного законодавства до міжнародних і європейських правових стандартів кримінального судочинства, запровадженням низки нових правових дефініцій (сторони кримінального провадження, процесуальне керівництво та ін.) та процесуальних інститутів (повідомлення про підозру, судового контролю, угод та ін.), що, звісно, вплинуло на усталену практику проведення досудового розслідування. У зв'язку з цим, ефективна реалізація завдань кримінального провадження, закріплених у ст. 2 КПК України, не можлива без запровадження дієвих процесуальних механізмів проведення досудового розслідування, адже від якісного та своєчасного його здійснення залежить ефективність розгляду провадження по суті, а також застосування належної правової процедури до кожного учасника кримінального провадження [126; 70, с. 5–6].

А. О. Громовий, зазначає, що не дивлячись на скасування законодавцем стадії порушення кримінальної справи, у рамках початкового етапу кримінального провадження до моменту внесення відомостей до ЄРДР існує досить нетривалий за часом, обмежений в процесуальних засобах неоднозначно

і не конкретно врегульований законодавцем відрізок кримінальної процесуальної діяльності, який усе ще суперечливо сприймається кримінальною процесуальною доктриною і практикою правозастосування [55]. Вказане безперечно актуалізується з огляду на досліджуване питання.

У кримінальних провадженнях стосовно народних депутатів України надзвичайно важливим є початковий етап розслідування, оскільки від характеру та послідовності процесуальних дій на цьому етапі залежить повнота збирання вихідної інформації про подію, закріплення інших об'єктивних і суб'єктивних обставин, що складають предмет доказування.

Як наголосила В. Г. Дрозд, з прийняттям у 2012 році КПК України стадія досудового розслідування зазнала суттєвих змін, а особливо її початковий етап. Зокрема, це пов'язано з відмовою від стадії порушення кримінальної справи та запровадженням нового порядку початку досудового розслідування – внесенням до ЄРДР відомостей про вчинене кримінальне правопорушення. Зважаючи на це, протягом останніх років такі зміни сприймаються науковцями і практиками неоднозначно, а щодо окремих аспектів висловлюються навіть діаметрально протилежні точки зору. Першопричиною цього стало скасування інституту дослідчої перевірки. Водночас актуальність даного питання виявляється і сьогодні, оскільки початок досудового розслідування завжди пов'язується з надходженням або самостійним виявленням інформації, що може свідчити про вчинення кримінального правопорушення [69, с. 268]. Розглянемо дану проблему детальніше виходячи з предмету дослідження.

Поняття «початковий етап розслідування» охоплює всі ті дії слідчого (отримання повідомлення про підготовлюване або вчинене правопорушення, що тягне за собою суспільно небезпечні наслідки, перевірка такого повідомлення), які, відповідно до КПК України, передбачені стадією відкриття кримінального провадження. На переконання І. Ф. Герасимова, розслідування починається у зв'язку з виявленням ознак будь-якого злочину, що завжди є відправним моментом для початку розслідування [49, с. 7]. Таким чином, стадія відкриття кримінального провадження (за КПК 1960 р. – порушення

кримінальної справи) вважається початковим етапом кримінального процесу. Проведення слідчих (розшукових) дій до внесення відомостей до ЄРДР, за винятком огляду місця події, не допускається.

На етапі початку кримінального провадження перед правоохоронними органами постає подвійне завдання: з одного боку, з'ясувати, чи містить діяння ознаки кримінального правопорушення, а з іншого – чи немає обставин, які, згідно із законом, перешкоджають здійсненню досудового розслідування. Реалізують це завдання за допомогою фіксації первинних відомостей про підготовлюваний або вчинений терористичний акт, оперативної перевірки отриманих відомостей, встановлення факту наявності або відсутності всіх передумов, необхідних для початку кримінального провадження.

Відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України, слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше ніж через 24 години після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР і розпочати розслідування [49]. З моменту внесення відомостей до ЄРДР розпочинається досудове розслідування. При цьому, ст. 214 КПК України [126] та Положення про ЄРДР (2020) [171], зокрема до такого реєстру вносяться такі відомості: дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника; інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела; попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; прізвище, ім'я, по батькові та посада службової особи, яка внесла відомості до реєстру, а також слідчого, прокурора, який вніс

відомості до реєстру та/або розпочав досудове розслідування; інші обставини, передбачені положенням про ЄРДР (ч. 5 ст. 214 КПК України). Фактично, інші обставини встановлюються під час досудового розслідування і відповідно вносяться до ЄРДР (оголошення підозри, застосування запобіжних заходів, оголошення в розшук тощо).

У той же час, відповідно до ч. 1 ст. 482-2 КПК України, відомості, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення народним депутатом України, вносяться до ЄРДР Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора) у порядку встановленому КПК [126]. Таким чином, початок досудового розслідування кримінальних правопорушень стосовно народних депутатів України, не вирізняється специфікою, тому відбувається в загальному порядку, однак зумовлений своєрідністю предмету безпосереднього злочинного посягання, способами його вчинення, високою латентністю, що обумовлена, у тому числі різноманітними способами приховування злочину.

Враховуючи вказаний механізм початку досудового розслідування у випадку отримання інформації про можливе вчинення кримінального правопорушення народним депутатом України є певні перепони.

Так не завжди з інформації, що може свідчити про вчинення кримінального правопорушення можна встановити хто може бути особою, що вчинила правопорушення. Більшість кримінальних проваджень відомості про які вносяться до ЄРДР розпочинаються саме з інформації про сам факт вчинення кримінального правопорушення (є певні наслідки, подія кримінального правопорушення, тощо), а відомостей про особу яка могла вчинити кримінальне правопорушення на початковому етапі зазвичай немає. Орган досудового розслідування саме під час проведення СРД та НСРД в рамках проведення досудового розслідування може встановити відомості про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення. І якщо виявиться, що вказана особа є народним депутатом України, виникає питання, що з тими доказами які

вже зібрані органом досудового розслідування? Яким чином продовжувати розслідування та чи необхідно починати все з самого початку?

Крім того, може виникнути (такі випадки вже є на практиці) коли слідчий чи прокурор обґрунтовано клопоче перед Генеральним прокурором про необхідність внесення відомостей, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення народним депутатом України до ЄРДР, з метою дотримання вимог ч. 1 ст. 482-2 КПК України. Однак, Генеральний прокурор через об'єктивні або суб'єктивні (що вже є перешкодою для завдань кримінального провадження) обставини не вбачає достатніх даних, які свідчать про вчинення кримінального правопорушення народним депутатом України і не вносить до ЄРДР відповідних відомостей. В даному випадку завдання кримінального провадження – захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів осіб, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності не будуть досягнуті.

Тому, положення ст. 482-2 КПК України щодо початку досудового розслідування на нашу думку потребує змін, адже достатнім є виключні повноваження Генерального прокурора (або особи, що виконує обов'язки Генерального прокурора) здійснювати повідомлення про підозру народному депутату України та погоджувати клопотання про дозвіл на затримання, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту, обшук, порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, а також про застосування інших заходів, у тому числі НСРД, що відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата України.

Слід також зазначити, що наведене не узгоджується із концептуальними засадами початку досудового розслідування, визначеними ст. 214 КПК України. Як впливає з наведеного, принципове значення щодо внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР має саме

невідкладність такого внесення та початок здійснення розслідування, а не суб'єкт внесення таких відомостей. У свою чергу визначення Генерального прокурора як особи, уповноваженої на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, на практиці може негативно вплинути на швидкість та ефективність початку досудового розслідування.

Наприклад, Офіс Генерального прокурора розпочав кримінальне провадження за неособисте голосування народного депутата. Генеральний прокурор вніс відомості в ЄРДР щодо факту вчинення народним депутатом України В. Поляком неодноразового голосування замість іншого народного депутата України на пленарному засіданні Верховної Ради України 21 лютого 2020 року. Відповідна інформація була оприлюднена засобами масової інформації. Досудове розслідування доручено слідчим Центрального апарату ДБР [89].

Слідча практика засвідчує, що інформація, одержувана правоохоронними органами на початковому етапі, є неконкретизованою та обмеженою, тому здебільшого немає підстав для початку кримінального провадження відносно саме народного депутата України, оскільки не з'ясовано, чи справді ним вчинене кримінальне правопорушення. Провадження може бути розпочато лише тоді, коли є достатні дані, які вказують на ознаки складу кримінального правопорушення, причому достатність даних оцінюють у кожному конкретному випадку за внутрішнім переконанням слідчого.

Проведений аналіз матеріалів кримінальних проваджень дав можливість зробити висновок, що на початку досудового розслідування даної категорії правопорушень у діяльності слідчих виникає низка проблемних питань, що негативно позначається на ефективності початку досудового розслідування, результативності розслідування, законності та обґрунтованості рішень, які приймаються слідчим, у зв'язку з чим виникає потреба у дослідженні проблемних питань підстав та процесуального порядку внесення відомостей до ЄРДР.

У теорії кримінального процесу щодо визначення поняття приводу для

початку досудового провадження завжди тривали багаторічні дискусії [167, с. 369–390]. Привід визначали як передбачене законом джерело, з якого орган дізнання, слідчий і прокурор одержують відомості (інформацію) про вчинений злочин або злочин, що готується, і яке зобов'язує їх розглянути питання щодо необхідності порушення кримінального провадження [119, с. 187; 78, с. 52–53]. Окремі науковці стверджували, що це джерело початкових відомостей про ознаки вчинення (чи підготовки до вчинення) злочину, які надійшли до органу дізнання, слідчого, прокурора, суду й судді [150, с. 209], або повідомлення про злочин, що отримане з передбаченого законом джерела [97, с. 366], або джерела первісних відомостей про злочин, які породжують кримінально-процесуальні правовідносини та зобов'язують правоохоронні органи здійснити перевірку інформації, що в них міститься, по суті [247, с. 392]. Акцентуючи увагу на інформаційному та діяльнісному аспектах приводу, вчені переконливо доводили, що він становить також і юридичний факт [94, с. 51–52; 76, с. 89–94]. Уперше цю ознаку приводу для порушення кримінального провадження виокремили М. В. Жогін і Ф. Н. Фаткуллін. Вони зазначали: «Спонукальна сторона приводу, що відображає передумову виникнення діяльності з порушення кримінальної справи, нечітка. Унаслідок цього питання про те, чому ця діяльність розпочалася, чим вона зумовлена, залишається невирішеним. Водночас під час з'ясування суті приводу найважливішим є його спонукальна сторона, що відповідає на це питання. Привід є умовою, за наявності якої закон уповноважує вчинити дії та вступити у відносини, що становлять діяльність з порушення кримінальної справи. Привід є правовою передумовою, а ці процесуальні дії та відносини – як її результат» [76, с. 91].

На підставі зазначеного положення науковці дійшли обґрунтованого висновку, що «привід для порушення кримінальної справи слід оцінювати насамперед як юридичний факт, що породжує зазначені в законі права й обов'язки, правові відносини, які виникають щодо них» [76]. На наш погляд, визначення, запропоноване М. В. Жогіним і Ф. Н. Фаткулліним, повною мірою не висвітлює сутності приводу для початку кримінального провадження за КПК

України. Визначення приводу для початку кримінального провадження як юридичного факту спричиняє й певні заперечення окремих правознавців. Так, критикуючи визнання приводу юридичним фактом, О. Р. Михайленко зазначав: «Юридичним фактом може бути діяння (діяльність або бездіяльність), подія або стан. Про привід же до порушення провадження в кримінальній справі може йтися лише як про відповідну діяльність. Отже, поняття юридичного факту ширше за поняття приводу» [143, с. 23]. Свою позицію автор аргументував так: «Якщо ж привід вважати юридичним фактом, то, наприклад, діяльність слідчого з безпосереднього виявлення ознак злочину слід також визнати юридичним фактом. У такому випадку в разі виявлення ознак злочину орган дізнання, слідчий, прокурор, суддя чи суд вступають у правовідносини, оскільки будь-який юридичний факт породжує виникнення правовідносин, а в цьому випадку справа може бути порушена без правовідносин із заявником. Такий стан не відповідає сутності процесуальних відносин, що виникають у стадії провадження в кримінальній справі, а обов'язки та права осіб з порушення кримінальної справи залежать від елементів правовідносин» [143, с. 23–24]. Привід для внесення відомостей до ЄРДР (тобто до початку досудового розслідування), вважає В. В. Вапнярчук, – це передбачене законом джерело інформації, з якого слідчий, прокурор дізнаються про вчинене кримінальне правопорушення або таке, що вчиняють або готують [32, с. 178].

Аналіз цих позицій щодо поняття приводу для початку кримінального провадження, закріплення їх переліку в кримінально-процесуальному законодавстві України й тих країн, де зберігається такий інститут, дає підстави для висновку, що позиції вчених відрізняються стосовно гносеологічного та правового змісту поняття приводу, а також сутності правових відносин у кримінальному процесі, що з ним пов'язані.

Крім того, на сьогодні в органах і підрозділах Національної поліції діє Порядок ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події (2019) [174]. У ньому закріплено, що поліцейський незалежно від місця свого перебування в

разі виявлення або отримання інформації про кримінальне правопорушення та іншу подію чи звернення до нього громадян із заявою (повідомленням) невідкладно повідомляє про це за скороченим номером екстреного виклику поліції «102» і зобов'язаний ужити заходів щодо запобігання правопорушенню, його припинення, рятування людей, надання допомоги особам, які її потребують, установлення і затримання осіб, які вчинили правопорушення, та охорони місця події. Поліцейський у разі самостійного виявлення з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про кримінальне правопорушення, невідкладно, але не пізніше 24 годин рапортом доповідає про це керівникові органу (підрозділу) поліції або особі, яка виконує його обов'язки.

За рішенням керівника органу (підрозділу) поліції або особи, яка виконує його обов'язки, відомості про виявлене кримінальне правопорушення уповноважена службова особа реєструє в ІТС ІППП (журналі ЄО в разі тимчасової відсутності технічних можливостей унесення таких відомостей до ІТС ІППП) та невідкладно, але не пізніше 24 годин реєстрації передаються:

до органу досудового розслідування для внесення відповідних відомостей до ЄРДР або передання цих відомостей до органів (підрозділів) поліції нижчого рівня та їх внесення до ЄРДР;

у міжрегіональних територіальних органах поліції та їх територіальних (відокремлених) підрозділах – до органів (підрозділів) поліції, на території обслуговування яких сталася така подія, для прийняття відповідних рішень та внесення до ЄРДР.

Датою подання заяви (повідомлення) до органу (підрозділу) поліції вважається дата реєстрації такої заяви (повідомлення) в ІТС ІППП (журналі ЄО). Інформацію, яка надійшла до органу (підрозділу) поліції, про кримінальне правопорушення та іншу подію, вчинені на території обслуговування іншого органу (підрозділу) поліції, уповноважена службова особа невідкладно реєструє в ІТС ІППП (журналі ЄО) та невідкладно інформує про це той орган (підрозділ) поліції, на території обслуговування якого сталася така подія. Орган (підрозділ) поліції, на території обслуговування якого сталася така подія, реєструє

невідкладно указане повідомлення до ІТС ІПНП (журналі ЄО).

Реєстраційний номер ІТС ІПНП (журналу ЄО) поінформованого органу (підрозділу) поліції уповноважена службова особа також уносить в ІТС ІПНП (журнал ЄО). Передавати з одного територіального (відокремленого) підрозділу (управління, відділу, відділення) поліції до іншого територіального (відокремленого) підрозділу (управління, відділу, відділення) поліції матеріали з відомостями, що вказують на кримінальне правопорушення, незалежно від місця його вчинення, без їх реєстрації в ІТС ІПНП (журналі ЄО) та внесення цих відомостей до ЄРДР заборонено.

Керівник органу (підрозділу) поліції або особа, яка виконує його обов'язки, доручає уповноваженій службовій особі невідкладно зареєструвати рапорт працівника поліції в ІТС ІПНП (журналі ЄО) та не пізніше 24 годин з моменту реєстрації надіслати зазначені матеріали до органу досудового розслідування органу (підрозділу) поліції для внесення відповідних відомостей до ЄРДР.

Заяви (повідомлення), що надійшли до органу (підрозділу) поліції з використанням засобів поштового зв'язку, мережі Інтернет, електронного зв'язку (електронні звернення), через контактні центри державної установи «Урядовий контактний центр» та телефонну «гарячу лінію» Національної поліції України, служби діловодства реєструють та невідкладно передають керівникові органу (підрозділу) поліції або особі, яка виконує його обов'язки.

Керівник органу (підрозділу) поліції або особа, яка виконує його обов'язки, невідкладно, але не пізніше 24 годин з моменту реєстрації в службах діловодства заяв (повідомлень) приймає рішення щодо їх реєстрації в ІТС ІПНП (журналі ЄО) для подальшого розгляду відповідно до законодавства України.

Анонімні заяви чи повідомлення, що містять відомості про кримінальне правопорушення чи іншу подію, які надійшли до органу (підрозділу) поліції, реєструються в ІТС ІПНП (журналі ЄО), службах діловодства органу (підрозділу) поліції та за дорученням керівника органу (підрозділу) поліції або

особи, яка виконує його обов'язки, передаються до структурного підрозділу органу (підрозділу) поліції за відповідним напрямом діяльності для вжиття необхідних заходів.

Законодавець фактично передбачив можливість фільтрувати заяви і повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення, а також відділяти некримінальні події вже на етапі їх прийняття та реєстрації. Основною відмінністю є те, що сьогодні скорочено строк для вирішення цього питання до 24 годин, на відміну від положень КПК 1960 року, яким цей строк був передбачений у межах 10 діб.

Враховуючи наведене, на наш погляд, більш повно зміст підстав та приводів початку досудового розслідування кримінального провадження (внесення відомостей до ЄРДР) характеризують у висновку Судової палати, в якому зазначається, що кримінальне процесуальне законодавство, де зазначено джерела інформації про вчинення кримінальних правопорушень та інших подій, що надходить до правоохоронного органу уповноваженого розпочати досудове розслідування, які фактично є ні чим іншим, як приводами до початку кримінального провадження, а підставами – наявність у джерелі інформації даних про ознаки кримінального правопорушення [40]. Тобто, вищенаведене надає право стверджувати, що основними приводами внесення відомостей до ЄРДР (відкриття кримінального провадження) є:

заява, повідомлення фізичної особи, представника юридичної особи або державного органу про вчинення кримінального правопорушення (такої позиції дотримуються 82 % опитаних прокурорів та слідчих);

самостійне виявлення слідчим ознак злочину під час розслідування ним кримінального провадження, яке відкрите за іншими фактами (24 %);

повідомлення оперативного підрозділу про вчинення кримінального правопорушення, виявленого під час здійснення оперативно-розшукової діяльності (32 %). Здебільшого це по кримінальних правопорушеннях у сфері службової діяльності (отримання неправомірної вигоди, зловживання впливом тощо);

матеріали іншого правоохоронного органу (9 %). Особливо це стосується злочинів вчинених народними депутатами України в силу новоутворених правоохоронних органів, яким підслідні кримінальні правопорушення вчинені даними суб'єктами (ДБР, НАБУ);

повідомлення у засобах масової інформації – 5,3 % (як приклад досить популярними в останній час є «журналістські розслідування»), Інтернет повідомлення (5 %), зокрема, різноманітні форуми, сайти громадських активістів щодо вчинення корупційних злочинів тощо.

Що ж стосується підстав внесення відомостей до ЄРДР та початку досудового розслідування, у т.ч. злочинів вчинених особами, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище, перед слідчими стоїть одне завдання: з'ясувати чи містяться в діянні ознаки злочину, і чи немає обставин, які згідно із законом перешкоджають початку кримінального провадження. Вирішення даного завдання відбувається за допомогою фіксації первинних відомостей про підготовлюване або вчинене кримінальне правопорушення, оперативної перевірки отриманих відомостей, встановлення факту наявності або відсутності всіх передумов, необхідних для початку кримінального провадження.

Ми підтримуємо позицію тих науковців, які наголошують на необхідності законодавчого визначення приводів і підстав для початку досудового розслідування і підкреслюємо, що незважаючи на те, що на практиці дійсно можливі вияви суб'єктивізму, а відтак і зловживань у оцінці приводів і підстав для початку досудового розслідування, недостатнє законодавче їх визначення не може вирішити цієї проблеми, що зрештою і знайшло підтвердження у правовому полі КПК України. Убачається, що відсутність належного законодавчого визначення приводів та підстав для початку досудового розслідування відкриває шлях до необґрунтованого застосування заходів державного примусу щодо учасників кримінального провадження, коли таке провадження розпочато «автоматично» лише за заявою, з якої не можна однозначно зробити висновок про те, що кримінальне правопорушення мало

місце та про причетність до нього певної особи. Тим більше, що можливість оскарження безпідставно розпочатого досудового розслідування не передбачена.

Таким чином, варто зазначити, що механізм внесення до ЄРДР відомостей про кримінальне правопорушення спрямований на фіксацію обставин, що свідчать про вчинення кримінального правопорушення, незалежно від того, ким він був вчинений. Обов'язок слідчого, прокурора внести такі відомості до ЄРДР носить безальтернативний характер, а на момент внесення до ЄРДР відомостей реєстратору можуть бути ще невідомі особливості правового статусу суб'єкта вчинення кримінального правопорушення. Таким чином, як зауважує С. В. Свириденко, ця процедура передусім покликана забезпечити фіксацію відомостей про факт вчинення протиправних дій (бездіяльності), що містять або можуть містити ознаки кримінального правопорушення [221, с. 8]. Такий підхід є цілком виправданим з позиції забезпечення засади законності, публічності, рівності усіх перед законом і судом, невідворотності кримінальної відповідальності. Тобто сама реєстрація факту вчинення кримінального правопорушення має бути безумовною, адже в іншому разі відбудеться порушення вимог ст. 214 КПК України.

Що стосується строків внесення до ЄРДР відомостей, то слідчий, прокурор зобов'язаний зробити це невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення [126].

Однією з найістотніших вимог, що висувається до рішення про початок досудового розслідування, є його своєчасність. Її додержання в кожному конкретному випадку наближає початок розслідування до моменту вчинення кримінального правопорушення, розгляду провадження в суді та покарання винуватого. Несвоєчасне прийняття рішення про початок досудового розслідування надає можливість зацікавленим особам приховати сліди

кримінального правопорушення та перешкоджати встановленню істини [248, с. 82]. Зазначене об'єктивно пов'язано з тим, що з часом обстановка на місці події, сліди кримінального правопорушення під дією погодних умов, унаслідок впливу діяльності людей зникають або знищуються, а відтак розслідування втрачає важливі докази. Крім того, існує велика вірогідність того, що свідки можуть забути малозначні для них обставини, пов'язані з подією кримінального правопорушення, а також самі докази через різні об'єктивні причини не можуть бути використані (смерть свідка, виїзд тощо). До суб'єктивних чинників належить передусім умисна діяльність правопорушників, спрямована на знищення та приховування слідів вчиненого діяння, предметів, здобутих незаконним шляхом [120, с. 235].

Своєчасність початку досудового розслідування зумовлює іншу важливу вимогу, що висувається до кожного процесуального рішення – його правильність (законність та обґрунтованість). Адже помилка, допущена на початковому етапі досудового розслідування, може призвести до необґрунтованого арешту, притягнення до кримінальної відповідальності невинуватої особи або до залишення особи, що вчинила злочин, без покарання. Наслідки таких помилок ставали в деяких випадках підставою для початку кримінального переслідування посадових осіб слідства за ст. 372 («Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності») КК України.

Таким чином, сьогодні ліквідовано порушення кримінальної справи як стадії кримінального процесу. Даний крок спрямований на те, щоб посилити гарантії прав заявників і забезпечити своєчасне реагування правоохоронних органів на факт (факти) вчинення правопорушення (правопорушень) [219].

У цьому контексті, варто звернутися до історичного досвіду перевірки заяв і повідомлень про злочини. Так, до XVIII ст. в Україні, яка у ті часи входила до складу Російської імперії, у зв'язку з відсутністю централізованої системи правоохоронних органів, не було єдиного підходу до порядку розгляду (перевірки) заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення [236, с. 42]. Першим кроком на шляху формування початкової стадії кримінального процесу

стало підписання Катериною II «Статуту благочиння» (суворий порядок дотримання різного роду настанов) [146]. У червні 1837 р. імператор Микола II підписав «Найвище положення про земську поліцію», яким створювалися дрібні адміністративно-поліцейські одиниці на чолі з приставами. Вони наділялись правом «словесного розгляду» заяв і повідомлень, який полягав у проведенні перевірочних дій без процесуального закріплення та прийняття на цій основі рішень. Таким чином, у зазначеному акті були закладені основи формування інституту усного опитування як одного з відомих нині способів перевірки заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення [215, с. 341–342]. Наступним кроком правової регламентації цього інституту стало прийняття в 1864 р. згаданого вище Статуту кримінального судочинства, яким передбачалося дві форми вирішення заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення залежно від їх тяжкості (підсудних та непідсудних мировому судді) [223, с. 34].

У КПК УСРР 1922 р. не вживалося словосполучення «перевірочні дії», цей термін з'явився пізніше в розділі «Постатейні матеріали» до ст. 96 КПК і запозичений він з циркуляра Прокуратури СРСР від 25 вересня 1936 р. щодо проведення «необхідних перевірочних дій», якщо це було потрібно для вирішення питання про порушення кримінальної справи [142]. У КПК УСРР 1927 р. сукупність процесуальних норм, які регулювали порядок прийняття заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та їх вирішення, було зосереджено в Главі 7 «Порушення кримінальної справи». Згодом, в КПК УРСР 1960 р. вже йдеться про витребування необхідних матеріалів та одержання пояснень (ст. 109) і таке право надавалося слідчому й дізнавачу [136, с. 47]. Загалом, як у КПК 1922 р., так і в КПК 1927 р. чітко не передбачались перевірочні дії для вирішення питання про порушення кримінальної справи у випадках наявності законного приводу [233, с. 34–36]. На підтвердження зазначеного слід відмітити, що в навчальному посібнику з кримінального процесу А. Я. Вишинського (1927 р.) також не було жодних посилань на необхідність проведення перевірочних дій [47], а вже у працях, опублікованих напередодні прийняття КПК УРСР 1960 р., чітко простежуються наміри теоретиків

«вирішення питання про порушення кримінальної справи» виділити в окрему стадію кримінального процесу. Зокрема, М. С. Панга 1960 р. вказує: «Сутність стадії порушення кримінальної справи в радянському кримінальному процесі полягає в тому, що відповідні органи вирішують питання про наявність або відсутність достатніх підстав для початку провадження у справі» [161, с. 129–145].

Отже, виникнення інституту дослідчої перевірки пов'язувалось з необхідністю вирішувати питання про обґрунтоване порушення кримінальної справи. Однак, у подальшому розвиток суспільних відносин зумовив зміну акцентів. З прийняттям нового КПК України встановлено достатньо чіткий порядок прийняття та розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, що вимагає від правоохоронних органів переосмислення попередньої роботи, виокремлення позитивних практичних напрацювань та їх ефективного застосування в процесі здійснення кримінальної процесуальної діяльності.

Однак, в умовах сьогодення, новий підхід до початку досудового розслідування містить проблемні аспекти, на яких вже неодноразово акцентувала увагу ціла низка дослідників. Так, В. П. Корж зазначила, що скасування такої стадії кримінального процесу як порушення кримінальної справи, обмежує права учасників кримінального провадження та не відповідає принципу законності [112, с. 112–113]. У свою чергу О. В. Александренко відмічає, що законодавець, скасувавши стадію порушення кримінальної справи, ліквідував «процесуальний фільтр», крізь який не проходила інформація про дії, що не містили ознак злочину, або про дії, які не підлягали переслідуванню на підставах, зазначених у законі. З огляду на це автор переконаний, що новий підхід до початку досудового розслідування покладає додатковий тягар на слідчих, оскільки вони тепер змушені не лише розслідувати кримінальні провадження про вчинені злочини, а й перевіряти заяви і повідомлення, фактично проводячи за ними розслідування. Попри значне навантаження на слідчий апарат, вказане положення матиме негативний вплив на якість досудового слідства і, відповідно, на підсумкове рішення суду за конкретними

кримінальними провадженнями [3, с. 17]. Ю. І. Браверман зауважує, що КПК 2012 р. фактично ліквідує інститут дослідчої перевірки, доводячи процес початку досудового розслідування до автоматизму: є заява про злочин – є кримінальне провадження. Це може спричинити появу величезної кількості анонімних заяв, які КПК 1960 р. унеможлиблював, оскільки під час дослідчої перевірки перевіряли заявника і факти, викладені в заяві. До того ж автоматизм щодо порушення кримінальних справ може стати об'єктом зловживань, зокрема перетворитись на ефективний метод боротьби як з бізнес-конкурентами, так і з політичними опонентами. Скорочення дослідчої перевірки, як підкреслює правознавець, суттєво вплине на якість розслідування. Таке становище суперечить завданням кримінального судочинства, передбаченим у ст. 2 КПК України, а саме – забезпеченню швидкого, повного та неупередженого розслідування [25, с. 281].

Щодо нашого предмету дослідження, то варто зазначити, у разі не встановлення суб'єкта вчинення злочину, до ЄРДР вносяться відомості на загальних підставах, тобто слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. У разі встановлення суб'єкта вчинення кримінального правопорушення – народного депутата України, Генеральний прокурор України вносить відомості в ЄРДР до кримінального провадження, яке вже розпочате за фактом вчинення кримінального правопорушення саме народним депутатом України і своєю постановою направляє матеріали кримінального провадження до Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) та органів Державного бюро розслідувань (ДБР).

Скасування стадії порушення кримінальної справи унеможливило проведення перевірки за заявою чи повідомленням про кримінальне правопорушення, а для громадянина, відповідно до ч. 1 ст. 303 КПК України, оскаржити в суді розпочате проти нього кримінальне провадження у зв'язку з відсутністю у нього документа, який можна оскаржити. У зв'язку з цим,

вважаємо, що передбачена ст. 214 КПК України відмова від стадії порушення кримінальної справи у вітчизняній правовій дійсності значно погіршує правовий захист особи, щодо якої проводиться розслідування, та позбавляє її можливості оскаржувати безпідставне відкриття проти неї кримінального переслідування. Доцільним вбачається й законодавче удосконалення механізму реалізації способів перевірки за заявами і повідомленнями про кримінальні правопорушення з урахуванням відповідного досвіду деяких країн пострадянського простору, у КПК яких передбачено вичерпний перелік видів перевірочних дій з розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення.

Тому положення КПК України в частині початку досудового розслідування потребує перегляду. Як вважають О. А. Вакулік, С. Є. Абламський, Д. В. Сімонович існує необхідність фіксації у процесуальній формі моменту, з якого починається досудове розслідування, шляхом винесення постанови про початок досудового розслідування або про відсутність підстав для його початку, яка може бути оскаржена у встановленому законом порядку, що передбачає також необхідність відповідного доповнення ч. 1 ст. 303 КПК України [1, с. 14; 29, с. 32; 226, с. 101].

Отже, рішенню уповноважених службових осіб про початок кримінального провадження має бути надана процесуальна форма – винесена відповідна постанова. Лише після цього відомості про кримінальне правопорушення можуть бути внесені до ЄРДР. В іншому разі, особи, права та законні інтереси яких порушені безпідставним кримінальним переслідуванням, позбавлені можливості звернутись до суду з цього приводу з метою поновлення порушеного права [30]. З цього питання Т. К. Рябініна та Я. П. Ряполова також переконані, що відсутність спеціального рішення про початок кримінального провадження може негативно позначитися на строках розслідування (безпідставне затягування), обґрунтованості проведення слідчих (розшукових) дій, а також ускладнить контроль з боку потерпілого за перебігом

розслідування, захист ним своїх прав та інтересів. До того ж відсутність формального початку провадження унеможлиблює оскарження факту його порушення [218, с. 131].

Підсумовуючи вищевикладене, пропонуємо ч. 1 с. 214 КПК України доповнити таким положенням «... обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний винести постанову про початок кримінального провадження, внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування».

Відповідно до ч. 6 ст. 36 КПК України забороняється доручати здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення за підозрою народного депутата України іншим органам досудового розслідування, окрім НАБУ та органів ДБР відповідно до їх підслідності визначеної КПК України.

Така пропозиція, по-перше, певним чином дублює чинні положення КПК України. Зокрема, прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений: доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування; доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному цим Кодексом (п. п. 3, 4 ч. 2 ст. 36 КПК України).

У свою чергу, ст. 216 КПК визначає підслідність – якісну ознаку процесу досудового розслідування, закріплену у кримінальному процесуальному законодавстві, за якою визначається конкретний слідчий підрозділ, компетентний здійснювати дізнання та досудове слідство за кримінальними правопорушеннями [125, с. 535]. При цьому у ч. 4 ст. 216 КПК встановлена персональна підслідність, яка передбачає, що досудове розслідування злочинів, вчинених народним депутатом України, здійснюють слідчі органів ДБР, крім

випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до підслідності НАБУ згідно з ч. 5 цієї статті. Детективи НАБУ здійснюють досудове розслідування злочинів, у разі вчинення їх народним депутатом України, передбачених ст. 191, 206-2, 209, 210, 211, 354 (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 364, 366-1, 368, 368-2, 369, 369-2, 410 КК України.

По-друге, Генеральний прокурор, керівник регіональної прокуратури, їх перші заступники та заступники своєю вмотивованою постановою мають право доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, у тому числі слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу, у разі неефективного досудового розслідування (абз. 1 ч. 5 ст. 36 КПК). Виняток становлять кримінальні правопорушення, віднесені до підслідності НАБУ.

Тобто, абз. 2 ч. 5 ст. 36 КПК, яким встановлюється заборона доручати здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення за підозрою народного депутата України іншим органам досудового розслідування, окрім НАБУ та ДБР, не узгоджується з положеннями абз. 1 ч. 5 ст. 36 КПК, які передбачають можливість доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, за винятком кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності НАБУ. Слід зазначити, що наведену норму з огляду на предмет регулювання слід було б розмістити у ст. 216 КПК України, що регламентує підслідність органів досудового розслідування.

Водночас, що стосується здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення, вчиненого народним депутатом України, центральним апаратом ДБР, то таке положення не узгоджується із ч. 4 ст. 216 КПК України, що визначає підслідність слідчих органів ДБР. Крім того, згідно з ч. 1 ст. 218 КПК України досудове розслідування здійснюється слідчим того органу досудового розслідування, до юрисдикції якого віднесено місце вчинення кримінального правопорушення. Відповідно до ч. 4 ст. 9 закону

України «Про Державне бюро розслідувань» (2015) [184] для забезпечення виконання завдань ДБР утворюються його територіальні управління. Отже у випадку вчинення народним депутатом України злочину поза межами юрисдикції центрального апарату Державного бюро розслідувань, таке розслідування здійснюватиметься його відповідним територіальним управлінням.

Таким чином, доходимо до висновку, що трансформація механізму початку досудового розслідування стала однією з найбільш обговорюваних питань серед науковців та практиків з моменту представлення ще проекту нині чинного КПК. І не дивно, тому що запропоновані новації, викладені у ст. 214 КПК України, по суті виключили рішення слідчого, прокурора про початок досудового розслідування з переліку процесуальних, а відтак, по-перше, створили умови для зниження вимог до їх законності та обґрунтованості, а, по-друге, виключили можливість оскарження їх підстав в порядку, визначеному главою 26 КПК України. Внесення до ЄРДР відомостей про кримінальні правопорушення, вчинені досліджуваною категорією осіб, здійснюється на тих же підставах і у тому ж порядку, що й внесення відомостей про кримінальні правопорушення, вчинені іншими особами, незалежно від специфіки їх правового статусу. Такий підхід вважаємо цілком виправданим, оскільки раніше існуюча недоторканність не повинна бути абсолютною, а мати певні межі, особливо якщо мова йде про вчинення суспільно-небезпечного діяння як кримінальне правопорушення.

Також доцільно надати можливість внесення до ЄРДР відомостей, що свідчать про вчинення народним депутатом України кримінального правопорушення, не тільки Генеральним прокурором (виконувачем обов'язки Генерального прокурора), але й керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та керівниками НАБУ та ДБР. У зв'язку з чим ч. 1 ст. 482-2 КПК України викласти у такій редакції: «1. Відомості, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення народним депутатом України, вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань Генеральним

прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора), керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та керівниками Національного антикорупційного бюро України чи Державного бюро розслідувань у порядку, встановленому цим Кодексом».

Відсутність в положеннях КПК України окремих додаткових умов щодо внесення до ЄРДР відомостей про кримінальні правопорушення, вчинені народними депутатами України, свідчить про те, що усі особи є рівними перед законом. Тому й незалежно від особливостей правового статусу особи кожне протиправне діяння, ким би воно не було вчинене, тягне за собою юридичну відповідальність. Єдиною підставою внесення до ЄРДР відомостей є наявність даних, що свідчать чи можуть свідчити про факт вчинення кримінального правопорушення. З іншої сторони, такий підхід до початку досудового розслідування створює можливість тиску з боку правоохоронних органів на зазначену категорію посадових осіб. Справа у тому, що для внесення до ЄРДР відомостей достатньо лише того, щоб у заяві або повідомленні бути викладені обставини, що свідчать про ознаки кримінального правопорушення. При цьому, законом не передбачено можливість оскарження факту внесення до ЄРДР відомостей. Більш того, особа, щодо якої внесено до ЄРДР відомості, фактично не має чіткого правового статусу, оскільки вона не є підозрюваною, про що свідчать вимоги ст. 42 КПК України. Вносячи до ЄРДР відомості, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, Генеральний прокурор (особа, що виконує обов'язки Генерального прокурора) обов'язково повинен пам'ятати про необхідність зазначення всіх складових елементів злочину, зокрема і його суб'єкта, адже від цього залежить визначення конкретної підслідності органу, який буде здійснювати досудове розслідування. У той же час, здійснення досудового розслідування уповноваженим органом досудового розслідування є вкрай важливим для визнання допустимими доказів, зібраних у такому кримінальному провадженні [219].

2.2. Особливості повідомлення про підозру народним депутатам України

Україна сьогодні переживає період комплексного реформування кримінального та кримінального процесуального законодавства з огляду на його відповідність до європейських та міжнародних стандартів. У чинному КПК України запроваджено новий процесуальний інститут – повідомлення про підозру. Як зазначає В. М. Тertiшник, повідомлення про підозру є один із найважливіших процесуальних актів, який спрямований на практичну реалізацію функції розслідування та забезпечення захисту прав і законних інтересів особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, і полягає у прийнятті рішення про повідомлення про підозру; врученні повідомлення про підозру особі, щодо якої здійснюється провадження; роз'ясненні підозрюваному його прав та наданні можливостей щодо їх реалізації і допиті обвинуваченого [246].

Ідея підозри у вітчизняному кримінальному процесі була закладена ще на початку XVIII ст. як причина появи у кримінальній процесуальній діяльності підозрюваного, до середини XX ст. набула на практиці дещо спотворений, парадоксальний вигляд: за наявності в органі кримінального переслідування фактичних даних, що дають підставу підозрювати особу в учиненні злочину, вона наділяється статусом обвинуваченого або свідка, але не підозрюваного. Норми кримінально-процесуального закону або інших нормативних документів намагалися виключити з кримінально-процесуальної діяльності не тільки етап підозри, а й фігуру підозрюваного [8, с. 10; 33, с. 278; 79, с. 75].

Для розв'язання цієї проблеми М. С. Строгович запропонував уважати підозрюваними тільки тих, відносно яких під час провадження кримінальної справи до притягнення як обвинуваченого застосовувались затримання або інший запобіжний захід [24, с. 12]. Водночас, Л. М. Лобойко зазначає: «Підозрюваний – це фізична особа, якій повідомлено про підозру або яку затримано за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення» [133, с.

116].

Поділяючи думку М. С. Строговича, учені намагалися лише коментувати закон, уносячи різні пропозиції щодо вдосконалення процесуального статусу підозрюваного, випускаючи з уваги головне – підозру, тобто те, що породжує появу підозрюваного у кримінальному процесі [233]. Л. В. Франк вважав: «Підозра – це думка слідчого про взаємовідношення, взаємозв'язок і відповідність між відомими обставинами справи й відповідною особою, основане на достовірних фактах, дослідно-наукових положеннях і висновках, а також ще на неперевірених даних, які викривають цю особу в учиненні злочину, з тим або іншим ступенем вірогідності» [274, с. 64]. Л. М. Карнєєва розглядала підозру за трьома значеннями: як психологічну характеристику стану свідомості слідчого, що визначає його суб'єктивне ставлення до досліджуваного факту; як криміналістичне поняття, що вживається під час вироблення підстав для виконання завдань розслідування та побудови версій; як процесуальну категорію [87, с. 61]. Окремі автори зазначили, що в кримінальному процесуальному законі перераховуються підстави не для затримання, а для підозри [77, с. 32]. Тобто, радянське законодавство сформулювало лише поняття підозрюваного й залишило без уваги головне – підозру [117, с. 167]. У результаті питання про її місце та роль загалом не порушувалося, а теорія і практика пішли шляхом «підозрюваний–підозра», хоча насправді мало бути навпаки [24].

Отже, думки, що висловлюються у науці кримінального процесуального права щодо інституту підозрюваного, зводяться до того, що деякі вважають процесуальний статус підозрюваного некоректним, інші вважають, що статус підозрюваного порушує права людини, адже у разі здійснення слідчих дій може бути негативний вплив на його репутацію, та останні говорять про те, що запровадження цього статусу фактично надає безмежні повноваження слідчим для наділення будь-якої особи підозрюваною, не маючи достатніх для цього юридично обґрунтованих підстав [132].

Доречно буде згадати, що «підозрюваний», як самостійний суб'єкт,

у вітчизняному кримінальному процесі існує з часу ухвалення в Росії у 1864 р. Статуту кримінального судочинства, ст. 257 якого, надала поліції право вживати заходів до припинення способів ухилення від слідства підозрюваним [216, с. 263].

Загалом інститут підозрюваного являє собою складний правовий механізм щодо якого досі не вщухають дискусії, оскільки погляди вчених-процесуалістів поділилися на тих, хто повністю підтримує запровадження самостійного суб'єкта кримінального провадження з боку захисту, а інші вважають його вкрай специфічним, неоднозначним та таким, що потребує додаткового обговорення. Варто зазначити, що чинний КПК України закріплює підозрюваного як єдиного суб'єкта кримінального провадження, щодо якого триває кримінальне переслідування в стадії досудового розслідування.

Відповідно до ст. 42 КПК України, підозрюваним є особа: якій у порядку, передбаченому ст.ст. 276–279 КПК України, повідомлено про підозру; яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення; щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок не встановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень [126].

Загальні вимоги процесуального порядку повідомлення про підозру встановлені у гл. 22 КПК України, у ч. 1 ст. 276 якої закріплено обов'язкові випадки його здійснення, а саме: 1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; 2) обрання до особи одного з передбачених цим Кодексом запобіжних заходів; 3) наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. Разом із тим в абзаці другому ч. 1 ст. 276 КПК України встановлено, що особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб визначаються главою 37 цього Кодексу [126].

Судячи з названих новел, законодавець повністю відмовився від інституту пред'явлення обвинувачення у досудовому розслідуванні, замінивши його маловідомим механізмом «повідомлення про підозру». Відповідно,

можливість появи на досудовому слідстві обвинуваченого виключається, підозрювана особа стає обвинувачуваною після вручення їй по завершенні досудового розслідування копії обвинувального акту.

Разом з тим, запроваджена у КПК України модель, коли обвинуваченою особа стає лише по завершенню розслідування і першим актом її обвинувачення стає обвинувальний акт, може бути вразливою з огляду на положення Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, який проголосив у ч. 2 ст. 9, що: «Кожному арештованому повідомляється при арешті причини його арешту та негайно повідомляється будь-яке пред'явлене йому обвинувачення». Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод також передбачає: «Кожен, кого заарештовано, має бути негайно поінформований зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення, висунуте проти нього» (ч. 2 ст. 5).

З огляду на вказану проблему юридичної дефініції та те, що у відповідності до чинного законодавства поняттям «підозрюваний» не охоплюється статус особи відносно якої здійснюється кримінальне провадження, але вона ще не затримана і відносно неї не застосовано запобіжний захід, у наукових працях висловлювалась пропозиція ввести в законодавчий обіг замість поняття «підозрюваний» новий термін «підслідний» [246, с. 88–89]. І ця пропозиція, на нашу думку, заслуговує на увагу. У теперішній час, науковці, юристи і вчені надають багато зауважень щодо набуття статусу підозрюваного, викладаючи свої думки у наукових працях, але і досі жодна з них не відображена у законодавчих актах.

Повідомлення особі про підозру є початковим моментом реалізації функції обвинувачення та забезпечення кримінальної відповідальності особи, винуватої у вчиненні кримінального правопорушення. Воно нерозривно пов'язане з тим, що в процесі досудового розслідування накопичено достатньо доказів для підозри у вчиненні злочину конкретною особою. Ця підозра вперше чітко сформульована в офіційному документі – повідомленні особі про підозру. У ній слідчий вперше надає висновок, про наявність і сутність кримінально-

караного діяння, вчиненого конкретною особою. Ю. П. Аленін вважає, що повідомлення про підозру – це одне із найважливіших процесуальних рішень, яке приймає прокурор або слідчий за погодженням із прокурором (ч. 1 ст. 277 КПК України) до закінчення розслідування у кримінальному провадженні [4, с. 166; 118].

Розкриваючи поняття повідомлення про підозру, вважаємо за необхідне звернутися до визначення, яке надає О. В. Капліна. Вона зазначає, що це процесуальна діяльність, зміст якої полягає у складанні слідчим або прокурором письмового повідомлення про підозру та його врученні особі відповідно до ст. 276–279 КПК України та звертає увагу на багатозначність термінів «підозра» та «повідомлення про підозру». Вони можуть вживатися у кримінальному провадженні та у навчальній літературі в інших, крім зазначених вище значеннях. Терміном «підозра» можна назвати процесуальний документ – повідомлення про підозру, який складається та вручається особі. Крім того, ним може позначатися інститут кримінального процесуального права, який становить уособлену групу правових норм, що регулюють однорідні кримінальні процесуальні відносини, що виникають у зв'язку із притягненням особи до кримінальної відповідальності, складанням та врученням особі повідомлення про підозру та одночасним наданням підозрюваному можливості захищати свої права та законні інтереси [56; 86, с. 239].

У свою чергу О. В. Фараон під терміном «повідомлення про підозру» розуміє певний етап стадії досудового розслідування, з якого починається притягнення особи до кримінальної відповідальності, а також сукупність кримінальних процесуальних дій та рішень, що здійснюються та приймаються на цьому етапі [268, с. 184].

О. Ю. Татаров зазначає, що повідомлення про підозру – один із ключових актів на стадії досудового розслідування і процес доказування у кримінальному провадженні здійснюється саме для того, щоб процесуальними засобами підтвердити або спростувати винуватість особи у вчиненні кримінального

правопорушення і забезпечити притягнення її до кримінальної відповідальності, яка розпочинається саме з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення (п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України) [241; 242]. Ю. П. Аленін та І. В. Гловюк стверджують, що повідомлення про підозру як процесуальний документ є процесуальним рішенням – юридичним актом початку та одночасно персоніфікації кримінального переслідування, оскільки у зв'язку з повідомленням про підозру з'являється такий суб'єкт кримінального провадження, як підозрюваний, а з моменту повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення починається притягнення особи до кримінальної відповідальності (п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України) [4, с. 162]. І. Г. Івасюк пропонує своє визначення повідомлення про підозру, як кримінальне процесуальне рішення слідчого, прокурора, що приймається в обов'язковому порядку у разі затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення у письмовій формі і спричиняє набуття особою, щодо якої воно прийняте, процесуального статусу підозрюваного [79, с. 77].

Підтримуючи О. В. Капліну наголосимо, що значення повідомлення особи про підозру полягає в тому, що: 1) на цьому етапі формується підозра, тобто перше офіційне обґрунтоване припущення, попередній висновок про причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення; 2) з моменту повідомлення особі про підозру починається притягнення її до кримінальної відповідальності (кримінальна відповідальність настає з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду); 3) з дня повідомлення особи про підозру починають відраховуватися строки досудового розслідування (ст. 219 КПК України); 4) після складання повідомлення про підозру визначаються загальні напрями подальшого розслідування, відповідно до яких підозра має бути перевірена та спростована або трансформована в обвинувачення – твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого Законом України про кримінальну відповідальність; 5) у кримінальному провадженні з моменту повідомлення про підозру між

державними органами, які ведуть кримінальне провадження, та особою, якій повідомлено про підозру, виникають кримінальні процесуальні правовідносини, з'являється центральна процесуальна фігура досудового розслідування, новий учасник – підозрюваний, який є суб'єктом права на захист, з чим пов'язується виникнення функції захисту, набуває процесуальних прав, передбачених у законі (ст. 42 КПК України), та втілює сторону захисту; 6) розширюються повноваження слідчого для застосування щодо підозрюваного заходів забезпечення кримінального провадження (наприклад, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ст. 148 КПК України); відсторонення від посади (ст. 154 КПК України), арешт майна (ст. 170 КПК України) та ін.); 7) з моменту повідомлення особи про підозру можуть ініціюватися укладення угод про примирення або про визнання винуватості (ст. 468, 469 КПК) [86, с. 242].

Отже, повідомлення про підозру можна розглядати як кримінальну процесуальну гарантію прав підозрюваного, тобто сукупність установлених законом правових норм, що забезпечують виконання завдань кримінального провадження і надають можливість суб'єктам кримінального процесу виконувати обов'язки та реалізовувати права [22; 35, с. 1124].

Варто акцентувати увагу на тому, що на момент повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення повинно бути зібрано достатньо доказів, які вказують на те, що: 1) кримінальне правопорушення дійсно мало місце; 2) дані про нього внесені до ЄРДР; 3) воно вчинене особою, стосовно якої вирішується питання щодо вручення їй повідомлення про підозру; 4) суспільно небезпечне діяння містить склад конкретного кримінального правопорушення [125, с. 696]. Тобто, слід підтримати точку зору науковців, які вважають, що властивість достатності доказів у кримінальному провадженні є вимогою, що відбивається в наявності системи належних, допустимих і достовірних фактичних даних, що отримані в результаті всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин кримінального провадження, які становлять предмет доказування [127, с. 585].

Враховуючи викладене, можемо наголосити, що єдиною підставою для повідомлення особі про підозру, в тому числі особам, які користуються недоторканністю, є наявність достатніх доказів вважати, що кримінальне правопорушення вчинене конкретною особою. Тож, слід погодитися із думкою В. М. Тертишника, який вважає, що для повідомлення особі про підозру у слідчого, прокурора має бути система доказів, яка виключала б будь-які сумніви щодо того, що: 1) кримінальне правопорушення справді відбулося; 2) кримінальне правопорушення вчинене підозрюваною особою; 3) діяння підозрюваної особи містить склад конкретного злочину; 4) відсутні обставини, які виключають її відповідальність [246].

Таким чином, відповідно до п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України особа, яка повідомлена про підозру є одним з учасників досудового розслідування, стороною кримінального провадження з боку захисту, а отже, визнається суб'єктом кримінальних процесуальних відносин, що виникають на основі зазначеної галузі права. Виходячи з цього, вбачається існування у цього суб'єкта кримінального провадження процесуальної правосуб'єктності, яка означає, що за певних умов особа може набувати й особисто реалізовувати відповідні суб'єктивні процесуальні права і нести суб'єктивні процесуальні обов'язки, які є основними складовими елементами її правового статусу. Суб'єктивні права й обов'язки, що закріплені в законі і надані такому учаснику кримінального процесу як підозрюваний, становлять важливі елементи правового статусу особи в кримінальному провадженні. Вони дають можливість стороні захисту здійснювати дії, що встановлені кримінальним процесуальним законом, користуватися соціальними та особистими благами, виражати свої потреби і захищати законні інтереси [137].

У контексті предмета дослідження зауважимо, що особливості повідомлення про підозру народному депутату України, визначаються гл. 37 КПК України та відповідно до положень ст. 481 КПК України передбачають письмову форму повідомлення.

З прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою приведення у відповідність із Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України» (2019) [180] застосовано спрощений порядок повідомлення народному депутату України про підозру, позаяк належна реалізація компетентним суб'єктом даної процесуальної дії не залежить від надання згоди парламентом на притягнення такої особи до кримінальної відповідальності.

Відповідно до ч. 1 ст. 481 КПК письмове повідомлення про підозру здійснюється народному депутату України – Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора) або заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури [126].

Варто проаналізувати дане положення більш детально. Зокрема, з цієї статті, при буквальному прямому тлумаченні приписів у їх системному взаємозв'язку, впливає, що перший заступник Генерального прокурора, а в деяких випадках – і виконуючий обов'язки Генерального прокурора, не наділений повноваженнями повідомляти про підозру спеціальному суб'єктові. Закон прямо не надав відповідних прав для цієї посади. Зокрема, за КПК України, перший заступник Генпрокурора має самостійний процесуальний статус. Так, п. 15 ч. 1 ст. 3 кодексу встановлює, що перший заступник має відокремлений від Генерального прокурора та його заступників персональний процесуальний статус у кримінальному провадженні. За ч. 6 ст. 36 КПК, він має право скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови заступників Генерального прокурора, що, безумовно, відрізняє його від останніх.

Вважаємо, що в гл. 37 КПК України сталася процесуальна помилка законотворця, щодо не включення першого заступника до цієї глави, позаяк, його посада дещо вища ніж посада заступника Генерального прокурора і нічим не відрізняється. Але, якщо ж дивись з букви закону, то якщо будуть випадки порушення норм кримінального законодавства, то це стане можливістю для

адвокатів оскаржувати повідомлення про підозру народному депутату України в порядку ст. 303 КПК України.

Чинний КПК України участь прокурора у здійсненні досудового розслідування пов'язує виключно з процесуальним керівництвом таким розслідуванням. Зокрема, згідно з п. 11 ч. 2 ст. 36 КПК України повідомляти про підозру у вчиненні кримінального правопорушення уповноважений лише прокурор – процесуальний керівник. Повноваження повідомляти будь-якій особі про підозру, зокрема й народному депутату України, пов'язуються з наявністю права процесуального керівництва досудовим розслідуванням, що є визначальним, а отже, первинним, оскільки впливає з необхідності нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування. Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора) або заступник Генерального прокурора – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, який не здійснює прокурорського нагляду в конкретному кримінальному провадженні, не може нести процесуальної відповідальності за наслідки своїх дій. Адже така особа не допущена до матеріалів провадження, а тому не в змозі дати оцінку наявності достатніх доказів та їх обґрунтованості для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. Відповідно до ч. 2 ст. 37 КПК прокурор здійснює повноваження в кримінальному провадженні з його початку до завершення. Їх здійснення в цьому самому провадженні іншим прокурором можливе лише у випадках, передбачених ч.ч. 4, 5 ст. 36, ч. 3 ст. 313, ч. 3 ст. 37 КПК України. Перелік повноважень прокурора, що не є процесуальним керівником, на прийняття процесуальних рішень та вчинення процесуальних дій визначений у ч.ч. 4, 5 ст. 36, ч. 3 ст. 37, ч. 3 ст. 313 КПК України є виключним і не може тлумачитись розширено. Оскільки серед цих повноважень немає права повідомляти про підозру особі, зокрема народному депутату України. Таку процесуальну дію може вчинити лише процесуальний керівник [7, с. 5–6].

За ч. 1 ст. 276 КПК України, повідомлення про підозру обов'язково здійснюється в порядку, передбаченому ст. 278 КПК України. Ч. 1 ст. 278 КПК

України визначає суб'єктів, що повноважні повідомляти про підозру, слідчого та прокурора. Отже, вживається термін «прокурор», і перелік процесуальних повноважень якого надано саме у ст. 36 КПК України, яка пов'язує право на повідомлення про підозру особі лише з процесуальним керівництвом [211, с. 109].

Як зазначає П. П. Андрушко, здійснення повідомлення про підозру спеціальному суб'єктові виключно належною процесуальною особою є похідним повноваженням від первинного права, що впливає з процесуального керівництва. Обмеження переліку процесуальних керівників у кримінальному провадженні, що мають право повідомляти про підозру спеціальним суб'єктам, зумовлене особливим статусом останніх та гарантіями їх незалежності у професійній діяльності [7, с. 7].

Єдиним підтвердженням повноважень прокурора відповідно до положень КПК України, а також пп. 2 п. 3.1 розділу 3 Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань (2016), які здійснюються у формі процесуального керівництва, є витяг з ЄРДР. При цьому дані щодо процесуального керівника (прокурора у кримінальному провадженні) відповідно до пп. 2 п. 3.1 розділу 3 зазначеного положення вносяться до ЄРДР невідкладно. Обвинувальний акт, зокрема, обов'язково містить дані щодо процесуальних керівників у кримінальному провадженні, однак при цьому відсутні дані щодо Генерального прокурора та/або його заступників, якими повідомлено про підозру спеціальним суб'єктам, що вказує на вручення повідомлення особою, не наділеною процесуальними повноваженнями.

Водночас, аналіз ст. 37 КПК України свідчить про те, що Генеральний прокурор або його заступник не можуть виконувати функції процесуального керівництва у кримінальному провадженні на певних його етапах фрагментарно, якщо вони не визначені процесуальними керівниками від початку провадження. Процедура визначення процесуального керівника прописана КПК України достатньо імперативно, чітко регламентована.

Заміна процесуального керівника лише через необхідність повідомлення про підозру особі законом не передбачена. Закон (ч. 3 ст. 37, ч. 3 ст. 313 КПК України) визначає виключні випадки заміни процесуального керівника, які пов'язує лише з неможливістю виконання останнім своїх повноважень через конкретні, встановлені законом обставини.

Можливість уведення Генерального прокурора (виконувача обов'язків Генерального прокурора) або заступника Генерального прокурора – керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури до складу групи прокурорів (до якої входять прокурори нижчого рівня) – процесуальних керівників, котрих раніше призначено керівником відповідного органу прокуратури, в якому перебуває кримінальне провадження, виключається через керівні повноваження таких посадових осіб. Лише керівник такого органу прокуратури має право визначати процесуальних керівників. Згідно з ст. 37 КПК України він, з урахуванням ч. 6 ст. 36 КПК України, не може своїм рішенням включати до складу такої групи своє вище керівництво.

Разом з тим, якщо кримінальне провадження не здійснюється слідчим слідчого підрозділу Офісу Генерального прокурора України, то Генеральний прокурор, його заступники не мають права визначати процесуальних керівників у ньому з числа прокурорів, які не працюють в Офісі Генерального прокурора України. Такий висновок випливає з аналізу ч.ч. 4–6 ст. 36 та ст. 37 КПК України.

Отже, повідомити про підозру народному депутату України може лише Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора) або заступник Генерального прокурора – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, які є процесуальними керівниками в конкретному кримінальному провадженні від самого його початку. Якщо створено групу процесуальних керівників, то відповідно до ч. 6 ст. 36 КПК України вони обов'язково мають бути в ній старшими.

Заміна процесуального керівника можлива лише за умови здійснення провадження Офісом Генерального прокурора України шляхом заміни

Генерального прокурора України на його заступника чи навпаки або одного заступника на іншого. Це можливо лише у випадках, указаних у ч. 3 ст. 37, ч. 3 ст. 313 КПК України.

Таким чином, системний аналіз норм КПК дозволяє дійти висновку, що кримінальне провадження стосовно народного депутата України може здійснюватися лише за умови процесуального керівництва в ньому Генерального прокурора (виконувача обов'язків Генерального прокурора) або заступника Генерального прокурора – керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Як свідчить аналіз гл. 22 КПК України, процесуальний порядок повідомлення про підозру складається з двох взаємопов'язаних етапів: по-перше, це складання самого тексту повідомлення, вимоги до якого визначено положеннями ст. 277 КПК України; по-друге, це безпосереднє вручення повідомлення, яке згідно ст. 278 КПК України має чіткий строк, а саме, вручення в день складення. Якщо прокурор не вручив повідомлення про підозру в день складення і не виконав вимоги гл. 6 КПК України, то фактично саме таке повідомлення втрачає свою силу внаслідок втрати прокурором права на вручення, тобто з наступного дня його вже не можна вручити, оскільки це є порушенням вимог ст. 278 КПК України. При цьому, в положеннях КПК України чітко не встановлено, чи обов'язково обидва етапи повинна виконувати одна і та ж посадова особа. На практиці така невизначеність призводить до того, що посадові особи, передбачені у ст. 481 КПК України (Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора) або заступник Генерального прокурора – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури), здійснюють тільки складання письмового повідомлення, у той час як його вручення доручається в порядку ст. 36, 481 КПК України іншим посадовим особам, що, як слушно наголошує В. О. Кучера, є неприпустимим і призводить до послаблення гарантій недоторканності відповідних суб'єктів [107]. Наприклад, за дорученням Генерального прокурора 03 лютого 2020 р. слідчим ДБР з дотриманням вимог ст. 135 КПК України викликана народний

депутат України Федина С. для проведення процесуальної дії – вручення письмового повідомлення про підозру. Повістка про виклик направлена за адресою її реєстрації, фактичного проживання та за місцем роботи. У відповідності до ч. 1 ст. 135 КПК України Федина С. вважається належним чином повідомленою, проте для запобігання спекуляціям щодо необізнаності про виклик додатково публікуємо повістку останній на офіційному сайті ДБР [149].

Як зазначає Ю. М. Сухов, ст. 36 КПК України чітко визначає коло процесуальних дій, які має право виконувати процесуальний керівник у кримінальному провадженні із зазначенням можливості доручення слідчих та процесуальних дій іншій процесуальній особі у справі, окрім тих, які він має виконати особисто, в тому числі особисте виконання вимог ст. 481 КПК України, тобто без можливості передоручення [234, с. 3]. Отже, саме лише складання тексту повідомлення про підозру особою, зазначеною у ст. 481 КПК України, без безпосереднього його вручення не може бути розцінене як виконання Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора) або заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури усього комплексу дій, що охоплюють поняття «здійснити повідомлення про підозру».

На підтвердження такої думки варто зазначити, що відповідно до ст. 277 КПК України повідомлення про підозру має містити такі відомості:

- прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення (п. 1 абз. 2 ч. 1);
- підпис прокурора, який здійснив повідомлення (п. 8 абз. 2 ч. 1).

У цих виключних випадках ідеться про одну й ту саму особу прокурора. У самому тексті повідомленні підпис прокурора, який здійснив повідомлення про підозру, ставиться після роз'яснення прав підозрюваного (п. 7 абз. 2 ч. 1). Тому роз'яснити права підозрюваного має виключно прокурор, який прийняв процесуальне рішення, – склав, тобто здійснив, повідомлення.

У той самий час, встановлений у ст. 481 КПК виключний перелік осіб, зобов'язаних здійснювати повідомлення про підозру народним депутатам України, ставить питання про реальну можливість практичної реалізації першими свого обов'язку. Особливо це стосується другої складової здійснення повідомлення про підозру – вручення повідомлення про підозру. Так, наприклад, яким чином Генеральний прокурор (особа, яка виконує його обов'язки) чи його заступник повинен у встановлений строк повідомити про підозру, зокрема вручити письмове повідомлення про неї особі, яка перебуває в іншому кінці країни, або, наприклад, яка ухиляється від вручення їй повідомлення про підозру. Звісно, у даному випадку можна посилатися на те, що у КПК України передбачена можливість здійснення вручення повідомлення про підозру в порядку ч. 2 ст. 135 КПК України [219, с. 145].

Наприклад. Прокурори Офісу Генерального прокурора за дорученням Генерального прокурора повідомили про підозру п'ятому президенту України. За даними слідства, народний депутат підозрюється у тому, що, будучи Президентом України, у 2018 році шляхом видання явно злочинного наказу схилив військову службову особу – Голову Служби зовнішньої розвідки України до перевищення ним влади та службових повноважень, тобто умисного вчинення дій, які явно виходять за межі наданих йому прав та повноважень, вчиненого в умовах особливого періоду (ч. 4 ст. 27 ч. 4 ст. 41 ч. 4 ст. 426-1 КК України) [61].

Вручення повідомлення про підозру як процесуальну дію не може вчиняти особа, яка не складала цей документ. Це також впливає із ч. 2 ст. 276 КПК України, за якою до осіб, котрі не наділені правом повідомляти про підозру, але мають право повідомляти права затриманій особі – підозрюваному, віднесені лише службові особи, які згідно із законом затримали таку особу. Інші випадки роз'яснення прав підозрюваного особою, котра не здійснює повідомлення, законом не передбачені. Тому доручення будь-кому Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора) або заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої

антикорупційної прокуратури, який склав повідомлення про підозру, на вручення її спеціальному суб'єкту є порушенням вимог кримінального процесуального закону (ст. 36 та 277 КПК України).

Однак, наприклад. 10 червня Петро Порошенко з'явився на допит до ДБР у справі «про картини». Представники ДБР повідомили Порошенку про цей допит 3 червня, вказавши причиною справу про «законність зняття інформації під час проведення міжнародних переговорів за участі президента України та вищих посадових осіб іноземних держав». І враховуючи те, що 4 червня Печерський районний суд міста Києва дозволив працівникам ДБР примусово доставити Порошенка на допит, П. О. Порошенко вирішив відвідати допит. Прийшовши до ДБР, прокурори Офісу генерального прокурора за дорученням генпрокурора повідомили йому про підозру. Але замість того, аби отримати повідомлення про підозру та вислухати пам'ятку про права підозрюваного, Порошенко відмовився від цього і поїхав до Офісу генпрокурора. Петро Порошенко аргументував свою відмову отримати повідомлення про підозру тим, що буцімто повідомляти про підозру має право лише генеральний прокурор і ніхто більше (йому намагалися повідомити про підозру співробітники ДБР за дорученням генпрокурора). Цієї позиції дотримується його адвокат Ілля Новіков [18].

Відповідно до ч. 1 ст. 278 КПК письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором особисто. Як наголошують правники, такий підхід до вручення особі повідомлення має певні суттєві недоліки. Так, одним із ключових проблемних аспектів цього питання є встановлення моменту, з якого особа вважається повідомленою про підозру. На переконання О. Ю. Татарова та Д. М. Мірковця, не можна вважати вручене належним чином повідомлення про підозру, якщо немає підтвердження факту його отримання особою та ознайомлення зі змістом повідомлення [243, с. 266]. Тож слід мати на увазі, що відповідно до ст. 136 КПК, належним підтвердженням отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом є розпис особи про отримання повістки, в тому числі на

поштовому повідомленні, відеозапис вручення особі повістки, будь-які інші дані, які підтверджують факт вручення особі повістки про виклик або ознайомлення з її змістом [126]. Таким чином, тільки в такому разі можна вважати особу такою, що набула статусу підозрюваного. Однак, такий спосіб повідомлення особі про підозру має використовуватися тільки як крайня міра, тобто коли немає реальної можливості протягом встановленого строку здійснити особисте повідомлення про підозру [219].

З комплексного аналізу приписів ст.ст. 42 та 278 КПК України випливає, що вручення повідомлення про підозру в спосіб, передбачений для вручення повідомлень, може здійснюватися виключно у випадку не встановлення місцезнаходження особи, тобто переховування її від слідчого. Відповідно до ч. 1 ст. 281 КПК України, якщо під час досудового розслідування місцезнаходження підозрюваного невідоме, то слідчий, прокурор оголошують його в розшук.

У ст.ст. 42 та 281 КПК України застосовуються однакові за змістом словосполучення «не встановлення місцезнаходження особи». Очевидно, повідомлення особі, місцезнаходження якої не встановлено, про підозру шляхом вручення повідомлення поштою можливе лише у випадку наявності підстав для подальшого розшуку такої особи.

Пропущення строків, визначених ч. 1 ст. 278 КПК має наслідком втрачання права належної процесуальної особи здійснити таке повідомлення про підозру, а також відсутність права в подальшому використовувати складене повідомлення про підозру. Отже, повідомлення про підозру має бути вручене особисто або (у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень) відправлене для вручення в порядку, визначеному ст. 135 КПК України, виключно в день його складення. Якщо у цей строк воно не вручене або не відправлене для вручення, повідомлення про підозру втрачає чинність і прокурор втрачає право на його вручення. Законом визначений конкретний строк для чинності повноважень на вчинення процесуальної дії. Отже, вплив такого строку припиняє відповідні

повноваження, а тому втрачає чинність процесуальне рішення у вигляді письмового повідомлення про підозру [7].

Варто зауважити, що право повідомити про підозру народному депутату України має виконуючий обов'язки, але аж ніяк не тимчасово виконуючий обов'язки Генерального прокурора України, оскільки є закон, який регулює питання призначення Генерального прокурора України та інших посадових осіб Президентом України за згодою Верховної Ради України, яким визначено призначення у випадку відсутності Генерального прокурора України тимчасово виконуючого обов'язки. У випадку тимчасової відсутності Генерального прокурора України його обов'язки тимчасово виконує перший заступник або заступник, які не є виконуючими обов'язки. Таким чином, якщо на практиці буде таке, що повідомлення про підозру підпише перший заступник Генерального прокурора України як виконуючий обов'язки, то по-перше він не може бути виконуючим обов'язки, оскільки він є тимчасово виконуючим обов'язки, по-друге в нього немає таких повноважень [7].

У той же час, слід мати на увазі, що Генеральний прокурор (виконуючий обов'язки Генерального прокурора) або заступник Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури – це відповідна посада особи, передбачена Законом України «Про прокуратуру» [194], але не процесуальний її статус. Таке питання виникає з огляду на те, що не маючи жодного відношення до кримінального провадження, зокрема не будучи процесуальним керівником або включеним до групи прокурорів, останні не уповноважені здійснювати жодних процесуальних дій. Тому вбачається цілком логічним, щоб у разі проведення досудового розслідування щодо народних депутатів України за необхідності до складу групи прокурорів слід включати таких осіб, із винесенням про це відповідної постанови.

Відповідно до вищевикладеного, можемо запропонувати уніфікацію рішення про надання народному депутату України статусу підозрюваного, яке полягає у заміні такого процесуального документу як «повідомлення особі про підозру», на винесення Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків

Генерального прокурора) або заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури постанови про залучення народного депутата України як підозрюваного, з обов’язковим врученням копії даної постанови та пам’ятки про роз’яснення прав. Відповідно до чого, така особа повинна визнаватися підозрюваним з моменту складення постанови про залучення особи як підозрюваного. Вручення копії постанови та пам’ятки обмежити строком: протягом 24 годин з моменту складення постанови, а у разі, якщо особа ухиляється від розслідування, її місцезнаходження невідоме – негайно після її явки до слідчого, прокурора або у цей же строк з моменту встановлення її місцезнаходження. Тому з метою реалізації завдань кримінального провадження, реалізації статусу народного депутата України як підозрюваного в цілому, закріплення його гарантій у кримінальному процесі пропонуємо доповнити главу 22 КПК України новою ст. 276-1 КПК України «Постанова про залучення народного депутата України як підозрюваного»:

1. У випадках, передбачених ч. 1 ст. 276 цього Кодексу, Генеральний прокурор (виконувач обов’язків Генерального прокурора) або заступник Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури виносить постанову про залучення особи як підозрюваного.

2. У постанові зазначається зміст підозри, фактичні обставини і правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється народний депутат України, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність і наводяться мотиви прийнятого рішення.

3. Копія постанови та пам’ятка вручається підозрюваному одночасно з врученням письмового повідомлення про підозру».

Зазначені зміни неодноразово були висловлені науковцями. У більшості із них визначається необхідним винесення попереднього процесуального рішення, у якому формується зміст підозри [79, с. 76]. Як альтернативу – обов’язковість винесення постанови про підозру слідчим чи прокурором, а

зазначена постанова вручалась підозрюваному в порядку вручення повідомлень [244, с. 186]. А. В. Андрейчук пропонує на слідчого за погодженням з прокурором, прокурора покласти обов'язок оформити до повідомлення особі про підозру у випадках, передбачених ч. 1 ст. 276 КПК України, процесуальне рішення про притягнення особи як підозрюваного постановою, яка виступатиме юридичною підставою визнання особи підозрюваним. Постанова про притягнення як підозрюваного повинна підлягати винесенню у всіх випадках, передбачених ч. 1 ст. 276 КПК України [6, с. 205]. Г. М. Гапотченко вважає за доцільно доповнити КПК України статтею «Постанова слідчого, прокурора про визнання особи підозрюваною», в якій передбачити що рішення про надання особі статусу підозрюваного має прийматися у формі постанови [48; 4].

У той же час постанова про повідомлення народного депутата України про підозру може бути оскаржена. Як зазначає І. І. Холондович [276, с. 7–8], у главі 26 КПК України не закріплено вимог як щодо форми та обов'язкових реквізитів скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора загалом, так і скарги на повідомлення про підозру зокрема, хоча про обов'язковість письмової її форми можна зробити висновок з положень ч. 3, ч. 5 ст. 304 КПК України, згідно з якими копії ухвали про повернення скарги чи про відмову у відкритті провадження надсилаються особі, яка подала скаргу, разом із скаргою та усіма доданими до неї матеріалами. Зміст скарги на повідомлення про підозру повинен містити: 1) найменування суду, до якого подається скарга; 2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування), поштова адреса особи, яка подає скаргу, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти (за наявності останньої); 3) повідомлення про підозру, яке оскаржується, прізвище та ініціали слідчого чи прокурора, які їх прийняли чи вчинили, або найменування відповідного органу досудового розслідування чи прокуратури; 4) наведення доводів (підстав) про невідповідність повідомлення про підозру кримінальному процесуальному законодавству; 5) вимоги особи, яка подає скаргу; 6) витяг з ЄРДР.

2.3. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження до народних депутатів України

Інститут заходів забезпечення кримінального провадження, який без сумніву варто віднести до новацій КПК України концептуального характеру, адже на відміну від інших процесуальних юрисдикцій, у яких і раніше застосовувалися схожі за своєю правовою природою заходи, кримінальному процесу була невідома навіть подібна термінологія, тим більше не передбачалося застосування таких заходів, як тимчасовий доступ до речей і документів, накладення грошового стягнення, тимчасове вилучення майна, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом тощо. Порівняно з чинним законодавством по-іншому виглядала і система запобіжних заходів, а також підстави та умови їх застосування [269, с. 8].

Нормативну модель заходів забезпечення кримінального провадження визначає їх мета, що передбачена ч. 1 ст. 131 КПК України, і яка корелює із завданнями кримінального провадження, закріпленими ст. 2 КПК України, – досягнення його дієвості. З огляду на це, законодавець унормував систему таких заходів, порядок застосування абсолютної більшості з яких передбачає судовий контроль, який згідно з п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України здійснюється за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. Наявність різних видів цих заходів створює належні умови для ефективного вирішення завдань кримінального провадження, надаючи при цьому простір для дискреції правозастосовника, яка в кожному випадку має бути обґрунтованою, а відтак – обмеженою засадами кримінального провадження і, насамперед, засадою верховенства права.

Завдання кримінального судочинства, визначені в ст. 2 КПК України, не завжди збігаються з інтересами всіх сторін провадження, а тому учасники процесу можуть перешкоджати досягненню закріплених законом завдань шляхом невиконання процесуальних обов'язків. Відтак, для забезпечення

досягнення завдань кримінального судочинства кримінальне процесуальне законодавство передбачає можливість застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

У теорії кримінального процесу термін «заходи забезпечення кримінального провадження» практично не використовується. Проте аналіз законодавчо визначеного переліку цих заходів та мета їх застосування переконує в тотожності заходів забезпечення кримінального провадження та кримінального процесуального примусу [21, с. 9]. Адже зазначені заходи, з одного боку, сприяють сторонам у виявленні, збиранні та зберіганні доказів, а з іншого – дають можливість уповноваженим державним органам (службовим особам) впливати на поведінку суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності з метою забезпечення виконання ними процесуальних обов'язків, попереджувати небажані, з погляду права, дії для забезпечення правового перебігу кримінального судочинства. Серед заходів забезпечення кримінального провадження важливе місце посідають запобіжні заходи [73; 141].

Більше, слід звернути увагу на те, що у положеннях КПК України законодавчого визначення поняття «заходи забезпечення кримінального провадження» не закріплено. Лише у ст. 131 КПК України визначено, що заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються з метою досягнення дієвості кримінального провадження [126]. Такий підхід до тлумачення мети вказаних заходів є доволі загальним, оскільки не відображає їх конкретного призначення як процесуальних засобів. Пояснюється це тим, що дієвість кримінального провадження – це його кінцевий результат, якість досягнення якого залежить від виконання завдань, закріплених у ст. 3 КПК України [126]. Відтак кожен процесуальний захід, у тому числі і заходи забезпечення кримінального провадження, повинні бути зорієнтовані на те, щоб максимально забезпечити виконання завдань кримінального провадження, а отже забезпечити його дієвість. Звідси можна зробити висновок, що забезпечення дієвості є загальною, а не спеціальною метою заходів

забезпечення кримінального провадження.

Не вдаючись до наукових дискусій, а підтримуючи О. Ю. Татарова [237], В. М. Тertiшника [246], Л. Д. Удалову, О. Ю. Хабло [121, с. 164] та В. І. Фаринника [270, с. 21] зазначимо, що під заходами забезпечення кримінального провадження варто розуміти передбачені КПК України індивідуально визначені процесуальні засоби державно-правового примусу, спрямовані на забезпечення дієвості кримінального провадження, які застосовуються уповноваженими на те органами (посадовими особами), які здійснюють кримінальне провадження, у чітко визначеному законом порядку щодо конкретної особи і пов'язані з покладенням на неї певних обов'язків та обмеженням її прав і свобод.

Враховуючи те, що заходи забезпечення кримінального провадження обмежують права та свободи громадян (у тому числі й конституційні – недоторканність житла, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, банківських вкладів, свободу пересування тощо), законодавчий порядок їх застосування детально регламентовано [23]. Процесуальна природа застосування заходів забезпечення кримінального провадження полягає в застосуванні процесуального примусу до учасників кримінального провадження, пов'язаних з цим обмеженнях особистих, майнових та інших прав і свобод людини, застосуванням таких обмежень виключно в порядку, передбаченому законом.

Перелік таких заходів закріплений у ст. 131 КПК України, до яких віднесено: виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід (глава 11, ст. 133–143); накладення грошового стягнення (глава 12, ст. 144–147); тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом (ст. 148–153); відсторонення від посади (глава 14, ст. 154–158); тимчасовий доступ до речей і документів (глава 15, ст. 159–166); тимчасове вилучення майна (глава 16, ст. 167–169); арешт майна (глава 17, ст. 170–175); затримання особи (глава 18, ст. 188–192, ст. 207–213); запобіжні заходи (глава 18, ст. 177–187) [126].

На сьогодні перелік запобіжних заходів визначено у ст. 176 КПК України:

1) особисте зобов'язання; 2) особиста порука; 3) застава; 4) домашній арешт; 5) тримання під вартою. Тимчасовим запобіжним заходом є затримання особи, яке застосовується з підстав та в порядку, визначених КПК України. Що ж стосується застосування зазначених заходів до певної категорії осіб, зокрема й тих, які користуються недоторканністю, то вони мають свою особливість стосовно підстав, умов і порядку самого застосування [71, с. 59].

За своєю правовою природою ці заходи не є кримінальним покаранням, деякі з них являють собою вид кримінальної процесуальної відповідальності, проте всі вони мають забезпечувальний характер і спрямовані на досягнення єдиної мети – подолання негативних обставин, що перешкоджають або можуть перешкоджати здійсненню кримінального провадження, забезпечення його дієвості. Така їх спрямованість обумовлює можливість їх примусового застосування, оскільки вони розраховані не тільки на конкретні випадки протидії законній діяльності органів досудового розслідування, прокурора, захисника, суду, а, насамперед, на перешкоджання можливій негативній поведінці того чи іншого учасника кримінального провадження. У зв'язку з цим необхідно визнати обґрунтованою позицію законодавця, який, на відміну від раніше чинного закону, що взагалі не передбачав інституту заходів забезпечення кримінального провадження, а лише містив систему запобіжних заходів, у новому КПК України впровадив такий інститут і до його складових, окрім запобіжних заходів, відніс низку інших заходів, які також мають забезпечувальний характер і за своїми ознаками цілком відповідають даному інституту [269, с. 19].

Крім заходів забезпечення кримінального провадження, що зазначені в ст. 131 КПК України, під час кримінального провадження застосовуються й інші заходи процесуального примусу, що не належать до СРД та НСРД, зокрема знищення, передача для технологічної переробки або для реалізації речових доказів за відсутності згоди власника (ч. 6 ст. 100 КПК України), примусове відібрання біологічних зразків для експертизи (ч. 3 ст. 245 КПК України), примусове залучення особи для проведення медичної або

психіатричної експертизи (ч. 3 ст. 242, ч. 2 ст. 509 КПК України). До того ж ст. 330 КПК України передбачає, що при повторному порушенні обвинуваченим порядку судового засідання він може бути видалений за ухвалою суду із зали засідання тимчасово або на весь час судового розгляду. У ст. 499 КПК України врегульовано порядок поміщення до приймальника-розподільника для дітей осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння у віці від 11 років і до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Метою заходів забезпечення кримінального провадження є створення необхідних умов для проведення оперативного, максимально повного та неупередженого розслідування і судового розгляду кримінального провадження. Такі заходи виступають одними із тих засобів, через які компетентними службовими особами забезпечуються повнота і безперешкодність реалізації здійснення процесуальних дій та кримінального провадження в цілому. Крім того, слід погодитися із твердженням про те, що крім загальної мети, на досягнення якої спрямовано кожен із досліджуваних заходів, характерною для них є також наявність власної специфічної мети, яка у структурі цілеспрямованості кримінальної процесуальної діяльності займає окреме місце.

Спеціальна мета окремого заходу забезпечення кримінального провадження передбачена у нормах КПК України, які безпосередньо регулюють порядок його застосування. Наприклад, у положеннях ст. 178 КПК України закріплено, що метою застосування запобіжних заходів є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам: 1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; 4) перешкоджати

кримінальному провадженню іншим чином; 5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується [126].

У теорії кримінального процесу заходи забезпечення кримінального провадження класифікують за різними підставами. Загалом застосовують два підходи до вирішення питання щодо системи заходів кримінального процесуального примусу. Одні вчені вважають, що до неї не належать СРД, оскільки вони є засобами доказування. Інші ж наполягають на доцільності визнання за СРД значення заходів процесуального примусу.

Зазвичай розподіл заходів забезпечення кримінального провадження здійснюють за часом дії (що тривають упродовж певного часу, короткотермінові); за підставами застосування (у зв'язку з невиконанням процесуальних обов'язків, незалежно від процесуального правопорушення); за режимом обмеження прав і свобод людини (пов'язані з ізоляцією особи, неізоляційні) тощо [130, с. 156–159].

Найбільш поширена класифікація заходів забезпечення кримінального провадження за цілями їх застосування на такі, що забезпечують участь підозрюваного, обвинуваченого у кримінальному провадженні та виконання ними процесуальних обов'язків (запобіжні заходи), отримання засобів доказування (виклик слідчим, прокурором, судовий виклик, тимчасовий доступ до речей і документів), спрямовані на забезпечення законного порядку під час провадження (привід, накладення грошового стягнення, відсторонення від посади), забезпечують цивільний позов та можливу конфіскацію майна (тимчасове вилучення майна, арешт майна).

У ст. 132 КПК України визначено загальні положення, що є обов'язковими при застосуванні всіх заходів забезпечення кримінального провадження. У нормах, які регулюють порядок застосування окремих з таких заходів, відповідні положення можуть конкретизуватися залежно від особливостей того чи іншого заходу.

За загальним правилом, юридичною підставою застосування заходів забезпечення кримінального провадження є ухвала слідчого судді або суду.

Утім, у виняткових випадках, визначених КПК України, заходи забезпечення кримінального провадження можуть застосовуватися і без ухвали слідчого судді, суду, зокрема, законне затримання та затримання уповноваженою службовою особою (ст. 207, 208 КПК України), а також тимчасове вилучення майна під час здійснення затримання (ст. 168 КПК України).

Заслуговує на увагу також Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих питань накладення арешту на майно з метою усунення корупційних ризиків при його застосуванні» від 10 листопада 2015 р. № 769-VIII, яким передбачено випадок застосування заходу забезпечення кримінального провадження без ухвали слідчого судді або суду. Зазначений Закон передбачає внесення змін до ст. 170 Кримінального процесуального кодексу України, новою редакцією якої (ч. 9) передбачено, що в невідкладних випадках і виключно з метою збереження речових доказів або забезпечення можливої конфіскації чи спеціальної конфіскації майна у кримінальному провадженні щодо тяжкого чи особливо тяжкого злочину за рішенням Директора НАБУ (або його заступника), погодженим прокурором, може бути накладено попередній арешт на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах [181].

Специфіка підстав і порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження до народних депутатів України полягає у тому, що частина з них стають можливими лише у разі погодження клопотання на їх проведення з Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора). Розглянемо детальніше.

Клопотання – це обґрунтоване прохання учасника процесу, звернене до уповноваженої посадової особи або органу, про провадження якої-небудь процесуальної дії або про утримання від її провадження, подане в установленому законом порядку в усній або письмовій формі. В енциклопедичних джерелах клопотання розглядається як «звернення громадян із проханням про сприяння реалізації закріплених Конституцією та чинним законодавством їх прав та інтересів або повідомлення про порушення чинного законодавства чи недоліки в

діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, народних депутатів України, депутатів місцевих рад, посадових осіб, а також висловлення думки щодо поліпшення їх діяльності» [128, с. 505; 125, с. 386].

На думку О. В. Єні, клопотанням є офіційне звернення до уповноваженого суб'єкта (слідчого, прокурора чи суду) особи, яка наділена таким правом, викладене в усній чи письмовій формі, про виконання певної процесуальної дії чи прийняття рішення з усіх питань, які мають значення для розслідування, з метою забезпечення прав та свобод особи в кримінальному судочинстві [75, с. 94–98].

Як вважає А. Ю. Строган, подання та розгляд клопотань у кримінальному провадженні є окремим кримінальним процесуальним інститутом, загальні норми якого слід виділити в окрему главу КПК України, в якій повинні бути врегульовані всі питання щодо кола осіб, які мають право на подання клопотань, і порядку їх подання, повноважень органів і посадових осіб, які розглядають та вирішують заявлені клопотання [232, с. 355].

Клопотання – це обґрунтоване звернення учасника процесу до уповноваженої посадової особи або органу стосовно провадження якої-небудь процесуальної дії або про утримання від її провадження, подане в установленому законом порядку в усній або письмовій формі. На нашу думку, офіційне визначення цього поняття має міститися в КПК України. У кримінальному процесуальному законодавстві необхідно передбачити, що будь-яка особа має право при перевірці заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення звертатись до правоохоронних органів з клопотанням. Відповідно до КПК України, слідчий, прокурор, слідчий суддя мають право самостійно ухвалювати процесуальні рішення. На них покладається обов'язок вирішення заявлених клопотань, що сприяє прийняттю об'єктивних процесуальних рішень на досудових стадіях.

Серед способів повідомлення осіб кримінальний процесуальний закон виокремлює виклики: поштою; за допомогою електронної пошти та шляхом використання факсимільного зв'язку (у такому разі повістка про виклик

направляється особі у формі електронного документа), а також за допомогою телефону або телеграфу.

При надісланні повістки про виклик електронною поштою особа, яка отримала повістку, має надіслати відповідне підтвердження, за наявності якого може йтися про застосування належного (законного) способу здійснення виклику. В інших країнах, зокрема США, Канаді та Австралії, досить активно застосовують електронне інформування учасників кримінального судочинства про здійснення тих чи інших процесуальних дій. Відтак, у вітчизняній юридичній літературі нещодавно з'явилося поняття «електронний суд», тобто автоматизація процесів судового діловодства і забезпечення повноцінного поширення інформації щодо судового розгляду та іншої правової інформації, узагальнення судової практики, публікації відповідної інформації, а також забезпечення дотримання процесуальних строків [80].

У разі здійснення виклику телефоном або телеграмою зміст повістки має бути роз'яснено особі, яка викликається, з дотриманням вимог ст. 137 КПК України. Водночас, урахувуючи, що законом не передбачено спосіб фіксації виклику телефоном та підтвердження отримання здійсненого виклику, неявку викликаної в такий спосіб особи не можна розглядати як безспірну підставу для застосування до неї грошового стягнення або приводу. Прокурор, перевіряючи провадження, повинен звертати увагу на зазначені обставини та реагувати на них відповідно до закону.

На думку І. Г. Рогатюка, прогресивним кроком щодо виклику учасників кримінального провадження телефоном є передбачена законом можливість надсилання виклику SMS-повідомленням [212, с. 228]. Так, згідно з наказом Державної судової адміністрації України «Про реалізацію проекту щодо надсилання судами SMS-повідомлень учасникам судового процесу (кримінального провадження) у місцевих та апеляційних загальних судах» від 20 вересня 2013 р. № 119 з 1 жовтня 2013 р. у місцевих та апеляційних загальних судах запроваджено порядок щодо надсилання судами учасникам

судового процесу (кримінального провадження) текстів судових повісток у вигляді SMS-повідомлень.

Розглядаючи спосіб і порядок виклику особи, Є. Д. Лук'янчиков зазначає про чинник тактичного ризику. Адже виклик на допит може відбуватися в умовах обмеженої інформації про особу, її можливі наміри та дії. Тож прийняття рішення про виклик для допиту та вибір засобу виклику відбувається саме в умовах тактичного ризику, тобто слідчий на підставі аналізу наявних даних може прогнозувати небажану поведінку особи, яку викликає на допит. З різних мотивів особа може ухилитися від явки і зникнути на певний час, на неї може чинитися тиск з боку заінтересованих осіб, що ускладнить отримання повної та об'єктивної інформації, необхідної для встановлення істини [135, с. 229–230].

Також КПК України врегулював питання мінімального строку повідомлення особи про виклик. Особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом не пізніше ніж за три дні до дня, коли вона зобов'язана прибути за викликом. Новелою кримінального процесуального законодавства є інститут грошового стягнення за неявку на виклик до правоохоронних органів. Відповідно до ст. 139 КПК України, якщо підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, цивільний відповідач, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, який був у встановленому КПК порядку викликаний (зокрема, наявне підтвердження отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом), не з'явився без поважних причин або не повідомив про причини свого неприбуття, на нього накладається грошове стягнення у розмірі: від 0,25 до 0,5 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб – у випадку неприбуття на виклик слідчого, прокурора [126].

У разі неприбуття народного депутата України за викликом до нього може бути застосований привід. Згідно з ч. 1 ст. 140 КПК України, привід полягає у примусовому супроводженні особи, до якої він застосовується, особою, яка виконує ухвалу про здійснення приводу, до місця її виклику в

зазначений в ухвалі час. Привід може бути застосовано виключно до підозрюваного, обвинуваченого або свідка. До того ж привід свідка не може бути застосовано до неповнолітньої особи, вагітної жінки, інвалідів першої або другої груп, особи, яка одноосібно виховує дітей віком до шести років або дітей-інвалідів, а також осіб, які не можуть бути допитані як свідки.

Так, наприклад ухвалою слідчого судді Печерського районного суду міста Києва від 21 лютого 2020 р. задоволено клопотання слідчого К. та прийнято рішення здійснити привід Порошенка П.О., для проведення слідчої дії – допиту його у процесуальному статусі свідка, на 14 годину 00 хвилин 28 лютого 2020 року до ДБР. Не погоджуючись з таким рішенням, представник подав в інтересах свідка Порошенка П.О. апеляційну скаргу, з доповненнями до неї, в якій, вважаючи ухвалу слідчого судді незаконною, просить прийняти вказану апеляційну скаргу, відкрити по ній апеляційне провадження, скасувати оскаржувану ухвалу слідчого судді про привід народного депутата України Порошенка П.О. для допиту в якості свідка у кримінальному провадженні № 62019170000000544 і закрити провадження у зв'язку з тим, що клопотання було подане до суду з порушенням правил територіальної юрисдикції, вказуючи при цьому на порушення правил територіальної підсудності та вимог глави 11 і ст. 482-2 КПК України [263].

Порядок та перелік судових рішень, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку, чітко визначено та регламентовано главою 31 КПК України. Так, згідно з ч. 3 ст. 392 КПК України, в апеляційному порядку можуть бути оскаржені ухвали слідчого судді у випадках, передбачених КПК України [126]. У ст. 309 КПК України наведено перелік ухвал слідчого судді, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку під час досудового розслідування, та визначено, що скарги на інші ухвали слідчого судді оскарженню не підлягають і заперечення проти них можуть бути подані під час підготовчого провадження в суді. До таких інших ухвал слідчого судді відноситься і оскаржувана ухвала про здійснення приводу для проведення слідчої дії – допиту у процесуальному статусі свідка.

Окрім того, ч. 2 ст. 482-2 КПК України визначено право на оскарження ухвал за результатами розгляду таких клопотань лише у випадках, передбачених КПК України, тобто зазначених у ч. ч. 1, 2 ст. 309 КПК України. Відповідно до вимог ч. 4 ст. 399 КПК України, суддя відмовляє у відкритті провадження, якщо апеляційна скарга подана на судове рішення, яке не підлягає оскарженню в апеляційному порядку. Оскільки ухвала слідчого судді стосується здійснення приводу для проведення слідчої дії – допиту у процесуальному статусі свідка, то така ухвала слідчого судді апеляційному оскарженню не підлягає.

Слідчий суддя під час досудового розслідування чи суд під час судового провадження має право здійснити судовий виклик певної особи як за власною ініціативою, так і за клопотанням слідчого, прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника, потерпілого, його представника. Своєю чергою, підстави для виклику особи слідчим і прокурором та судового виклику фактично збігаються – наявність достатніх підстав вважати, що особа може дати показання, які мають значення для кримінального провадження, або її участь у процесуальній дії є обов'язковою.

До підстав для виклику особи також відносять пряму вказівку в законі про обов'язкову участь особи при проведенні процесуальних дій або визнання її участі обов'язковою слідчим, прокурором (слідчим суддею, судом).

З урахуванням норм КПК України, порядок розгляду клопотання про здійснення приводу перебуває в системному зв'язку з нормами КПК України, якими передбачено застосування виклику слідчим, прокурором. Тобто здійсненню приводу підозрюваного, обвинуваченого або свідка має передувати їх виклик у встановленому КПК України порядку, зокрема, з урахуванням вимоги про те, що особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього в інший спосіб (надіслання повістки поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою) не пізніше ніж за три дні до дня, коли вона зобов'язана прибути за викликом.

Крім того, трапляються випадки невиконання постанов суду про примусовий привід із суб'єктивних мотивів, коли таке невиконання супроводжується ненаданням підрозділами поліції судам відповідних матеріалів, які б підтверджували факт відсутності народних депутатів України та причини їх неявки на судові засідання (рапорти співробітників поліції, пояснення окремих осіб, що підтверджують відсутність особи та причини її неявки до суду тощо). Під час досудового розслідування рішення про здійснення приводу приймає слідчий суддя за клопотанням слідчого чи прокурора (ст. 140). За загальним правилом, особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом не пізніше ніж за три дні до дня, коли вона зобов'язана прибути за викликом (ч. 8 ст. 135 КПК України).

Проте, як свідчить практика реалізації норм КПК України, відповідні листи підрозділів Національної поліції щодо неможливості виконати постанову про примусовий привід учасника процесу, у зв'язку з відсутністю його за місцем проживання, надсилаються до суду безпосередньо в день судового засідання, а відповідно до змісту поданих документів можна прослідкувати їх формальний характер, оскільки здебільшого постанови про примусовий привід не виконуються безпосередньо в день судового засідання. Як правило, невиконання підрозділами поліції постанов про примусовий привід підсудних визнається підставою для зупинення судом кримінального провадження та оголошення підсудного в розшук.

Враховуючи викладене, порушення вимог КПК України щодо дотримання триденного строку при здійсненні виклику особи є підставою для винесення слідчим суддею мотивованої відмови в задоволенні клопотання про здійснення приводу народного депутата України. Така негативна ситуація спостерігається і в низці випадків, пов'язаних з його тимчасовою відсутністю, за місцем постійного проживання і, як правило, супроводжується не інформуванням осіб, які з нею проживають, працівників житлово-експлуатаційних організацій за місцем проживання або адміністрації за місцем її роботи, щодо обов'язкової явки такої особи.

Викликати депутата на СРД складно через неможливість застосувати процедуру приводу, якщо він відмовляється давати свідчення.

Процедура реалізації накладання грошового стягнення визначена у ст.ст. 144-174 КПК України, в яких встановлено, що під час досудового розслідування воно накладається ухвалою слідчого судді за клопотанням слідчого, прокурора, а під час судового провадження – ухвалою суду за клопотанням прокурора чи за власною ініціативою. Розгляд клопотання здійснюється не пізніше трьох днів із дня його надходження до суду. Про час та місце розгляду клопотання повідомляється службова особа, яка його внесла, та особа, на яку може бути накладено грошове стягнення, проте їх неприбуття не перешкоджає розгляду питання. Якщо під час розгляду клопотання слідчий суддя, суд встановить, що особа не виконала покладений на неї процесуальний обов'язок без поважних причин, він накладає на неї грошове стягнення. Копія відповідної ухвали не пізніше наступного робочого дня після її постановлення надсилається особі, на яку було накладено грошове стягнення [126; 219].

Тимчасовий доступ до речей і документів (глава 15 КПК України) полягає в наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої перебувають такі речі й документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та, у разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом, вилучити їх (здійснити їх виїмку). Тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду. Тимчасовий доступ до електронних інформаційних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку здійснюється шляхом зняття копії інформації, що міститься в таких електронних інформаційних системах або їх частинах, мобільних терміналах систем зв'язку, без їх вилучення.

За змістом ст. 2, 131, 159 КПК України, тимчасовий доступ до речей і документів, як захід забезпечення кримінального провадження, застосовуються з метою досягнення дієвості кримінального провадження, в тому числі забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду, та полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у

володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та вилучити їх (здійснити їх виїмку).

Ч. 5 ст. 163 КПК України визначено, що тимчасовий доступ до речей та документів надається стороні кримінального провадження, якщо остання у своєму клопотанні доведе наявність підстав вважати, що речі та документи, до яких планується отримати тимчасовий доступ: 1) перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи; 2) самі по собі або в сукупності з іншими речами і документами кримінального провадження, у зв'язку з яким подається клопотання, мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні; 3) не становлять собою або не включають речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю [126].

Крім того, відповідно до ч. 6 ст. 163 КПК України, підставою для надання тимчасового доступу до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, є достатність підстав вважати, що відомості, які містять ці речі та документи, можуть бути використані як докази, а іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів неможливо. Відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 162 КПК України до охоронюваної законом таємниці, яка міститься в речах і документах, належить інформація, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо.

Абз. 2 ч. 2 ст. 39 Закону України «Про телекомунікації» [199] визначено, що оператори телекомунікації зберігають та надають інформацію про з'єднання свого абонента у порядку, встановленому законом. Таким чином, отримання зазначеної в клопотанні інформації органом досудового розслідування неможливо по-іншому, ніж шляхом звернення до слідчого судді із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів.

Так, наприклад, за детективами НАБУ здійснюється досудове розслідування у кримінальному провадженні № 52020000000000098 від

06.02.2020 за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-1 КК України, за фактом декларування народним депутатом України VIII скликання Скуратовським С.І. недостовірної інформації під час подання декларацій особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Так, Скуратовський С.І., будучи народним депутатом України, у виправленій електронній декларації за 2016 рік зазначив недостовірні відомості у розділі 8 «Корпоративні права» щодо права власності на корпоративні права, які станом на 31.12.2016 належали члену його сім'ї (дружині) Скуратовській Л.В., на загальну суму 565 000 грн; у розділі 9 «Юридичні особи, кінцевим бенефіціарним власником (контролером) яких є суб'єкт декларування або члени його сім'ї» про юридичних осіб бенефіціарним власником яких станом на 31.12.2016 перебувала його дружина Скуратовська Л.В.; у розділі 3 «Об'єкти нерухомості» про нерухоме майно, яке станом на 31.12.2016 перебувало у користуванні Скуратовського С.І. У деклараціях за 2017-2018 роки Скуратовський С.І. зазначив недостовірні відомості у розділі 3 «Об'єкти нерухомості» про нерухоме майно, яке станом на кінець звітного періоду, перебувало у його користуванні.

Згідно протоколу допиту підозрюваного від 20.01.2020 встановлено, що Скуратовський С.І. використовує номер мобільного телефону +380995281819. Слідчий суддя дійшов висновку про наявність достатніх підстав вважати, що документи, до яких планується отримати тимчасовий доступ та перебувають у володінні ПрАТ «ВФ Україна», мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні № 5202000000000098 від 06.02.2020 за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-1 КК України, зокрема, щодо підтвердження чи спростування факту перебування у період 2016-2018 роки Скуратовського С.І. у нежитловому приміщенні за адресою: Київська область, Києво-Святошинський район, с. Софіївська Борщагівка, вул. Гагаріна 28, тобто, користування Скуратовським С.І. вищевказаним приміщенням, а також відомостей, які підлягають декларуванню, детективом доведено можливість використання як доказів

відомостей, що містяться в документах, тимчасовий доступ до яких планується, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих документів, що виправдовує застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження [261].

Варто зазначити, що результати проведеного аналізу матеріалів слідчо-судової практики свідчать про те, що сторони кримінального провадження не в усіх випадках дотримуються вимог, передбачених ч. 2 ст. 160 КПК України, під час складання та подання до слідчого судді клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів. Виходячи з результатів аналізу клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів нами було виявлено такі основні порушення:

1. Систематичним серед слідчих, прокурорів і захисників є відсутність у клопотаннях про тимчасовий доступ до речей і документів належного обґрунтування того, що ними застосовувалися інші процесуальні засоби для отримання відповідних речей і документів, у тому числі й щодо речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю. Також не менш поширеними є випадки, коли до відповідних клопотань слідчі, прокурори та захисники не долучають документи, що підтверджують застосування ними інших процесуальних засобів отримання доказів (наприклад, запит слідчого, прокурора, адвокатський запит, відповідні на них, клопотання про проведення СРД та відповідні на них тощо). Такі порушення були виявлені нами в 68 % проаналізованих клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів.

2. Не вказується правова кваліфікація кримінального правопорушення. В більшості випадків сторони кримінального провадження обмежувалися лише посиленням на статтю чи відповідну частину статті КК України (44 %).

3. Не конкретизуються відповідні речі і документи, стосовно яких планується здійснити тимчасовий доступ, не вказуються їх ідентифікаційні та родові ознаки. В більшості випадків слідчі, прокурори обмежуються лише фразою, що «речі і документи мають значення для кримінального провадження». Особливо це стосується тих випадків, коли необхідно здійснити

тимчасовий доступ до документів фінансово-бухгалтерської звітності, проектно-кошторисної документації (38 %).

4. Не в усіх випадках повно й достовірно викладаються обставини кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання, а також не наводяться відповідні докази, що підтверджують зазначені обставини (34 %).

5. Не в усіх випадках сторони кримінального провадження вказують яке значення мають відповідні речі чи документи для кримінального провадження, не обґрунтовують подальшу можливість їх використання як доказів для встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (26 %).

Недотримання сторонами кримінального провадження вимог ч. 2 ст. 162 КПК України при підготовці та поданні клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів є цілком обґрунтованою підставою для відмови слідчих суддів у їх задоволенні. Проведений нами аналіз ухвал слідчих суддів щодо надання дозволу на застосування тимчасового доступу до речей і документів, дає підстави для висновку, що у 34 % випадках слідчі судді повертають такі клопотання на доопрацювання. У той же час, чинний КПК України не закріплює у главі 15 повноважень слідчих суддів, які б надавали законодавчу можливість повертати таке клопотання у разі його невідповідності вимогам, передбаченим ст. 162 КПК України, не зважаючи на те, що таке право передбачено під час розгляду клопотань про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, арешт майна. Така практика, на наш погляд, є незаконною й такою, що суперечить правовим засадам забезпечення слідчим суддею доказування у кримінальному провадженні. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ із цього приводу зазначив, що з огляду на зміст положень ч. 6 ст. 9 КПК в разі невідповідності клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів вимогам ч. 2 ст. 160 КПК України слідчий суддя вправі повернути його прокурору для усунення недоліків [186].

В. І. Фаринник, аналізуючи зазначену проблему, пропонує доповнити ст. 163 КПК України положенням, відповідно до якого слідчий суддя, встановивши, що клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів подано без додержання вимог ст. 160 КПК України, повертає його прокурору, про що постановляє ухвалу. При цьому підстави повернення клопотання мають бути належним чином обґрунтовані, а недоліки, які потребують усунення, такими, що могли перешкодити постановленню слідчим суддею законного та обґрунтованого рішення [271, с. 204]. В цілому погоджуючись із такою позицією, на наш погляд, вона потребує уточнення, адже із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів має право звертатися не лише прокурор, а й слідчий та сторона захисту. Зважаючи на зазначене, ми пропонуємо ст. 163 КПК України доповнити таким положенням: «Слідчий суддя, суд, встановивши, що клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів подано без додержання вимог статті 160 цього Кодексу, повертає його особі, яка його подала для усунення недоліків, про що постановляє ухвалу». Такі пропозиції підтримали 40 % опитаних нами слідчих, 68 % прокурорів і 90 % суддів.

Відсутність серед практичних працівників єдності поглядів щодо строків розгляду клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів негативно відображається на ефективності та своєчасності доказування під час надання дозволу на застосування тимчасового доступу до речей і документів, адже надмірний розгляд клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів може призвести до втрати чи знищення відповідних речей і документів іншими суб'єктами, неможливості їх використання у кримінальному процесуальному доказуванні, планування проведення інших процесуальних дій, що мають вкрай важливе значення для потреб досудового розслідування.

Зазначене проблемне питання неодноразово було предметом дослідження вітчизняних науковців, водночас єдності поглядів серед них немає. Так, Л. Д. Удалова, Д. О. Савицький, В. В. Рожнова та Т. Г. Ільєва пропонують доповнити ст. 163 КПК України таким положенням: «Слідчий суддя розглядає

клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів не пізніше трьох днів із дня надходження клопотання до суду. У разі, якщо особа, яка подала клопотання, обґрунтовує в ньому наявність реальної загрози зміни або знищення речей і документів, слідчий суддя має невідкладно розглянути зазначене клопотання» [254, с. 70].

С. Шульгін вважає, що розгляд клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів не повинен перевищувати 24 годин з моменту його надходження до слідчого судді. Такий термін сприятиме швидкому проведенню досудового розслідування та зведе до мінімуму можливість знищення речей і документів, які мають значення для кримінального провадження [287, с. 141]. О. Подковський доводить, що строки розгляду клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів повинні становити 5 днів. Запропонований строк вчений обґрунтовує необхідністю здійснення виклику особи, у володінні якої знаходяться речі та документи [170, с. 62].

На наш погляд, більш слушною є позиція тих дослідників, які пропонують встановити подвійний строк розгляду слідчим суддею клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів. Такий підхід в повній мірі відповідає потребам правозастосовної практики, а також концепції забезпечення доказування слідчим суддею під час надання дозволу на застосування тимчасового доступу до речей і документів. Так, зокрема М. А. Погорецький та О. І. Коровайко ще у 2013 р., виходячи з положення розумності строку та визначеності межі граничного строку, встановленого ч. 1 ст. 114 КПК України, зазначили, що слідчий суддя, суд має право встановлювати процесуальні строки з урахуванням обставин, встановлених під час відповідного кримінального провадження. Оскільки існує два порядки розгляду слідчим суддею, судом клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, встановлювати процесуальні строки їх розгляду, доцільно, виходячи з наступного. Так, перший порядок полягає в тому, що після отримання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд здійснює судовий виклик особи, у володінні якої знаходяться речі та документи.

У такому випадку доцільно призначити клопотання до розгляду у строк, необхідний для отримання такою особою повістки про судовий виклик. Другий порядок застосовується, якщо стороною, яка звернулася з клопотанням, доведено наявність достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів. У такому випадку клопотання розглядається слідчим суддею, судом без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться. Враховуючи реальну загрозу зміни або знищення речей і документів, на думку вчених, у такому випадку подання має бути розглянуто невідкладно [165, с. 236]. Такий підхід відображений також й в інформаційному листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження» (2013) [186] та в Узагальненнях судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження (витяг) (2014) [258].

На нашу думку, у разі наявності достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, клопотання повинно бути розглянуто слідчим суддею, судом невідкладно, але такий строк не повинен перевищувати 24 годин із моменту надходження клопотання, без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться. Запропонованим нами строк, на наш погляд, створить належні гарантії щодо забезпечення доказування слідчим суддею під час надання дозволу про застосування тимчасового доступу до речей і документів. У зв'язку з цим, ми пропонуємо ч. 4 ст. 163 КПК України доповнити таким положенням: «У випадку встановлення наявності реальної загрози зміни або знищення речей і документів, слідчий суддя розглядає клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів протягом 24 годин із моменту його надходження до суду за участю сторони кримінального провадження, яка подала клопотання».

У контексті дослідження зауважимо, що відсторонення народного

депутата України від посади не можливо зробити, оскільки такої посади не існує.

Одним з найбільш дієвих заходів забезпечення кримінального провадження, передбачених главою 10 КПК України, є тимчасове вилучення майна (глава 16 КПК України). Тимчасове вилучення майна – захід забезпечення кримінального провадження, який полягає у фактичному позбавленні підозрюваного або осіб, у володінні яких перебуває зазначене в ч. 2 ст. 167 КПК України майно, можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним його майном до вирішення питання про арешт або про його повернення.

Згідно п. 4 ч. 2 ст. 167 КПК України, тимчасово вилученим майном можуть бути предмети, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від них, а також майно, яке було повністю чи частково перетворено. Аналіз норм глави 16 КПК України свідчить про те, що тимчасово вилученим може вважатися майно (за умови відповідності критеріям, зазначеним у ч. 2 ст. 167 КПК України), яке одержане під час затримання особи в порядку, передбаченому ст. 207, 208 КПК України, обшуку (ст. 236 КПК України) чи огляду (ст. 237 КПК України). Вилучені у процесі огляду місця події речі та документи, що не належать до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном (ч. 7 ст. 237 КПК України), а отже, їх подальша доля визначається за правилами, передбаченими главою 16 КПК України.

Під достатніми даними для проведення тимчасового вилучення майна слід розуміти відомості, що містяться в показаннях свідків, потерпілих, підозрюваних, у протоколах СРД, а також одержані під час проведення НСРД.

Помилковим вважається твердження, що всі об'єкти (речі та документи), вилучені у процесі огляду, є тимчасово вилученим майном, крім тих, що вважаються вилученими законом з цивільного обігу. Положення, зазначені у ч. 7 ст. 237 КПК України, є загальним для всіх видів огляду. Огляд житла чи іншого володіння особи проводиться з дотриманням процедури, передбаченої

КПК України для такої СРД, як обшук житла чи іншого володіння особи. У цьому випадку однакові вимоги існують як до змісту клопотання слідчого, так і до порядку його розгляду, у тому числі й до постановлення ухвали слідчим суддею та її змісту. На підставі викладеного можливо стверджувати, що слідчий має право вирішувати питання про огляд житла чи іншого володіння особи з одночасним вилученням речей і таке вилучення, за наявності відповідного дозволу слідчого судді, не можна вважати тимчасовим.

Така позиція підтверджується і судовою практикою. Наприклад, в ухвалі Святошинського районного суду міста Києва № 759/537/13 слідчий суддя доходить висновку, що речі й документи, вилучені при проведенні обшуку, мають один з двох процесуальних статусів: речі та документи, які входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на їх відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, і речі та документи, які не входять до цього переліку, тобто тимчасово вилучене майно, яке перебуває в такому статусі відповідно до частини 1 ст. 167 КПК України до вирішення питання про його арешт або повернення [265].

Статтею 170 КПК України передбачено, що арештом майна є тимчасове, до скасування у встановленому цим Кодексом порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом злочину, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна. Арешт майна скасовується у встановленому цим Кодексом порядку.

Завданням арешту майна є запобігання можливості його приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, знищення, використання, перетворення, пересування, передачі, відчуження. Слідчий, прокурор повинні вжити необхідних заходів з метою виявлення та розшуку майна, на яке може бути накладено арешт у кримінальному провадженні.

Відповідно до ч. 2 ст. 170 КПК України арешт майна допускається з метою забезпечення: 1) збереження речових доказів; 2) спеціальної конфіскації; 3) конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи; 4) відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди.

У випадку, передбаченому п. 1 ч. 2 ст. 170 КПК України, арешт накладається на майно будь-якої фізичної або юридичної особи за наявності достатніх підстав вважати, що воно відповідає критеріям, зазначеним у статті 98 КПК України.

Речовими доказами відповідно до ст. 98 КПК України є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення.

Виходячи з вищенаведеного, можемо зробити висновок, що для накладення арешту на майно необхідний бути наявний один із ризиків, передбачених ч. 2 ст. 170 КПК України, а також народний депутат України, на майно якого накладається арешт, повинен мати процесуальний статус учасника кримінального провадження.

Не дивлячись на те, що положення ч. 2 ст. 171 КПК України визначають чіткий перелік вимог, яким повинні відповідати клопотання про арешт майна, й дотримання яких є обов'язковою умовою забезпечення слідчим суддею доказування під час надання дозволу на проведення відповідної процесуальної дії, на практиці не в усіх випадках їх вдається в повній мірі встановити під час досудового розслідування. Так, згідно з п. 3 ч. 2 ст. 171 КПК України слідчий (прокурор) у своєму клопотанні про арешт майна має назвати документи, які

підтверджують право власності на майно, що підлягає арешту. Разом із тим під час розгляду відповідних клопотань слідчим суддям необхідно враховувати, що такі документи не можуть бути зазначені у клопотанні та надані щодо майна, право власності на яке неможливо підтвердити документально (наприклад, на майно, вилучене з обігу; рухоме майно, що не підлягає державній реєстрації і документи щодо якого відсутні, тощо), а також щодо майна, яке підлягає державній реєстрації, проте всупереч вимогам закону не було зареєстровано. Водночас відповідну неможливість має бути обґрунтовано у клопотанні, про неї має бути зазначено і в ухвалі. Документи, що підтверджують право власності на майно, право власності на яке підлягає державній реєстрації і яке було фактично зареєстровано, або копії цих документів, мають зазначатися в клопотанні та обов'язково додаватися до клопотання (наприклад, інформаційна довідка з Державного реєстру прав на нерухоме майно тощо) [191]. На жаль, слідчі, прокурори не в усіх випадках вказують причини неможливості документального підтвердження права власності на майно, яке необхідно арештувати, що в подальшому створює певні труднощі для слідчих суддів як суб'єктів забезпечення доказування у кримінальному провадженні під час перевірки відповідних клопотань.

На наш погляд, з метою забезпечення належним умов для перевірки обґрунтованості та законності поданого слідчим, прокурором клопотання про арешт майна ч. 2 ст. 171 КПК України необхідно доповнити таким положенням: «Слідчий, прокурор зобов'язані зазначити у клопотанні про арешт майна причини, за яких неможливо підтвердити право власності на майно, яке необхідно арештувати».

Згідно ч. 2 ст. 173 КПК України, при вирішенні питання про арешт майна слідчий суддя, суд повинен враховувати: 1) правову підставу для арешту майна; 2) можливість використання майна як доказу у кримінальному провадженні (якщо арешт майна накладається у випадку, передбаченому п. 1 ч. 2 ст. 170 КПК України); 3) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що

підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність (якщо арешт майна накладається у випадках, передбачених п. 3, 4 ч. 2 ст. 170 КПК України); 3-1) можливість спеціальної конфіскації майна (якщо арешт майна накладається у випадку, передбаченому п. 2 ч. 2 170 КПК України); 4) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою (якщо арешт майна накладається у випадку, передбаченому п. 4 ч. 2 ст. 170 КПК України); 5) розумність та співрозмірність обмеження права власності завданням кримінального провадження; 6) наслідки арешту майна для підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб.

Наприклад, ухвалою Печерського районного суду м. Києва, накладено арешт на майно – 42 (сорок дві) картини і одну літографію, які є речовими доказами у кримінальному провадженні № 42020000000000307 від 19.02.2020, з метою забезпечення їх збереження. З огляду на обставини ймовірно вчиненого кримінального правопорушення, представлених доказів за матеріалами клопотання в їх сукупності, а також на те, що прокурором у клопотанні доведено необхідність накладення арешту на зазначене в клопотанні майно, оскільки в органу досудового розслідування є достатні підстави вважати, що вказане майно відповідає критеріям, зазначеним у ст. 98 КПК України, є предметом кримінального правопорушення, міг зберегти на собі сліди злочину та може містити відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, тому слідчий суддя з метою забезпечення кримінального провадження та можливого використання майна як доказу у кримінальному провадженні, розумності та співмірності обмеження права власності завданням кримінального провадження, а також враховуючи правову підставу для арешту майна та наслідки арешту майна для інших осіб, дійшов висновку про наявність підстав для задоволення клопотання про арешт майна [264].

Однією з обов'язкових умов належного забезпечення доказування під час надання дозволу на арешт майна є дотримання процесуальних строків щодо

подання відповідного клопотання. Так, зокрема в абз. 1 ч. 5 ст. 171 КПК України зазначено, що клопотання слідчого, прокурора про арешт тимчасово вилученого майна повинно бути подано не пізніше наступного робочого дня після вилучення майна, інакше майно має бути негайно повернуто особі, у якої його було вилучено. З цього приводу, як слушно зазначає С. М. Смоков, цей строк є замалим, оскільки до наступного робочого дня неможливо з'ясувати, чи мають відношення вилучені речі до кримінального правопорушення, яке розслідується, до інших правопорушень, також слідчому та прокурору необхідно вирішувати питання про складення повідомлення про підозру, якщо особа затримана, підготовку клопотання про застосування затриманому запобіжного заходу, проведення інших слідчих дій. У зв'язку з цим, вчений вважає за доцільне внести зміни до ч. 5 ст. 171 КПК України, зокрема «в частині повернення тимчасово вилученого майна не на наступний робочий день, а протягом трьох днів з моменту його вилучення» [229, с. 113].

Виходячи з буквального тлумачення положень ч. 5 ст. 171 КПК України недотримання слідчим чи прокурором відповідного строку є обґрунтованою підставою для повернення вилученого майна особі, в якої його було вилучено. В даному випадку цією особою є підозрюваний, а не потерпілий, який незаконно втратив відповідне майно. Зважаючи на недосконалість законодавчої конструкції ч. 5 ст. 171 КПК України та інших його положень таке майно повинно повертатися його власнику або іншому законному володільцю вилученого майна, а не особі, яка ним незаконно заволоділа. По-третє, зважаючи на понятійно-категоріальний апарат чинного КПК України формулювання «аргументації підстав продовження цих строків» потрібно замінити на «достатніх доказів для продовження цих строків». У зв'язку з цим, ми пропонуємо ч. 5 ст. 171 КПК України викласти у такій редакції: «Клопотання слідчого, прокурора про арешт тимчасово вилученого майна повинно бути подано не пізніше трьох діб після вилучення майна, інакше майно має бути негайно повернуто власнику або іншому законному володільцю майна. В окремих випадках, пов'язаних із проведенням експертного

дослідження, або необхідності встановлення приналежності майна до вчинення злочину, строк подання клопотання про накладення арешту може бути продовжений до десяти діб на підставі відповідного звернення до слідчого судді та наведення достатніх доказів для продовження цих строків. З таким клопотанням про продовження строків має право звернутися слідчий за погодженням із прокурором або прокурор не пізніше трьох діб після вилучення майна». Окрім того, пропонуємо внести відповідні зміни й до абз. 1 ч. 1 ст. 169, абз. 2 ч. 5 ст. 171, ч. 6 ст. 173 КПК України.

Підсумовуючи вищезазначене та на основі проведеного опитування респондентів можемо зробити висновок, що проблемними питаннями під час надання дозволу слідчим суддею на застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження є: відсутність законодавчої можливості у слідчого судді заслухати будь-якого свідка, потерпілого або витребувати речі чи документи під час розгляду клопотань про застосування будь-якого заходу забезпечення кримінального провадження (38 %); недотримання сторонами кримінального провадження вимог ч. 2 ст. 160 КПК України під час складання, подання та розгляду клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів; відсутність у слідчого судді повноваження щодо повернення клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів у випадку їх невідповідності вимогам, передбаченим ст. 160 КПК України (31 %); відсутність у КПК України норми щодо обов'язковості розгляду клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, у закритому судовому засіданні (29 %); не визначеність у КПК України строку, протягом якого слідчий суддя повинен розглянути клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів; відсутність у слідчих суддів повноважень накладати арешт на документи (26 %); не визначеність у чинному КПК України чіткого переліку вимог, яким повинні відповідати клопотання про арешт майна (23 %); відсутність у клопотаннях про арешт майна причин неможливості документального підтвердження права власності на майно (22 %);

недостатність законодавчо визначеного строку для слідчих суддів щодо розгляду клопотань про арешт тимчасово вилученого майна (19 %).

Крім розглянутих вище заходів забезпечення кримінального провадження, до народного депутата можуть застосовуватися й інші такі заходи передбачені КПК України, але тільки після того, як відповідно до ч. 2 ст. 482-2 КПК України будуть погоджені Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора).

На наш погляд, вказана норма потребує редакційних змін задля уточнення, хто з названих суб'єктів уповноважений погоджувати затримання, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту у кримінальних провадженнях, віднесених до підслідності слідчих органів державного бюро розслідувань.

У той же час, відповідно до п. 10 ч. 2 ст. 36 КПК прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених цим Кодексом, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання.

Тому використання формулювання «погоджує клопотання», Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора) фактично позбавляються можливості відмовити у погодженні такого клопотання незважаючи на можливу наявність для цього всіх підстав.

Серед заходів забезпечення кримінального провадження і, зокрема, запобіжних заходів, особливе місце посідає затримання особи. КПК України виокремлює декілька видів затримання особи, зокрема: затримання з метою приводу (ст. 187–191), законне затримання (ст. 207) та затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208). Ці види затримання розрізняються за цільовим призначенням, суб'єктами їх здійснення, підставами та процесуальним порядком застосування.

Загалом ми погоджуємося з тим, що затримання народного депутата повинно мати особливий порядок, адже даний захід хоча і є тимчасовим, утім має доволі суворий характер та його застосування безпосередньо пов'язане з обмеженням права людини на свободу та особисту недоторканність [20; 68]. Тому не випадково процесуальні норми, що регламентують порядок і строки затримання, включено до Конституції України та низки міжнародно-правових актів, зокрема Загальної декларації прав людини (1948 р.), Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1966 р.), Конвенції ООН проти катування та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поводження та покарання (1984 р.), Конвенції ООН про права дитини (1989 р.) та ін.

Якщо Генеральний прокурор (особа, що виконує обов'язки Генерального прокурора), разом із клопотанням про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, подав клопотання про дозвіл на затримання народного депутата України з метою його приводу, слідчий суддя приймає рішення згідно зі ст. 189, 482-2 КПК України. Такі клопотання розглядаються за обов'язкової участі народного депутата України. Слідчий суддя зобов'язаний завчасно повідомити народного депутата України про розгляд зазначеного клопотання. Якщо народний депутат України без поважної причини не прибув на судові засідання або не повідомив про причини своєї відсутності, таке клопотання може розглядатися без участі народного депутата України.

Підставами для відмови в наданні дозволів на затримання слідчі судді здебільшого визначали відсутність достатніх доказів, якими обґрунтовувалися відповідні клопотання.

Водночас, без дозволу слідчого судді, винесеного на підставі клопотання, погодженого Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора), дозволяється затримання народного депутата України лише у разі, якщо останнього застали під час вчинення або безпосередньо після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину,

пов'язаного із застосуванням насильства, або такого, що спричинив загибель людини. Крім того, як слушно зазначає О. В. Шульга, очевидно, що «затримати особу, підозрювану у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності НАБУ, на підставі того, що стосовно неї є обґрунтовані підстави вважати, що можлива її втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності (п. 3 ч. 1 ст. 208 КПК), вправі та й в змозі виключно детектив НАБУ (особа, що здійснює досудове розслідування у цьому кримінальному провадженні) [286, с. 86].

Затримання особи без ухвали слідчого судді, зокрема, затримання уповноваженою службовою особою відповідно до ст. 208 КПК України, належить до запобіжних заходів, пов'язаних з тимчасовою ізоляцією особи. Застосування затримання безпосередньо пов'язане з обмеженням конституційного права людини на свободу та особисту недоторканність. Відповідно до ч. 3 ст. 29 Конституції України, до судового рішення воно може тривати не більше 72 год. Затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання щодо неї запобіжного заходу. Специфічна, така, що не передбачає зволікання, ситуація, в якій застосовується затримання, передбачає особливий порядок його застосування, який регламентується КПК України.

Затримання особи в порядку ст. 208 КПК України, на відміну від адміністративного, може застосовуватись лише до особи, яка підозрюється у вчиненні злочинного діяння, передбаченого Особливою частиною КК України. Таке затримання, як і будь-які інші процесуальні дії, не вправі здійснювати особи, які не уповноважені на це КПК України. КПК України не розкриває поняття «уповноважена службова особа». Вочевидь, такою особою є ті особи, яким відповідні повноваження надані КПК України та іншими законами України («Про Національну поліцію» [190], «Про Службу безпеки України» [196] та ін.). Таким чином, крім прокурора та слідчого, до уповноважених службових осіб можуть належати поліцейські, співробітники органів безпеки,

органів Державної митної служби, органів Державної прикордонної служби України та ін. Останні вправі затримувати особу на підставі обставин, зазначених у пп. 1, 2 ч. 1 ст. 208 КПК України.

Затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення як тимчасовий запобіжний захід забезпечення кримінального провадження є першим з передбачених чинним законодавством випадків, за наявності якого особі має бути повідомлено про підозру. При цьому згідно з ч. 2 ст. 278 КПК письмове повідомлення затримана особа має отримати не пізніше 24 годин з моменту її затримання.

Водночас, на сьогодні виникає така проблемна ситуація при вчиненні народним депутатом України тяжкого чи особливо тяжкого корупційного злочину.

Наприклад, під час проведення досудового розслідування слідчим встановлено, що існує достатньо ризиків, передбачених ст. 177 КПК, для того, щоб застосувати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Факт, що саме народний депутат України вчинив ці кримінальні правопорушення встановлено згодом, тому відповідно його не затримано на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення. Через деякий час, за певних обставин, народний депутат з'явився у відділення поліції. Слідчий на даний момент ще не має ухвали слідчого судді на затримання цієї особи та доставлення її до суду, але вже володіє інформацією про причетність цієї особи до вчинення кримінального правопорушення. Враховуючи положення ст. 208 КПК, у слідчого, прокурора немає підстав для затримання народного депутата України без ухвали слідчого судді. Однак виникає достатньо ризиків та підстав вважати, що таку особу варто терміново ізолювати, затримати до обрання запобіжного заходу, оскільки ця процедура є доволі тривалою, а жодна з підстав, передбачених ч. 1 ст. 208 КПК не надає повноваження здійснити затримання негайно. Отже, слідчий, прокурор не може затримати цю особу, тому вона, отримавши повістку про виклик наступного

дня або через декілька днів, якщо наступний день є вихідним, залишає відділення поліції і продовжує вчиняти кримінальні правопорушення.

Тому, вважаємо за необхідне викласти п. 3 ч. 1 ст. 208 КПК в наступній редакції: «Якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину».

Крім цього до заходів забезпечення кримінального провадження належать більш суворі та репресивні. Це заходи кримінального процесуального примусу, або ж запобіжні заходи. Вони відповідно до ст. 131 КПК України є різновидом заходів забезпечення кримінального провадження [113]. Запобіжні заходи застосовуються у кримінальному судочинстві всіх сучасних держав світу, оскільки за їх допомогою забезпечується швидкий, повний та неупереджений перебіг розслідування і судового розгляду кримінального провадження, у результаті чого відбувається поновлення прав та законних інтересів учасників кримінального правопорушення, що було порушено, а також досягається виконання інших завдань кримінального провадження. Під ними слід розуміти передбачені законодавством заходи державного примусу, що спрямовано на забезпечення завдань кримінального провадження в цілому, а також здійснення процесуальної діяльності, доведення обставин і фактичних даних вчинення кримінального правопорушення та попередження вчинення можливих подальших правопорушень, а також негативного впливу на інших осіб з боку особи, щодо якої такі заходи застосовуються [156, с. 39].

Концептуальні засади призначення інституту запобіжних заходів мають дискусійний характер та розглядаються окремими вченими як засіб здійснення кримінального переслідування. Зокрема, Є. Белоусова зазначає, що без застосування таких заходів здійснення кримінального переслідування неможливе [16, с. 48]. Р. Мазюк доводить, що запобіжні заходи мають розглядатись як факультативний елемент кримінального переслідування, оскільки забезпечують реалізацію обвинувальної функції органів досудового розслідування та прокурора [138, с. 103].

Водночас інші процесуалісти дотримуються протилежної думки щодо функціонального призначення запобіжних заходів, сутність якої полягає в забезпеченні оптимальних умов для доказування. Прибічники цієї теорії не погоджуються з визначенням запобіжного заходу як структурної одиниці процесу кримінального переслідування, оскільки таке твердження, на їх думку, зводиться до ситуації, коли суддя автоматично опиняється на боці обвинувачення, що є недопустимим і порушує право особи на захист [88, с. 36].

На нашу думку, застосування запобіжних заходів, за своєю сутністю і функціональним призначенням, має не лише відповідати, а й створювати умови для забезпечення неухильного виконання основних завдань кримінального судочинства, тобто гарантувати дотримання прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

У науковій юридичній літературі запобіжні заходи визначаються як різновид заходів кримінального процесуального примусу попереджувального характеру, які застосовуються за наявності підстав і в порядку, встановленому законом, уповноваженими на те органами та посадовими особами щодо підозрюваного, обвинуваченого з метою запобігання спробам ухилення від слідства і суду, перешкоджання встановленню істини у кримінальному провадженні, продовженню злочинної діяльності, а також для забезпечення виконання процесуальних рішень [122, с. 249].

Згідно із ст. 176 КПК України, до запобіжних заходів належать: особисте зобов'язання, особиста порука, застава, домашній арешт, тримання під вартою. Тимчасовим запобіжним заходом є затримання особи, яке застосовується з підстав та в порядку, визначеному ст. 187 КПК України.

Відповідно до ч. 2. ст. 178 КПК України підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені частиною першою цієї статті. Слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу

без наявності для цього підстав, передбачених цим Кодексом. При цьому, на наше переконання, не досить логічним вбачається законодавчий підхід в частині передбачення обґрунтованої підозри в якості підстави для застосування запобіжного заходу. Вважаємо, що визнання обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення як підстави для застосування запобіжного заходу є не досить коректно. У даному випадку вона є необхідною умовою, а не підставою [219].

Відповідно до ст. 188 КПК України прокурор, слідчий за погодженням з прокурором має право звернутися із клопотанням про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою. Це клопотання може бути подане: 1) одночасно з поданням клопотання про застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою або зміни іншого запобіжного заходу на тримання під вартою; 2) після подання клопотання про застосування запобіжного заходу і до прибуття підозрюваного, обвинуваченого до суду на підставі судового виклику; 3) після неприбуття підозрюваного, обвинуваченого за судовим викликом для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою і відсутності у слідчого судді, суду на початок судового засідання відомостей про поважні причини, що перешкоджають його своєчасному прибуттю [126].

Відповідно до ст. 482-2 КПК України, слідчий суддя після одержання клопотання, яке попередньо погоджене з Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора) про застосування запобіжного заходу до народного депутата України, який перебуває на свободі, призначає дату судового засідання і здійснює судовий виклик. Такі клопотання розглядаються за обов'язкової участі народного депутата України. Слідчий суддя зобов'язаний завчасно повідомити народного депутата України про розгляд зазначеного клопотання. Якщо народний депутат України без поважної причини не прибув на судові засідання або не повідомив про причини своєї

відсутності, таке клопотання може розглядатися без участі народного депутата України.

Варто зауважити, що відповідно до ст. 183 КПК України, тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом, який застосовується виключно в разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим ст. 177 КПК України. Вичерпний перелік підстав застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою визначено в ч. 2 ст. 183 КПК України та не підлягає розширеному тлумаченню.

Застосування слідчим суддею запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою передбачає обов'язок слідчого судді визначити в ухвалі розмір застави, достатньої для забезпечення виконання підозрюваним обов'язків, передбачених КПК України, крім уже згаданих випадків, передбачених ч. 4 ст. 183 КПК України. Визначення розміру застави в такому випадку здійснюється в порядку ст. 182 КПК України. Наприклад, *застосовуючи до підозрюваного Микитася М. В. запобіжний захід у вигляді застави в більшому розмірі, слідчий суддя виходив з такого: (1) наявна обґрунтована підозра вчинення Микитасем М. В. інкримінованого діяння; (2) сторона обвинувачення довела наявність ризиків, передбачених пунктами 1, 3, 5 статті 177 КПК, а саме: а) переховуватися від органу досудового розслідування та/або суду; б) незаконно впливати на свідків, інших підозрюваних, експертів у цьому ж кримінальному провадженні; в) вчинити інше кримінальне правопорушення; (3) інший більш м'який запобіжний захід, ніж застава в визначеному слідчим суддею розмірі, не зможе запобігти встановленим ризикам; (4) розмір застави збільшено відповідно до вимог частини 10 статті 182 КПК, заставу в сумі 100 000 000 грн визначено з врахуванням майнового стану підозрюваного та його дружини [262].*

Водночас, нормативне регулювання у сфері здійснення кримінального провадження щодо особи і позбавлення її у зв'язку з цим свободи повинне базуватися на засадах, передбачених ст.ст. 1, 3, ч. 1, 2 ст. 8, ч. 1, 2 ст. 29, ч. 1 ст. 64 Основного Закону України. У рішенні у справі «Харченко проти

України» від 10 лютого 2011 року ЄСПЛ зазначив, що при розгляді клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою має бути розглянута можливість застосування інших запобіжних заходів (§ 80) [275, с. 111].

Конституційний Суд України неодноразово вказував, що обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи [210].

Таким чином, у разі вчинення народним депутатом України корупційного кримінального правопорушення варто запропонувати внести зміни до ч. 4 ст. 183 КПК України, зокрема: «4. Слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, враховуючи підстави та обставини, передбачені статтями 177 та 178 цього Кодексу, має право не визначити розмір застави у кримінальному провадженні: ...4) *щодо тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину*».

Ще одним проблемним питанням в аспекті предмету дослідження є те, що у ч. 1 ст. 309 КПК визначений перелік ухвал слідчого судді, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування. Скарги на інші ухвали слідчого судді оскарженню не підлягають і заперечення проти них можуть бути подані під час підготовчого провадження в суді (ч. 3 ст. 309 КПК України). Попри це, у абз. 3 ч. 2 ст. 482-2 КПК України встановлено, що «такі ухвали можуть бути оскаржені у апеляційному порядку у випадках, передбачених цим Кодексом». При цьому, зазначена стаття не містить чіткого переліку ухвал, про можливість оскарження яких у ній йдеться. Можна лише припустити, що у даному випадку мова йде про ухвали, які постановляються слідчим суддею за результатами вирішення клопотань, перелік яких містить ч. 2 ст. ст. 482-2 КПК України. Крім

того, слід констатувати, що перелік ухвал, які постановляються слідчим суддею за результатами вирішення клопотань, передбачених в ч. 2 ст. 482-2 КПК України, не є ідентичним переліку ухвал слідчого судді, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування відповідно до ч. 1 ст. 309 КПК України. Відтак, потребує узгодження зміст наведених статей КПК України, з метою усунення дублювання їх положень.

Отже, в підсумку можна зазначити, що існуючий на сьогодні правовий механізм застосування заходів забезпечення кримінального провадження стосовно народних депутатів, має цілу низку не врегульованих аспектів, які потребують свого негайного унормування. У цьому напрямі нагальним питанням і є приведення національного законодавства у відповідність до основних засад здійснення кримінального судочинства, а також реалій сьогоденного життя суспільства.

Висновки до розділу 2

1. З огляду на матеріали кримінальних проваджень, опитування слідчих і прокурорів наголошено на скасуванні положення ст. 482-2 КПК України щодо внесення відомостей про кримінальне правопорушення, вчинене народним депутатом України, до ЄРДР виключно Генеральним прокурором (або особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора) у зв'язку з тим, що: наведене не узгоджується з концептуальними засадами початку досудового розслідування, визначеними ст. 214 КПК України, позаяк принципове значення щодо внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР має невідкладність і початок проведення розслідування, а не суб'єкт внесення таких відомостей; не завжди може бути відомий привілейований правовий статус суб'єкта злочину; визначення Генерального прокурора як особи, уповноваженої на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, негативно впливає на швидкість та ефективність початку досудового розслідування; відсутність окремих додаткових умов щодо внесення відомостей до ЄРДР про кримінальні правопорушення, вчинені народними депутатами України, є свідченням того, що всі особи є рівними перед законом, незалежно від їхнього статусу, і кожне протиправне діяння, ким би воно не було вчинене, тягне за собою юридичну відповідальність.

2. Встановлено, що абз. 2 ч. 5 ст. 36 КПК України, яким встановлена заборона доручати здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення за підозрою народного депутата України іншим органам досудового розслідування, окрім НАБУ та ДБР, не узгоджується з положеннями абз. 1 ч. 5 ст. 36 КПК України, які передбачають можливість доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, за винятком кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності НАБУ. Тому

наведену норму, з огляду на предмет регулювання, варто розмістити у ст. 216 КПК України, що регламентує підслідність органів досудового розслідування.

3. Основною умовою здійснення повідомлення про підозру стосовно народних депутатів є наявність достатніх доказів. Процесуальне становище підозрюваного – народного депутата України необхідно розглядати відповідно до таких умов: статус підозрюваного у кримінальному провадженні виникає з моменту повідомлення народному депутату про підозру відповідно до ст. 481 КПК України; письмова форма повідомлення з одночасним врученням пам'ятки про його процесуальні права та обов'язки одночасно в день його складання; забезпечення прав підозрюваного стороною обвинувачення та захисником під час досудового розслідування; можливість імперативного (примусового) забезпечення виконання підозрюваним покладених на нього обов'язків у кримінальному провадженні.

4. Загальною юридичною підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження є ухвала слідчого судді на основі погодженого клопотання на їх застосування з Генеральним прокурором (особою, яка виконує обов'язки Генерального прокурора). Винятки становлять окремі заходи забезпечення кримінального провадження, які можуть застосовуватися і без ухвали слідчого судді, а саме: законне затримання та затримання уповноваженою службовою особою (ст. ст. 207, 208 КПК України); тимчасове вилучення майна (ст. 168 КПК України); виклик слідчим, прокурором (ст. 133 КПК України).

5. Наведено аргументацію внесення змін і доповнень до КПК України стосовно удосконалення підстав затримання уповноваженою службовою особою (п. 2 ч. 1 ст. 208 КПК України), а також надання повноважень слідчому за погодженням з Генеральним прокурором приймати рішення про обрання щодо підозрюваного запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання та особистої поруки (ч. 4 ст. 176 КПК України). У разі вчинення народним депутатом України корупційного кримінального правопорушення запропоновано внести зміни до ч. 4 ст. 183 КПК України, зокрема: «4. Слідчий

суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, враховуючи підстави та обставини, передбачені статтями 177 та 178 цього Кодексу, має право не визначити розмір застави у кримінальному провадженні: ...4) щодо тяжкого або особливо тяжкого корупційного правопорушення».

Обґрунтовано необхідність доповнити ч. 2 ст. 482 КПК України положенням, згідно з яким у разі вчинення народним депутатом України тяжкого або особливо тяжкого злочину допускається проведення СРД без погодження з Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора) з метою запобігання вчиненню кримінального правопорушення, відвернення чи припинення його наслідків або забезпечення збереження доказів.

РОЗДІЛ 3

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ

3.1. Правова регламентація проведення слідчих (розшукових) дій за участю народних депутатів України

Одним із найбільш ефективних способів формування і перевірки вже отриманих доказів у кримінальному провадженні є проведення СРД. Водночас, зважаючи на диференціацію досудового розслідування кримінальних правопорушень, проведення СРД у кожному конкретному провадженні має свою специфіку, в тому числі їх здійснення стосовно народних депутатів України.

Перш за все слід з'ясувати, що являють собою СРД, у чому полягають їх сутність, призначення і зміст. Зокрема, досудове розслідування здійснюється за допомогою передбачених законом кримінальних процесуальних засобів пізнання. До них належать насамперед слідчі (розшукові) дії як основний вид процесуальних дій, що спрямовані на отримання (збирання) або перевірку вже отриманих доказів у кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 223 КПК України). Процесуальний порядок проведення СРД закріплено положеннями гл. 20 КПК України (ст. 223–245). У чинному кримінальному процесуальному законодавстві усунуто правову неузгодженість у визначенні слідчих дій, на необхідного чого неодноразово наголошували процесуалісти, аналізуючи КПК 1960 р. [28, с. 108; 72; 58, с. 8; 131, с. 147–150; 231; 284].

Збирання доказів вважається одним з елементів доказування. Структуру збирання доказів у процесуальних джерелах розглядають як врегульовану КПК України діяльність уповноважених суб'єктів стосовно виявлення та фіксації у встановленому кримінальним процесуальним законом порядку матеріальних та ідеальних слідів злочину або інших фактичних даних, що мають доказове значення для кримінального провадження [15].

Процесуальне закріплення фактичних даних є необхідним елементом будь-якої СРД, що проводиться з метою збирання чи перевірки доказів. Без процесуальної фіксації (закріплення) пізнаних фактичних даних, а також дій з їх виявлення неможливо зібрати доказ. Отримана суб'єктом доказування інформація у вигляді матеріальних або ідеальних образів може бути використана в доказуванні лише після приведення її у встановлену законом форму. Тому фіксація доказової інформації є обов'язковим елементом процесу збирання доказів і складається із системи дій з процесуального закріплення фактичних даних, що мають значення для правильного вирішення провадження в суді.

Збирання доказів складається з виконання органами досудового розслідування пошукових пізнавальних, посвідчувальних та правозабезпечувальних заходів [201]. Закон покладає на прокурора, керівника органу досудового розслідування, слідчого обов'язок всебічно, повно й неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень (ч. 2 ст. 9 КПК України).

Саме ці положення, які є складовими принципу законності, є підґрунтям вимоги кримінального процесуального закону, відповідно до якої у разі отримання під час проведення СРД доказів, які можуть вказувати на невинуватість особи в учиненні кримінального правопорушення, слідчий, прокурор зобов'язаний провести відповідну СРД в повному обсязі, долучити

складені процесуальні документи до матеріалів досудового розслідування та надати їх суду у випадку звернення з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Значення СРД полягає в тому, що вони є основним способом збирання доказів і звідси – основним засобом всебічного, повного та неупередженого дослідження всіх обставин кримінального провадження, вирішення його завдань. Сторона захисту та потерпілий можуть лише ініціювати проведення СРД шляхом подання клопотання слідчому, прокурору. Законодавець підкріплює у самій назві цих процесуальних дій те, що вони призначені передусім для розшуку слідів і фактичних даних про сліди вчиненого кримінального правопорушення в порядку, передбаченому КПК України.

Аналіз кримінального процесуального законодавства засвідчив, що СРД проводяться лише в межах строків, передбачених КПК України. Досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відповідних відомостей щодо кримінального правопорушення до ЄРДР (ч. 2 ст. 214 КПК України) і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності (п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України). Проведення СРД до внесення відомостей до ЄРДР або без такого внесення не допускається, і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. У невідкладних випадках до внесення відомостей до ЄРДР може бути проведений лише огляд місця події (ч. 3 ст. 214 КПК України). Проведення СРД негайно припиняється після закінчення граничного строку досудового розслідування, визначеного КПК України (ч. 2 ст. 113). Будь-які СРД, проведені з порушенням встановлених законом строків досудового розслідування, вважаються недійсними, а встановлені внаслідок них докази – недопустимими. Закон встановлює єдиний виняток із загального правила щодо строків, протягом яких можуть проводитися слідчі дії. У разі, якщо під час судового розгляду виникне

необхідність у встановленні обставин або перевірці обставин, які мають істотне значення для кримінального провадження, і вони не можуть бути встановлені або перевірені іншим шляхом, суд за клопотанням сторони кримінального провадження має право доручити органу досудового розслідування провести певні слідчі (розшукові) дії. У разі прийняття такого рішення суд відкладає судовий розгляд на строк, достатній для проведення слідчої (розшукової) дії та ознайомлення учасників судового провадження з її результатами (ч. 3 ст. 333 КПК України). У цих випадках слідчі (розшукові) дії проводяться за дорученням суду в порядку, передбаченому главами 20 та 21 КПК України.

Таким чином можемо зробити висновок про те, що, з одного боку, доказування, окрім збирання, передбачає перевірку та оцінку доказів, тому СРД є одним із ключових інструментів доказування. З іншого – у положеннях ст. 223 КПК України йдеться тільки про збирання та перевірку доказів, хоча із ст. 94 КПК України слідує, що слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення [126].

Згідно з вимогами КПК України, для проведення СРД мають бути відповідні підстави, якими є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети. Мета окремих СРД визначається у відповідних статтях КПК України.

Сьогодні суб'єкти здійснення досудового розслідування у кожному випадку мають самостійно, керуючись власним баченням ситуації, проводити оцінку достатності відомостей для проведення певної СРД та її можливої результативності. На захист існуючого законодавчого підходу щодо визначення законності підстав для проведення слідчих (розшукових) дій можна привести точку зору вчених, які вважають, що в законі не вказується, яка саме сукупність

відомостей може бути визнана достатньою для проведення СРД. Передусім законодавець вживає словосполучення у множині – «є наявність достатніх відомостей», а значить мова повинна йти не про одиничні повідомлення, відомості, докази, а про їх сукупність. Також визначення достатності відомостей для проведення СРД пов'язане з їх оцінкою з точки зору достатності та залежить від внутрішнього переконання слідчого чи прокурора [219].

Додатковою гарантією законності проведення окремих СРД є складний характер їх юридичних підстав, якими є:

- передбачена КПК України можливість здійснення уповноваженими службовими особами СРД;

- наявність належним чином оформленого дозволу слідчого судді, який попередньо погоджений з Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора) на проведення окремих СРД, а саме: обшуку та огляду житла чи іншого володіння; слідчого експерименту, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи, якщо при цьому особа не надала добровільної згоди на проведення такого експерименту; примусове відібрання біологічних зразків; примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи [219].

Як нами вже зазначалося, загальний процесуальний порядок проведення СРД регламентований гл. 20 КПК України, однак на особливості проведення СРД стосовно народних депутатів України вказується у главі 37 КПК України, а також інших спеціальних законах, які регламентують особливості правового статусу зазначених осіб.

Зі змісту положень КПК України вбачається, що під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених народними депутатами України, СРД проводяться слідчими органів ДБР та детективами НАБУ. Доручення на проведення СРД оперативним підрозділам органів ДБР надається у письмовій формі слідчими цих органів або прокурором. У свою чергу, оперативним підрозділам НАБУ аналогічне доручення у такій же формі надається детективом або прокурором Спеціалізованої антикорупційної

прокуратури [126].

Реалізація механізму забезпечення слідчим суддею доказування у кримінальному провадженні супроводжується певними проблемними питаннями під час надання дозволу слідчим суддею на проведення СРД. Це пов'язано із тим, що у ході проведення СРД слідчими, прокурорами, оперативними підрозділами суттєво обмежуються право власності особи, зокрема народного депутата України, здійснюється втручання у його приватне спілкування, порушується недоторканість тощо. Законність та обґрунтованість проведення СРД відповідними суб'єктами, а також правомірність обмеження прав, свобод і законних інтересів особи під час проведення СРД, безумовно залежить від належного забезпечення слідчим суддею доказування під час розгляду клопотань про проведення СРД.

Відповідно до ст. 482-2 КПК України клопотання про дозвіл на проведення деяких СРД (наприклад, обшук), що відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата України, розгляд яких віднесено до повноважень слідчого судді, мають бути погоджені Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора).

При цьому, слідчий суддя не приймає рішення про хід чи напрями розслідування, а лише надає дозвіл слідчому, прокурору реалізовувати прийняте ними рішення про проведення відповідної процесуальної дії, у тому числі й СРД. Слід звернути увагу на те, що з етимологічної точки зору термін «ухвалювати» означає приймати колективне рішення, вирішувати; підтримувати, схвалювати [34]. Відповідно, винесення ухвали слідчого судді, постановленої на підставі клопотання слідчого чи прокурора, а також розгляд відповідних клопотань сторони захисту слідчим, прокурором, слідчим суддею та винесення постанови слідчим, прокурором про проведення відповідної СРД є актом затвердження, санкціонування або узгодження відповідного прийнятого рішення. Як слушно з цього приводу вказують окремі правники, що у цих випадках відбувається два послідовних акти ухвалення рішення: спочатку особою, що приймає рішення, а потім особою, що затверджує це рішення або

виражає згоду з ним [13, с. 63]. Проте не слід ототожнювати погодження прийнятого рішення та його безпосереднє прийняття. У зв'язку з вищевикладеним, вважаємо за доцільне у відповідних положеннях КПК України чітко відмежовувати процесуальних осіб, які приймають рішення про проведення СРД та НСРД, які погоджують їх проведення, зокрема Генеральний прокурор та тих, які надають дозвіл на їх проведення, до числа яких зокрема й відноситься слідчий суддя. Таку позицію підтримали 42% опитаних слідчих, 68% прокурорів.

За загальним правилом, СРД, порядок проведення яких передбачає попереднє отримання ухвали слідчого судді, до її постановлення не можуть бути проведені. Виняток для СРД, пов'язаних із проникненням до житла чи іншого володіння особи, становлять невідкладні випадки, пов'язані з урятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину.

Варто зауважити, що відповідно до ст. 30 Конституції України кожному гарантується недоторканність житла. Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду [111]. Відповідне конституційне положення знаходить своє логічне відображення у ст. 16 КПК України, яка нормативно закріплює одну з фундаментальних засад кримінального провадження «Недоторканність права власності». Так, зокрема положення зазначеної статті визначають, що позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченому КПК України. На підставах та в порядку, передбачених КПК України, допускається тимчасове вилучення майна без судового рішення [126; 51, с. 16].

У цих випадках слідчий за погодженням із Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора) зобов'язаний невідкладно звернутися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді. Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого про

проведення обшуку або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, встановлені внаслідок такого обшуку докази вважаються недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому ст. 255 КПК України (ч. 3 ст. 233 КПК України) [249].

Розгляд таких клопотань, здійснюється слідчим суддею, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – слідчим суддею Вищого антикорупційного суду. Такі клопотання розглядаються за обов'язкової участі народного депутата України. Слідчий суддя зобов'язаний завчасно повідомити народного депутата України про розгляд зазначеного клопотання, крім клопотання про застосування негласних слідчих (розшукових) дій або обшуку. Якщо народний депутат України без поважної причини не прибув на судове засідання або не повідомив про причини своєї відсутності, таке клопотання може розглядатися без участі народного депутата України [126].

Відповідно до ч. 3 ст. 234 КПК України клопотання повинно містити відомості про:

- 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- 2) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання;
- 3) правову кваліфікацію кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- 4) підстави для обшуку;
- 5) житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, де планується проведення обшуку;
- 6) особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться;

7) індивідуальні або родові ознаки речей, документів, іншого майна або осіб, яких планується відшукати, а також їхній зв'язок із вчиненим кримінальним правопорушенням;

8) обґрунтування того, що доступ до речей, документів або відомостей, які можуть у них міститися, неможливо отримати органом досудового розслідування у добровільному порядку шляхом витребування речей, документів, відомостей відповідно до ч. 2 ст. 93 КПК України, або за допомогою інших слідчих дій, передбачених КПК України, а доступ до осіб, яких планується відшукати, – за допомогою інших слідчих дій, передбачених КПК України. Зазначена вимога не поширюється на випадки проведення обшуку з метою відшукування знаряддя кримінального правопорушення, предметів і документів, вилучених з обігу.

При цьому, до клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання, а також витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання.

Дотримання слідчим, детективом, прокурором відповідних вимог є однією з умов належного забезпечення слідчим суддею доказування під час надання дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння народного депутата України. Водночас, результати проведеного нами аналізу матеріалів кримінальних проваджень свідчать про те, що досить часто подані слідчим, прокурором клопотання про проведення обшуку житла чи іншого володіння особи не відповідають вимогам, передбаченим ч. 3 ст. 234 КПК України, що є обґрунтованою підставою для відмови слідчими суддями у їх задоволенні.

В основному такі відмови обумовлені наступним: відсутність суб'єкта поданого клопотання в момент його розгляду – 22 %; клопотання подано із порушенням правил підсудності – 15 %; відсутність короткого викладу обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання – 9 %; відсутність номеру кримінального провадження – 11 %; відсутність витягу із ЄРДР, яким підтверджуються повноваження слідчого чи

прокурора на подання відповідного клопотанням – 20 %; невідповідність кваліфікації, зазначеної в клопотанні про проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, кваліфікації, вказаної у витязі з ЄРДР – 10%; подання клопотання неналежним суб'єктом (наприклад, співробітником оперативного підрозділу чи слідчим, який не входить до слідчої групи, або прокурором) – 17%; не вказується особа, якій належить житло чи інше володіння, чи особа, у фактичному володінні якої воно знаходиться – 6 %; відсутність відомостей щодо прокурора, який погодив клопотання – 6 %; не вказуються індивідуальні або родові ознаки речей, документів, іншого майна або осіб, яких планується відшукати, а також їхній зв'язок із вчиненим кримінальним правопорушенням – 10%; використовуються в обґрунтування поданого клопотання докази, які не відповідають вимогам допустимості, належності та достовірності – 32 % [277, с. 84].

У зв'язку з цим, варто доповнити ч. 3 ст. 234 КПК України наступним положенням: «Слідчий суддя, встановивши, що клопотання про обшук житла чи іншого володіння особи складено без додержання вимог, передбачених частиною другою та третьою цієї статті, повертає його особі, яка його подала, про що постановляє ухвалу».

Враховуючи те, що однією з умов проведення обшуку є його раптовість, на що цілком слушно звертають увагу окремі правники [85, с. 44], розгляд клопотань про проведення обшуку повинен здійснюватися виключно в закритому судовому засіданні задля унеможливлення розголошення даних досудового розслідування й забезпечення ефективності отримання доказів у кримінальному провадженні, у тому числі й уникнення настання ризиків їх умисного знищення. У зв'язку з цим, слідчим суддям для ефективності забезпечення доказування під час розгляду клопотань про проведення обшуку необхідно приймати рішення про проведення закритого судового засідання. Такий підхід поділяється й іншими вітчизняними правниками [254, с. 127; 82, с. 90].

Водночас, як слушно зазначає у цьому контексті С. В. Шапутько, що посилення на правові підстави застосування СРД у рішенні суду має демонструвати можливість такого втручання в охоронювані права та свободи людини, передбачену законодавством. Недотримання правомірності підстав дозволу на проведення СРД в ухвалі слідчого судді тягне за собою визнання такої ухвали невмотивованою, а отриманих на її підставі доказів – недопустимими [281, с. 89-90]. У свою чергу, О. В. Бурлака вважає, що вирішуючи питання про надання дозволу на проведення обшуку, слідчий суддя під час перевірки підстав реалізує функцію захисту прав від свавільного безпідставного їх обмеження і, отже, захищає права осіб. Більше того, навіть за умови надання дозволу на проведення обшуку, в ухвалі слідчого судді повинні бути зазначена мета обшуку та предмети, які слід відшукати, що убезпечує осіб від неправомірного вилучення речей на власний розсуд, а відповідно зловживань і порушень прав [26, с. 130].

Відповідно до ст. 233 КПК України ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якою метою, інакше як лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді, крім випадків, установлених ч. 3 ст. 233 КПК України. Під житлом особи розуміється будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення. Не є житлом приміщення, спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені за законом. Під іншим володінням особи розуміються транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи (ч. 2 ст. 233 КПК України).

Частиною 3 цієї статті визначено, що слідчий, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей

та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину. У такому випадку прокурор, слідчий за погодженням із Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора) зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді. Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами ст. 234 КПК України, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді. Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого про обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, встановлені внаслідок такого обшуку докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому ст. 255 КПК України.

Варто зазначити, що окремі опитані нами практичні працівники (32% слідчих, 18% прокурорів), виходячи з аналізу приписів ч. 1 ст. 233 та ч. 3 ст. 233 КПК України, вважають, що навіть у випадку одержання добровільної згоди від народного депутата України на проникнення до його житла чи іншого володіння після проведення такої СРД необхідно звертатися з відповідним клопотанням до слідчого судді для отримання відповідної ухвали задля забезпечення подальшого використання протоколів цих дій як доказів, що відповідають вимогам допустимості, у кримінальному провадженні. Подібного підходу притримуються й окремі вітчизняні науковці, зазначаючи, що огляд місця події...в житлі чи іншому володінні має проводитись за рішенням слідчого судді. Отже, навіть у випадках, коли особа заявила про вчинене відносно неї кримінальне правопорушення і не заперечує щодо проведення і її житлі чи іншому володінні, яке є місцем події, огляду, слідчий мусить витратити час і засоби на оформлення необхідних документів і одержання дозволу слідчого судді. Це призводить до затягування часу, а отже, і втрати можливості ефективної фіксації слідів події, з'ясування її обставин за гарячими слідами» [255, с. 85].

Однак, на нашу думку, у разі отримання добровільної згоди від народного

депутата України, яка володіє житлом чи іншим володінням, слідчому, прокурору не потрібно в подальшому звертатися з відповідним клопотанням та отримувати ухвалу від слідчого судді для використання протоколів цих дій як доказів, що відповідають вимогам допустимості, у кримінальному провадженні. Положення ч. 3 ст. 233 КПК України є винятком із загального правила, передбаченого ч. 1 ст. 233 КПК України, а тому вони застосовуються виключно у разі проведення слідчим, прокурором огляду, обшуку без отримання попереднього дозволу слідчого судді за наявності невідкладних випадків, передбачених ч. 3 ст. 233 КПК України. На нашу думку, після проведення такої СРД варто на протязі 24 годин повідомити Генерального прокурора (особу, що виконує обов'язки Генерального прокурора) для сповіщення Голови Верховної Ради України.

Одним із найбільших проблемних питань, що виникає у ході доказування під час надання дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння народного депутата України є законність проведення обшуку на підставі ухвали слідчого судді.

Варто зауважити, що гл. 20 КПК України, яка визначає процесуальний порядок розгляду клопотань про проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, виконання ухвали про проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, окремо не передбачає норму, яка б регламентувала процесуальний порядок проведення обшуку особи у кримінальному провадженні. Проведений нами аналіз норм чинного КПК України дає підстави для висновку, що обшук особи може проводитися виключно у двох випадках: 1) під час затримання особи (ч. 3 ст. 208 КПК України); 2) у ході проведення обшуку житла чи іншого володіння особи (ч. 5 ст. 236 КПК).

Як слушно зазначає з цього приводу О. Б. Комарницька, що діючий КПК України, на відміну від КПК України 1960 р., не виділяє правових підстав для проведення обшуку особи, а містить загальні умови для проведення обшуку в цілому. Такий обшук відповідно до теорії кримінального процесуального законодавства має підвиди, серед яких є особистий обшук. Сформульовані КПК

України 2012 року загальні підстави для проведення обшуку, на практиці призводять до різного їх трактування та застосування, а це у свою чергу породжує різні правові наслідки для кримінального провадження та особи, яку обшукали. Зокрема, у колі науковців та практиків активно обговорюється питання наскільки є законним застосування положень ст. 234 КПК України (обшук житла чи іншого володіння особи) до подібних правовідносин, якими є особистий обшук [96, с. 43].

Утім окремі вітчизняні науковці вважають, що оскільки ст. 236 КПК України має загальну назву – «Обшук» і інших особливостей юридичної підстави для проведення обшуку ніяка норма, крім ч. 5 ст. 236 КПК України, не передбачає, відповідно, за відсутності спеціальної норми слід застосовувати норму загальну і робити висновок, яким би парадоксальним та складним у практичному застосуванні він не був, що обшук особи, крім випадків, передбачених ч. 5 ст. 236 КПК України, може бути проведено лише на підставі ухвали слідчого судді [50, с. 374–374].

З такою точкою зору ми не можемо погодитися, оскільки відсутність у чинному КПК України окремої норми, яка визначала процесуальний порядок проведення обшуку особи на підставі ухвали слідчого судді, не лише негативно оцінюються науковцями, а й призводить до неоднозначного застосування слідчими суддями положень ст.ст. 234, 235 КПК України під час розгляду клопотань слідчих, прокурорів про проведення обшуку народного депутата України.

Варто зазначити, що Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 № 2147-VII, положення якого вступили в дію з 16.03.2018, законодавець концептуально змінив процесуальний порядок призначення експертизи у кримінальному провадженні. Зокрема, на сьогодні, чинна редакція ст. 243 КПК України, передбачає, що експерт залучається за

наявності підстав для проведення експертизи за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження».

Варто зауважити, що до набуття чинності нової редакції ст.ст. 243, 244 КПК України слідчі судді й так були надмірно завантажені через розгляд клопотань сторін кримінального провадження про проведення СРД чи застосування заходів забезпечення кримінального провадження, розгляд скарг на дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, що негативно відображалось на своєчасності проведення відповідних процесуальних дій. З 16.03.2018 відповідна ситуація ще більше ускладнилася, адже слідчі судді не встигають своєчасно розглядати клопотання про залучення експерта у строк, передбачений ч. 3 ст. 244 КПК України, або ж у повній мірі приділяти увагу перевірці фактичних і правових підстав для залучення експерта, у тому числі оцінці наявних у матеріалах кримінального провадження доказів, якими сторони кримінального провадження обґрунтовують клопотання про залучення експерта. Тому нові законодавчі зміни в частині призначення експертиз у кримінальному провадженні негативно позначаються на ефективності забезпечення слідчим суддею доказування у кримінальному провадженні. Потрібно враховувати й той факт, що окремі об'єкти, які надаються для проведення експертизи досить швидко можуть псуватися й втрачати свої хімічні, фізичні ознаки. Відповідно, зайве зволікання з часом щодо розгляду слідчим суддею клопотань про проведення експертизи може призвести до втрати потенційно важливих доказів, які могли б бути використані сторонами кримінального провадження у кримінальному процесуальному доказуванні.

З цього приводу доцільно навести позицію працівників НАБУ, які зазначають, що «незрозуміло, яким чином суддя прийматиме рішення про доцільність чи недоцільність проведення певної експертизи протягом 5 днів, відведених на розгляд клопотання детектива, якщо обсяг однієї справи НАБУ, приміром, може становити 200 томів. Крім того, така ситуація створює умови для тотального контролю над перебігом досудового розслідування» [147].

У зв'язку з цим, суб'єктів сторони обвинувачення доцільно наділити

повноваженнями щодо призначення експертизи.

Резюмуючи проведені дослідження, можемо ствердити, що чинне на теперішній час кримінальне процесуальне законодавство України має низку недоліків та прогалин у частині правового регулювання проведення органами досудового розслідування СРД стосовно народних депутатів України. Усунення цих недоліків має позитивно позначитися на дієвості зазначеного різновиду процесуальних дій.

Проведення СРД стосовно народних депутатів (осіб, які користуються недоторканістю), має бути детально регламентовано у відповідних положеннях КПК України, які необхідно проводити з урахуванням мети і підстав проведення тієї чи іншої СРД, а також із обов'язковим дотриманням принципів юридичної визначеності та пропорційності, а обмеження основних прав і свобод людини та громадянина, а також втілення цих обмежень на практиці допустимі лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, установлюваних такими обмеженнями. Обмеження будь-якого права має базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки [251, с. 164; 219].

3.2. Особливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо народних депутатів України

Чинний КПК України 2012 р. запровадив низку змін, що торкнулися усіх без виключення стадій кримінального процесу. Проте, на наш погляд, найбільш суттєвих реформ зазнала стадія досудового розслідування. Новації, зокрема відсутність стадії порушення кримінальної справи, наглядові повноваження прокурора у формі процесуального керівництва, інститут повідомлення про підозру, обчислення розумних строків розслідування, введення нових суб'єктів кримінального процесу (заявника, слідчого судді),

нових запобіжних заходів (особисте зобов'язання, домашній арешт) та інші, стали предметом численних дискусій серед провідних науковців та практиків, що мають високий рівень компетенції у сфері кримінально-процесуальної діяльності [164, с. 139].

Так, одночасно з прийняттям КПК України внесено зміни та доповнення до 75 законів України, у тому числі до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [192]. Законодавець звузив підстави для проведення оперативно-розшукової діяльності і доповнив кримінальне провадження інститутом «негласні слідчі (розшукові) дії (гл. 21 КПК України)» [256, с. 18; 126]. Зокрема, ч. 1 ст. 246 КПК України визначено, що НСРД – це різновид СРД, відомості про факт і методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України [126]. Такі дії розподілені на дві групи: 1) втручання у приватне спілкування та 2) інші види НСРД. Як зазначив М. Л. Грібов, і ми цілком підтримуємо його думку, процесуальне забезпечення НСРД – це система заходів з одержання максимальної ефективності цих дій для виконання завдань кримінального провадження [54, с. 39].

До першої групи належать чотири види таких дій (ст. 260–264), до другої – сім видів (ст. 267–272, 274) [285]. Огляд і виїмка кореспонденції не вважається окремим видом НСРД, про що йдеться у змісті ч. 4 ст. 258, ст. 261 та 262 КПК України, а відтак, не потребує прийняття окремого рішення. Слідчий отримує право на здійснення огляду та виїмки кореспонденції лише після накладення на неї арешту відповідно до ст. 261 КПК України. Водночас у ч. 1 ст. 262 КПК України зазначено, що контроль і затримання кореспонденції покладається на установу зв'язку, але такий термін не визначений у Законі України «Про поштовий зв'язок» [193]. До того ж понад 30 підприємств, які мають ліцензію на надання послуг поштового зв'язку, у тому числі фінансові відправлення, не мають допуску до державної таємниці, і такий допуск не передбачено ліцензіями.

Здобуття відомостей на початковому етапі досудового розслідування кримінального провадження відіграє важливу роль у збиранні доказів причетності особи або осіб до певного злочину. Надзвичайно важливе місце в цьому напрямі посідає отримання відомостей про протиправну діяльність негласним шляхом, тобто під час проведення НСРД. Крім того, проведення цих дій у межах кримінального провадження щодо сприяє виявленню раніше не відомих фактів протиправної діяльності, які не можна отримати в інший спосіб, а головне – припинити злочинну діяльність на стадії готування, що сприяє запобіганню настання тяжких наслідків.

Так, у науковій літературі неодноразово висловлювалася думка про те, що новий КПК України надає слідчим оперативно-розшукових функцій, що призводить до не виправданого змішування двох відносно відокремлених видів державно-владної діяльності, не враховує специфіки теоретичної і практичної підготовки працівників слідчих підрозділів, не вирішує питання щодо того, які суб'єкти сприятимуть органам досудового слідства у проведенні НСРД, де слідчі братимуть спеціальні технічні засоби для їх проведення. Висловлювалися погляди щодо недоцільності надання слідчим форми допуску до державної таємниці, оскільки це може призвести до непотрібного розголошення форм та методів роботи правоохоронних органів, що загалом знижуватиме ефективність їх діяльності [164, с. 139].

У ході наукових дискусій, що тривали як під час підготовки проектів нового КПК, так і після набуття новим КПК України чинності у листопаді 2012 р., неодноразово наголошувалося, що така таємна спрямованість більш притаманна не процесуальній, а оперативно-розшуковій діяльності, а зазначені дії мають бути передбачені у спеціальному законі та не відносяться до слідчих дій; що по суті розслідування включає проведення слідчих дій й оперативно-розшукових заходів, які відповідно називаються СРД і НСРД (гл. 20 і 21), назва яких не є коректною через чітке розмежування в процесуальній літературі й законодавстві слідчих, оперативно-розшукових та розшукових дій [288, с. 24];

застосування ряду положень нового КПК України взагалі змінює уявлення про ОРД, суб'єктів ОРД та оперативно-розшукових заходів [151, с. 43].

На підставі викладеного, вважаємо, що використання негласних засобів отримання інформації про злочин на досудовому розслідуванні, а також використання їх результатів у кримінальному процесі не є новелою як в законодавстві України, так і в практичній діяльності вітчизняних органів досудового розслідування. Однак, вперше у КПК України 2012 р. ця діяльність досить повно регламентована на рівні кримінального процесуального закону, що є важливим кроком на шляху реформування української правової системи, підвищення ефективності протидії злочинності, зміцнення гарантій забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального процесу.

Варто зауважити, що кримінальний процесуальний закон України у ч. 1 ст. 246 не дає чіткого визначення поняття НСРД, а лише зазначає, що вони є різновидом СРД, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню. Основним функціональним призначенням НСРД є забезпечення оптимальних шляхів використання у кримінальному провадженні інформації, отриманої з використанням негласних сил, засобів та методів, які використовуються в ОРД [227, с. 16].

У спеціальній літературі поняття НСРД трактується неоднозначно. Так, В. А. Колеснік зазначає, що «негласні дії органів досудового розслідування, як і інші слідчі (розшукові) дії, слід розуміти як передбачені КПК України заходи, що застосовуються компетентними особами для збирання, дослідження, оцінювання та використання доказів під час досудового розслідування» [92, с. 129–130]. По-перше, дане визначення є дещо некоректним у відношенні до КПК України, адже слідчі дії названі заходами. По-друге, це визначення дуже лаконічне, яке не дозволяє відрізнити це поняття від інших, зокрема, від оперативно-розшукових заходів.

У свою чергу, Є. Д. Скулиш стверджує, що «негласними слідчими (розшуковими) є дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів, або перевірку

вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню» [228, с. 109]. Визначення є дещо звуженим, адже не зазначена така важлива, обов'язкова умова проведення НСРД, яка передбачена в ч. 2 ст. 246 КПК України, без якої забороняється проводити такі дії, зокрема, коли «відомості про злочин і особу, яка його вчинила, не можливо отримати в інший спосіб».

Автори підручника з кримінального процесу стверджують, що «під негласними слідчими (розшуковими) діями згідно зі ст. 246 КПК України слід розуміти різновид СРД, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків передбачених КПК України. Таке стисле визначення не дає можливості розкрити основні риси цього поняття, зокрема, що НСРД проводяться у разі, якщо відомості про злочин і особу, яка його вчинила, не можливо отримати в інший спосіб; що вони, як правило, проводяться за ухвалою слідчого судді [123, с. 420].

М. П. Водько зазначає, що «негласна слідча (розшукова) дія – це передбачена КПК України дія, яка проводиться за рішенням слідчого або прокурора з санкції слідчого судді та яка не підлягає розголошенню, що здійснюється з використанням негласних засобів і методів ОРД та технічних засобів з метою повного та об'єктивного досудового розслідування, забезпечення захисту прав та інтересів учасників кримінального провадження» [44, с. 9]. На наш погляд, дане визначення є неповним, адже не всі НСРД проводяться обов'язково з санкції слідчого судді – зокрема, використання конфіденційного співробітництва. Крім цього, дуже важливо також вказати на те, що ці дії проводяться тільки якщо відомості про злочин і особу, яка його вчинила, не можливо отримати в інший спосіб.

Інші науковці стверджують, що «негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид СРД, порядок проведення яких закріплений у процесуальному законі, мають пізнавальну спрямованість, істотно зачіпають права та законні інтереси осіб, в необхідних випадках забезпечуються державним примусом і проводяться приховано від осіб, які не беруть участь у конкретному

кримінальному провадженні» [134, с. 5]. На наш погляд, надане визначення носить дещо лаконічний характер, адже недостатньо, щоб вони проводилися приховано від «осіб, які не беруть участь у конкретному провадженні», але і від окремих осіб, які беруть участь, а краще, на нашу думку, зазначити у визначені: «відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню».

Більш повно розкриває це поняття В. Д. Берназ, який стверджує, що негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид СРД, які, як правило, проводяться у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів у разі, якщо відомості про злочин і особу, яка його вчинила, не можливо отримати в інший спосіб та спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку уже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком передбачених КПК України» [17, с. 227]. Дане поняття також не достатньо повне, адже не зазначається, хто саме може проводити ці дії.

Викликає певний інтерес теоретична модель НСРД надана С. Р. Тагієвим: 1) це різновид СРД; 2) ключова ознака – негласність; 3) тісний зв'язок з ОРД; 4) структурно-логічна побудова їх системи залежно від тяжкості вчиненого злочину та факту втручання у приватне спілкування; 5) полісуб'єктність проведення, що передбачає здійснення взаємодії між учасниками кримінального провадження; 6) переважне проведення у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів [235, с. 381–382].

У той же час, Д. Б. Сергєєва визначає НСРД як заходи, що складаються з сукупності пошуково-розшукових, пізнавальних, та посвідчувальних прийомів, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, проводяться уповноваженим кримінальним процесуальним законом суб'єктом з метою виявлення й закріплення фактичних даних та їх джерел для отримання доказів у кримінальному провадженні [224, с. 49].

Підтримуючи її думку, на наш погляд, негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид СРД, які проводяться слідчим по кримінальному провадженню, або за його дорученням – уповноваженими оперативними підрозділами, та спрямовані

на отримання або перевірку доказів у конкретному кримінальному провадженні і здійснюються у разі, якщо відомості про злочин і особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб; відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України. Негласність СРД означає особливий режим їх підготовки, проведення, зберігання і використання отриманих результатів, який полягає у недопущенні розповсюдження такої інформації до певного часу серед інших осіб, які не причетні до їх проведення, в тому числі й від працівників органів досудового розслідування, оперативних підрозділів, посадових осіб правоохоронних та інших органів, які не задіяні в підготовці й проведенні конкретних НСРД.

Отже, негласність підготовки, проведення цього різновиду СРД та використання одержаних матеріалів виражається в нерозголошенні інформації про хід підготовки та проведення, в першу чергу, особам, злочинна діяльність яких документується, та іншим сторонам, які не приймають безпосередньої участі у провадженні. Відомості досудового розслідування можна розголошувати з дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, який вони визнають можливим, а матеріали НСРД становляться гласними через процедуру розсекречування.

При цьому обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; спостереження за особою, річчю або місцем; аудіо-, відеоконтроль місця; контроль за вчиненням злочину; виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації; негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких злочинів або особливо тяжких злочинів. Виключно прокурор має право прийняти рішення про проведення такої НСРД як контроль за вчиненням злочину. Крім цього, аналіз положень КПК свідчить про те, що НСРД проводять без відома особи, щодо якої їх здійснюють.

Процесуальний порядок та організація провадження НСРД регламентовані КПК України (гл. 21) й Інструкцією про організацію

проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженою наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5 (далі – Інструкція) [188].

У той же час, зміст ст. 246 КПК України не відповідає своїй назві, оскільки у цій статті не зазначені підстави для проведення НСРД, на відміну від ч. 2 ст. 223 КПК України, де зазначається, що підставами для проведення СРД є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети.

У ч. 2 ст. 246 КПК фактично зазначені лише умови для проведення НСРД, а саме: 1) коли відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб, 2) для НСРД, передбачених ст.ст. 260-264 (у частині дій, які проводяться на підставі ухвали слідчого судді), ст.ст. 267, 269-272, 274 КПК України, є кримінальне провадження щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину. Водночас, виходячи з результатів аналізу ч.ч. 2 та 3 ст. 248 КПК України, в них також ідеться саме про умови проведення НСРД (п.п. 5,7,9 ч. 2; п.п. 1,2, ч. 3). Проте зазначені норми не в повній мірі узгоджуються з ч. 2 ст. 246 КПК України, що на практиці призводить до складнощів при прийнятті рішення про проведення НСРД та його реалізації. У зв'язку з цим необхідно внести зміни та доповнення до ст. 246 КПК України щодо визначення підстав та умов для проведення НСРД.

Для проведення НСРД необхідна сукупність правових та фактичних підстав. Фактичними підставами проведення НСРД є наявність достатніх відомостей в матеріалах кримінального провадження, що свідчать про можливість досягнення мети відповідної НСРД. Достатність таких відомостей визначається їх здатністю формувати в уповноваженого суб'єкта внутрішнє переконання про можливість досягнення цієї мети.

Джерелами отримання таких відомостей (зміст фактичних підстав) можуть бути: заяви та повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або

самостійне виявлення слідчим чи прокурором обставин, що можуть свідчити про його вчинення; результати процесуальних дій, у тому числі й НСРД; результати конфіденційного співробітництва; матеріали ОРД тощо.

Правові підстави проведення НСРД доцільно розглядати у двох аспектах: широкому та вузькому. В широкому аспекті під правовою підставою проведення НСРД варто розуміти наявність відповідних законодавчих норм, що регламентують можливість проведення певної НСРД (відповідні положення чинного КПК України, що регламентують як загальні положення проведення НСРД та використання їх результатів у кримінальному провадженні, так і передбачають провадження певної НСРД). У вузькому розумінні правовою підставою проведення НСРД є відповідний процесуальний документ, який відповідає встановленим вимогам, що надає право уповноваженому суб'єкту здійснювати певну НСРД (постанова слідчого, прокурора про проведення НСРД, що містить відомості, передбачені ст. 251 КПК України, або ухвала слідчого судді про дозвіл на НСРД, винесена на підставі відповідного клопотання слідчого, прокурора (ст.ст. 248, 249 КПК України)).

Наявність зазначених правових підстав проведення НСРД є обов'язковою для їх проведення у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України. Проведення НСРД до постановлення ухвали слідчого судді в порядку ст. 250 КПК України не може вважатися таким, що проводиться без необхідної правової підстави, оскільки правовою підставою в цьому випадку є положення ст. 250 КПК України та винесена після початку такої НСРД ухвала слідчого судді.

Відповідно до ст. 482-2 КПК України клопотання про дозвіл на застосування НСРД, що відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата України, розгляд яких віднесено до повноважень слідчого судді, мають бути погоджені Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора).

У цьому контексті варто зауважити, що нівелювання оперативності здобуття необхідної інформації негласними методами спричинене складною

процедурою процесуального оформлення початку проведення НСРД, а саме браком правових підстав проведення НСРД співробітником оперативного підрозділу без відповідного доручення слідчого або прокурора. Співробітник оперативного підрозділу не має права ініціювати проведення окремих НСРД перед слідчим або прокурором (ст. 40–41, 246 КПК України), а повинен лише виконувати конкретну НСРД, на яку слідчий суддя дав дозвіл на проведення, а слідчий або прокурор дали відповідне доручення на їх проведення. КПК України обмежує співробітника оперативного підрозділу в повноваженнях щодо здійснення процесуальних дій у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звернення з клопотанням до слідчого судді чи прокурора, зокрема ініціювання проведення НСРД.

З огляду на викладене, прослідковується певна логічність, водночас, самотійність процесуальної діяльності співробітника оперативного підрозділу є дискусійним питанням. На нашу думку, діяльність співробітника оперативного підрозділу має ґрунтуватися на здійсненні «негласної роботи» в інтересах кримінального провадження. У цьому контексті О. Ю. Татаров, досліджуючи питання, пов'язані з проведенням НСРД, зауважує, що закріплення права слідчого щодо можливості самотійного проведення НСРД є правильним, оскільки слідчий орієнтується в матеріалах досудового розслідування, які зібрав самотійно, чітко знає мету, яку буде переслідувати в майбутньому під час проведення НСРД, а також які докази отримати за їхніми результатами [240, с. 93]. На наш погляд, таке твердження є слушним, оскільки слідчий, маючи в провадженні конкретне кримінальне провадження, буде (планує) власну позицію щодо збирання доказів у справі. Водночас, не можна залишити поза увагою той факт, що обставини, які склалися, наприклад, щодо кримінальних правопорушень, вчинених народними депутатами України, вимагають швидкого реагування на проведення НСРД, у зв'язку з можливістю вжиття заходів протидії розслідуванню.

Водночас, слідчим суддею є суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому КПК України, судового

контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому ст. 247 КПК України, – голова чи за його визначенням інший суддя відповідного апеляційного суду (п. 18 ч. 1. ст. 3 КПК України). У ч. 1 ст. 247 КПК визначено, що розгляд клопотань щодо НСРД, віднесений згідно з положеннями цієї глави до повноважень слідчого судді, здійснюється слідчим суддею апеляційного суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – слідчим суддею Вищого антикорупційного суду. Натомість розгляд клопотань щодо здійснення НСРД, що відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата України, можуть також здійснюватися слідчим суддею, наприклад місцевого суду в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду – слідчим суддею Вищого антикорупційного суду. Відтак, в частині розгляду клопотання щодо здійснення НСРД положення абз. 2 ч. 2 ст. 482-2 КПК України суперечить ч. 1 ст. 247 КПК. У зв'язку з цим пропонується, з абз. 2 ч. 2 ст. 482-2 КПК України виключити «...крім застосування негласних слідчих (розшукових) дій...».

Відповідно до положень КПК України, НСРД, залежно від їх виду й конкретної мети, можуть бути проведені як щодо підозрюваного, так і стосовно іншої особи, якщо внаслідок їх проведення є можливість отримати відомості про злочин й особу, яка його вчинила, чи обставини, що мають значення для досудового розслідування (про події, речі і документи, що мають істотне значення для досудового розслідування) (ст. 246, 253, 261 КПК України), але виключно у випадках, якщо такі відомості неможливо отримати в інший спосіб. У зв'язку з цим, слідчому судді, який здійснює розгляд клопотання щодо проведення НСРД, необхідно надати відомості, отримані під час досудового розслідування, що підтверджують неможливість одержання відомостей про злочин чи особу, яка його вчинила, в інший спосіб.

При цьому слід звернути увагу на те, що положення ст. 482-2 КПК України застосовуються виключено у тих випадках, коли стороні обвинувачення достовірно відомо, що суб'єктом вчинення злочину є народний депутат України. Водночас на практиці може виникнути ситуація, коли слідчий, прокурор здійснюють розслідування відповідного кримінального правопорушення, наприклад, прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, водночас особу, яка буде одержувати неправомірну вигоди ще не було встановлено. Відповідно у такому випадку слідчий, прокурор у порядку, передбаченому гл. 21 КПК України, одержують від слідчого судді дозвіл на проведення відповідних НСРД (аудіо-, відео-контроль, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж тощо) чи приймають рішення про проведення контролю за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту для документування факту прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. За результатами проведення відповідних НСРД стороною обвинувачення отримуються фактичні дані, що свідчать про факт прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди та під час затримання встановлюється, що суб'єктом одержання неправомірної вигоди є народний депутат України. У цьому разі, як зазначають М. А. Погорецький та О. С. Старенький проведені стороною обвинувачення НСРД будуть визнаватися законними і такими, що не суперечать положенням ст. 482-2 КПК України, адже стороні обвинувачення не було достовірно відомо, що суб'єктом одержання неправомірної вигоди буде народний депутат України й відповідний факт був лише встановлений під час провадження відповідних НСРД. А, отже, результати цих НСРД можуть бути використані як докази для доказування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди [166, с. 86–87].

У разі необхідності здійснити НСРД, пов'язану із втручанням у приватне спілкування, стосовно народного депутата України, слідчий складає про це клопотання та погоджує його через прокурора з Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора), після цього

звертається до слідчого судді відповідного апеляційного суду, найбільш територіально наближеного до апеляційного суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, або Вищого антикорупційного суду (абз. 2 ч. 2 ст. 247 КПК України). Проте, законодавець у цьому питанні не врахував особливості суб'єкта звернення із клопотанням про проведення НСРД стосовно народного депутата, як це до прикладу, зроблено щодо адвоката – прокурор регіону або його заступник. Вважаємо, що право на звернення з клопотанням про проведення НСРД стосовно народного депутата слід надати Генеральному прокурору чи його заступнику.

Загальні вимоги до змісту клопотання про надання дозволу на проведення відповідної НСРД закріплені у ст. 248 КПК України. Розглядаючи зазначене клопотання, слідчий суддя з'ясовує наявність достатніх підстав, обов'язок доведення яких лежить на слідчому, прокуророві, вважати, що: 1) вчинено злочин відповідної тяжкості; 2) під час проведення НСРД можуть бути отримані докази, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які вчинили злочин [126].

У цьому контексті, виникає проблема захисту прав людини і громадянина, які є об'єктом судового контролю під час проведення НСРД, яка полягає в тому, що у КПК України на відміну від відомчого нормативного акту, тобто Інструкції, не визначено перелік процесуальних документів, так званих матеріальних носіїв інформації, які відповідно до Інструкції підлягають розсекреченню після завершення проведення НСРД [90].

Порядок прийняття рішень про проведення НСРД, які тимчасово обмежують права громадян, отримав також регламентацію в нормативно-правових актах підзаконного характеру, наприклад, у постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини, та використання добутої інформації» від 26 вересня 2007 р. № 1669 (прийнятій на виконання Указу Президента України «Про додержання прав людини під час проведення

оперативно-технічних заходів» від 7 листопада 2005 р. № 1556) [187]. Порядок отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини, та використання добутої інформації визначає процедуру отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини (негласне проникнення до житла чи іншого володіння особи, застосування технічних засобів добування інформації, зняття її з каналів зв'язку, установлення контролю за листуванням, телефонними розмовами, телеграфною та іншою кореспонденцією особи), а також використання інформації, добутої під час здійснення заходів.

Порядок застосування такої інформації, якщо інше не передбачено законом, не регулює питання здійснення правосуддя. Отримання дозволу й використання інформації здійснюються відповідно до вимог режиму секретності.

Заходи, які тимчасово обмежують права людини, можуть здійснювати лише ті підрозділи, яким законом надано право на провадження ОРД. Для отримання дозволу керівник оперативного підрозділу, у провадженні якого перебуває оперативно-розшукова чи контррозвідувальна справа, або його заступник вносять на розгляд суду подання про отримання дозволу, погоджене у визначених законом випадках прокурором. Порядок прийняття рішень про проведення НСРД органами Національної поліції України, які тимчасово обмежують права громадян, отримав регламентацію, крім Конституції й законів України, в актах судової влади.

Отже, порядок надання судового дозволу на проведення НСРД, що тимчасово обмежують права громадян, окрім Конституції та законів України отримав також регламентацію в нормативно-правових актах підзаконного характеру й документах судової влади, які стосуються переважно організаційних аспектів судового контролю.

Фактично на сьогодні судовий контроль здійснюється в порядку, визначеному одним актом, а саме постановою Пленуму Верховного Суду України від 28 березня 2008 р. № 2 «Про деякі питання застосування судами

України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства» (поточна редакція – Прийняття від 04.06.2010) [185]

Під час здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та законних інтересів осіб у кримінальному провадженні слідчим суддям необхідно враховувати, що у КПК України передбачено декілька процесуальних дій, які мають певну схожість. Зокрема, у ст. 159 та п. 7 ч. 1 ст. 162 КПК передбачено такий захід забезпечення кримінального провадження як тимчасовий доступ до документів, які знаходяться в операторів та провайдерів телекомунікацій та містять інформацію про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалість, зміст (вихідні чи вхідні з'єднання, SMS, MMS тощо), маршрути передавання, а ст. 263 та 268 КПК України передбачено такі НСРД, як зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу відповідно. Зазначені процесуальні дії слід відмежовувати таким чином:

– дії, передбачені ст. 263 та 268 КПК України, є НСРД, дозвіл на проведення яких надає слідчий суддя суду апеляційної інстанції. Інформація щодо цих дій, згідно із Законом України «Про державну таємницю» та пунктами 4.12.4 і 4.12.5 Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, затвердженого наказом СБУ від 12 серпня 2005 р. № 440, містить відомості, що становлять державну таємницю. Водночас дії, передбачені ст. 159, п. 7 ч. 1 ст. 162 КПК України, є заходами забезпечення кримінального провадження, дозвіл на застосування яких надає слідчий суддя суду першої інстанції, при цьому відомості щодо таких дій не становлять державної таємниці [186];

– тимчасовий доступ надається до документів, які містять інформацію про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалість, зміст (вихідні чи вхідні з'єднання, SMS, MMS тощо), маршрути передавання тощо і не дають можливості втрутитися у

приватне спілкування, тобто отримати доступ до змісту інформації, що передається. А зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України) є різновидом втручання у приватне спілкування, оскільки здійснюється доступ до змісту повідомлень будь-якого виду та інформації, що передається особою під час зв'язку [186];

– у ст. 159, 162 КПК України передбачено отримання слідчим (прокурором) інформації про зв'язок, що відбувся в минулому (постфактум), у тому числі про місцезнаходження радіоелектронного засобу у певний день та час, водночас визначена у ст. 268 КПК України НСРД – установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу – передбачає локалізацію (моніторинг) місцезнаходження радіоелектронного засобу в режимі реального часу (тобто дає змогу отримати інформацію про те, де перебуває відповідний засіб на момент спостереження за ним, визначити маршрут його перебування) [186].

На підставі ухвали слідчого судді здійснюються такі НСРД, як:

– зняття інформації з каналів зв'язку, що полягає в негласному одержанні, перетворенні і фіксації із застосуванням технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, у відповідній формі різних видів сигналів, які передаються каналами зв'язку мережі Інтернет, інших мереж передачі даних, що контролюються (ч. 1 ст. 263 КПК України) [202];

– обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи шляхом таємного проникнення в них, у тому числі з використанням технічних засобів, з метою: 1) виявлення і фіксації слідів вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, речей і документів, що мають значення для їх досудового розслідування; 2) виготовлення копій чи зразків зазначених речей і документів; 3) виявлення та вилучення зразків для дослідження під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину; 4) виявлення осіб, які розшукуються; 5) встановлення технічних засобів аудіо, – відеоконтролю особи [126; 176]

– установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу. Проведення цієї НСРД дозволяє вирішити розшукове завдання щодо встановлення факту знаходження в певному місці та в певний час конкретної особи, якій належить (перебуває в користуванні) радіоелектронний засіб (інший радіовипромінювальний пристрій), активований у мережі оператора рухомого (мобільного) зв'язку [42].

Разом із тим, відповідно до ч. 1 ст. 250, ч. 4 ст. 268 КПК України, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу може бути розпочато до постановлення ухвали слідчого судді, за постановою слідчого, погодженої з прокурором або прокурора, а продовжена лише за наявності ухвали слідчого судді, постановленої за клопотанням прокурора. До постановлення ухвали слідчого судді допускається проведення лише двох НСРД: установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК) та спостереження за особою, річчю, або місцем (ст. 269 КПК). Така вузька сфера застосування «наступного» судового контролю не є помилкою чи випадковістю, а навпаки – демонструє усвідомлений законодавчий крок у рамках розвитку парадигми пріоритетного значення дотримання прав і свобод людини в кримінальному провадженні [173];

– для пошуку, фіксації і перевірки під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину відомостей про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контактує, або певної речі чи місця у публічно доступних місцях може проводитися візуальне спостереження за зазначеними об'єктами або візуальне спостереження з використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів для спостереження (ст. 269 КПК України) [126];

– моніторинг банківських рахунків. Так, 12 лютого 2015 р. Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції», яким внесено зміни до низки законодавчих актів, у тому

числі й до Кримінального процесуального кодексу України. Зокрема, КПК доповнено новою ст. 269-1 «Моніторинг банківських рахунків», яка надає можливість у кримінальних провадженнях, віднесених до підслідності НАБУ, здійснювати за ухвалою слідчого судді моніторинг банківських рахунків. Його сутність полягає у тому, що за ухвалою слідчого судді банк зобов'язаний надавати НАБУ інформацію про операції, що здійснюються на банківських рахунках [81, с. 155].

Згідно зі ст. 269-1 КПК України за наявності обґрунтованої підозри, що особа здійснює злочинні дії з використанням банківського рахунку, або з метою розшуку чи ідентифікації майна, що підлягає конфіскації або спеціальній конфіскації, у кримінальних провадженнях, віднесених до підслідності НАБУ, прокурор може звернутися до слідчого судді в порядку, передбаченому ст. ст. 246, 248, 249 КПК, для винесення ухвали про моніторинг банківських рахунків [126]. Однак, у ч. 1 ст. 60 Закону України «Про банки і банківську діяльність» зазначається, інформація щодо діяльності та фінансового стану клієнта, яка стала відомою банку у процесі обслуговування клієнта та взаємовідносин з ним чи третім особам при наданні послуг банку, є банківською таємницею. Змістом банківської таємниці є відомості про банківські рахунки клієнтів, про операції, які були проведені на користь чи за дорученням клієнта, здійснені ними угоди, фінансово-економічний стан клієнтів, відомості стосовно комерційної діяльності клієнтів чи комерційної таємниці, будь-якого проекту, винаходів, зразків продукції та інша комерційна інформація [178].

Відповідно до ч. 1 ст. 62 Закону України «Про банки і банківську діяльність» розкриття банківської таємниці можливе:

- за рішенням суду;

- на письмову вимогу стосовно операцій за рахунками конкретної юридичної особи або фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності за конкретний проміжок часу органам прокуратури України, СБУ, ДБР, Національній поліції, НАБУ, Антимонопольному комітету України;

– на письмову вимогу щодо наявності банківських рахунків центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, тощо [178; 81, с. 156].

Водночас, законодавець передбачив виключне право прокурора ініціювати питання щодо проведення моніторингу банківських рахунків (що проводиться «негласно», відповідно до положень ст. 269-1 КПК України), унеможлививши здійснення цих дій безпосередньо слідчим (детективом), що обмежує процесуальну самостійність слідчого (детектива), як і інші НСРД, в отриманні відомостей про протиправну діяльність окремих осіб, а також не сприяє реалізації завдань кримінального провадження. З огляду на це, О. Ю. Татаров цілком доречно вважає за необхідне доповнити ч. 1 ст. 269-1 КПК України наступним змістом: «Прокурор виносить клопотання або погоджує клопотання слідчого (детектива) щодо проведення моніторингу банківських рахунків» [238, с. 72];

– негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, якщо їх отримання відповідно до ст. 245 КПК України неможливе без завдання значної шкоди для кримінального провадження. У клопотанні слідчого, прокурора про надання дозволу на негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, та в ухвалі слідчого судді додатково зазначаються відомості про конкретні зразки, які планується отримати [126].

Ухвала слідчого судді про надання згоди на проведення НСРД має строковий характер, а саме строк її дії не може перевищувати два місяці. У випадку, якщо слідчий, прокурор вважає, що проведення НСРД слід продовжити, то слідчий за погодженням із прокурором або прокурор має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про постановлення ухвали згідно з вимогами ст. 248 КПК України. При цьому слідчий, прокурор повинен довести необхідність продовження НСРД і надати додаткові відомості, що її підтверджують.

Згідно з вимогами КПК України, загальний строк, протягом якого в одному кримінальному провадженні може тривати проведення НСРД, дозвіл на проведення якої дає слідчий суддя, не може перевищувати максимальні строки досудового розслідування, передбачені ст. 219 КПК України. У разі якщо така НСРД проводиться з метою встановлення місцезнаходження особи, яка переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді чи суду та оголошена в розшук, вона може тривати до встановлення місцезнаходження розшукуваної особи [126; 251, с. 105; 219, с. 176–177].

Якщо в результаті проведення НСРД виявлено ознаки кримінального правопорушення, що не розслідується у даному провадженні, отримана інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора. Слідчий суддя розглядає клопотання згідно з вимогами ст.ст. 247, 248 КПК України і відмовляє у його задоволенні, якщо прокурор, крім іншого, не доведе законність отримання інформації та наявність достатніх підстав вважати, що вона свідчить про виявлення ознак кримінального правопорушення. Передання інформації, одержаної внаслідок проведення НСРД, здійснюється тільки через прокурора [126].

Отже, обов'язковість отримання судового дозволу на проведення наведених НСРД свідчить про те, що вони пов'язані із втручанням у приватне життя народного депутата України і є певним обмеженням його прав і свобод. Сутність, контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів народних депутатів України під час проведення НСРД у кримінальному провадженні зводиться до винесення ухвали слідчим суддею про дозвіл на проведення таких дій або відмову у їх проведенні [90].

Аналіз судової практики свідчить, що іноді у матеріалах кримінальних проваджень відсутні необхідні відомості для того, щоб слідчий суддя постановив ухвалу про надання дозволу на проведення НСРД. Так, під час розгляду слідчими суддями клопотань про надання дозволу про зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж встановлено, що мають

місце випадки, коли в матеріалах кримінального провадження відсутні будь-які об'єктивні дані про належність особі та використання нею номеру мобільного телефону. При цьому слідчий, прокурор не завжди вживають заходів і щодо підтвердження даних про користування особою саме зазначеним у клопотанні телефоном на момент внесення клопотання до суду, не вказується інформація, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, маршрутів передавання. Це свідчить про те, що прокурор, слідчий не зверталися до суду з клопотанням про тимчасовий доступ до документів відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 162 КПК України [257].

У контексті предмета дослідження, потрібно розглянути особливості проведення здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України), яка полягає в одержанні інформації із електронних інформаційних систем, що містять відповідну інформацію, у тому числі із застосуванням технічного обладнання [188].

Дана процесуальна дія на практиці фактично не проводиться, поряд з цим, її можна проводити під час фіксації такого кримінального правопорушення, як декларування недостовірної інформації (ст. 266-1 КК України). Так, фактично дане правопорушення можна виявити та перевірити під час аналізу мережі Інтернет шляхом проведення таких послідовних дій, як:

- винесення постанови про проведення НСРД, керуючись ч. 2 ст. 264 КПК України, та постанови про залучення спеціаліста, який буде знімати відповідну інформацію;

- аналіз е-декларацій щодо майнових доходів суб'єкта декларування;

- аналіз соціальної сторінки суб'єкта декларування та близьких членів його родини;

- фіксація цифрової інформації за участі спеціаліста на електронний носій та складання протоколу про проведення відповідної процесуальної дії. При

цьому, обов'язковим є покроковий опис дій, які здійснювалися в мережі Інтернет [115, с. 125–126].

Одним з питань, яке, на нашу думку, також потребує вирішення, є положення, пов'язане з п. 3.3.1 Інструкції, в якому зазначається, що залежно від злочину, який розслідується, та статусу особи, щодо якої проводиться НСРД, інших чинників, слідчий, за погодженням з керівником органу досудового розслідування відповідного рівня, може доручати проведення НСРД керівнику іншого правоохоронного органу, у тому числі того, під юрисдикцією якого не перебуває місце вчинення кримінального правопорушення, з обґрунтуванням такої необхідності.

Водночас незрозуміло, чому таку можливість не закріплено за прокурором, і чому слідчий погоджує таке доручення саме з керівником органу досудового розслідування, який за кримінальним процесуальним законодавством не є процесуальним керівником розслідування. Крім цього, в інструкції не передбачено, про які саме правоохоронні органи йдеться, а під словом «інші» розуміються і ті, які не мають у своїй структурі оперативних підрозділів, саме на які Інструкцією і покладаються повноваження безпосереднього здійснення НСРД.

На думку І. В. Рогатюка, доцільно переглянути зазначене положення та доповнити даний пункт словами «...іншого правоохоронного органу, у складі якого наявні або якому підпорядковані оперативні та оперативно-технічні підрозділи...» [212, с. 312–313].

Не позбавленим дискусійного характеру, вважається положення ч. 2 ст. 256 КПК України «Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у доказуванні», що передбачає можливість допиту як свідків осіб, які проводили НСРД або були залучені до їх проведення (допит може відбуватися із збереженням у таємниці відомостей про цих осіб та із застосуванням щодо них відповідних заходів безпеки, передбачених законом). Однак, відповідно до ч. 7 ст. 97 КПК України «Показання з чужих слів», у будь-якому разі не можуть бути визнані допустимим доказом показання з чужих

слів, якщо вони даються слідчим, прокурором, співробітником оперативного підрозділу або іншою особою стосовно пояснень осіб, наданих слідчому, прокурору або співробітнику оперативного підрозділу під час здійснення ними кримінального провадження. Відтак, незрозуміло, чи вважається проведення співробітником оперативного підрозділу НСРД здійсненням кримінального провадження з огляду на повноваження, визначені ст. 41 КПК України.

Враховуючи, що Інструкція не усуває прогалини КПК України щодо процесуальної регламентації провадження НСРД, на погляд М. А. Погорецького, нині до внесення відповідних змін і доповнень до чинного КПК України доцільно прийняти міжвідомчі правові акти, які б докладніше врегульовували питання використання матеріалів, одержаних під час проведення окремих НСРД у доказуванні [168, с. 275–276].

Важливим аспектом контролю за проведенням НСРД є контроль за дотриманням режиму секретності. Правову основу захисту інформації при проведенні НСРД становлять Закон України «Про державну таємницю», Порядок організації та забезпечення режиму секретності в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 2 жовтня 2003 р. № 1561-12, Звід відомостей, що становлять державну таємницю, затверджений наказом Служби безпеки України від 12 серпня 2005 р. № 440 та інші нормативно-правові акти.

Після завершення проведення НСРД прокурор складає постанову про прийняття рішення щодо розсекречення їх матеріалів. Постанова прокурора, який здійснює повноваження прокурора в конкретному кримінальному провадженні у формі процесуального керівництва, погоджується з керівником відповідного органу прокуратури. Керівник органу прокуратури надсилає керівнику органу, яким засекречено матеріали, клопотання, в якому зазначаються підстави для скасування грифа секретності, обліковий номер та назва матеріалів.

Керівник органу, де здійснено засекречування матеріалів, після одержання клопотання в максимально стислий строк, але не більше 10 діб, створює експертну комісію з питань таємниць, яка вирішує питання розсекречення матеріалів [62, с. 134].

Однак, у цьому контексті ми поділяємо думку М. А. Погорецького, який зазначає, що визначений Інструкцією порядок передачі прокурору з метою використання у кримінальному провадженні результатів НСРД значно розширює коло суб'єктів, які можуть бути обізнаними щодо організаційно-тактичних особливостей здійснення НСРД, що негативно впливає як на стан захисту державної таємниці в цій сфері, так і на стан захисту слідчої таємниці у кримінальному процесі, що потребує розроблення додаткових гарантій їх захисту [168, с. 275].

Таким чином, варто зауважити, що нормативно-правова регламентація кожної із НСРД, установлення повноцінного прокурорського нагляду та судового контролю за їх здійсненням у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України, передбачені законом гарантії ознайомлення зацікавлених сторін із результатами їх провадження, є безперечними доказами того, що НСРД не можуть виступати інструментом безпідставного кримінального переслідування, адже передбачений законом порядок їх організації та здійснення реально забезпечує широкий контроль за дотриманням їх законності як з боку держави, так зі сторони об'єкта переслідування [52].

Аналіз правової природи та змісту використання результатів НСРД у кримінальному провадженні щодо народних депутатів України надає можливість виокремити такі етапи цього процесу: 1) прийняття рішення про проведення НСРД; 2) процесуальне оформлення порядку їх проведення; 3) отримання результатів НСРД та їх оформлення відповідно до вимог КПК України; 4) прийняття рішення щодо доцільності використання зазначених результатів у кримінальному провадженні; 5) визначення шляхів (способів) використання результатів НСРД; 6) зняття грифу таємності з документів, що

планується використовувати у кримінальному провадженні; 7) процесуальне оформлення рішення про використання матеріалів та безпосереднє використання.

Висновки до розділу 3

1. На підставі аналізу положень кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування встановлено недосконалість і невідповідність окремих норм з питань регламентації проведення СРД щодо цієї категорії осіб, що обумовлено складним характером їх юридичних підстав, якими є: 1) передбачена КПК України можливість їх проведення уповноваженими службовими особами; 2) наявність належним чином оформленого дозволу слідчого судді, який попередньо погоджений з Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора), на проведення окремих СРД, а саме: обшуку та огляду житла чи іншого володіння; слідчого експерименту, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи, якщо при цьому особа не надала добровільної згоди на проведення такого експерименту; примусове відібрання біологічних зразків; примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи.

2. Під заходами, які передбачені ч. 2 ст. 482-2 КПК України, потрібно розуміти слідчі та інші процесуальні дії слідчого, прокурора, що обмежують права і свободи народного депутата, передбачені законодавством. Однак, необхідно враховувати, що має здійснюватися обшук чи огляд не будь-яких особистих речей і транспортних засобів народного депутата, а тільки тих, що були разом з ним під час вчинення кримінального правопорушення. Наголошено на закріпленні права подання клопотань про проведення таких СРД стосовно народного депутата за Генеральним прокурором та його заступником, керівником регіональної прокуратури або його заступником.

3. Встановлено типові порушення, які стають законною та обґрунтованою підставою для прийняття слідчим суддею рішення про відмову у задоволенні клопотання слідчого, прокурора про проведення обшуку житла чи іншого

володіння особи, а також відсутність у ч. 2 ст. 235 КПК України серед обов'язкових вимог «підстав та мети його проведення». У зв'язку з чим запропоновано доповнити ч. 3 ст. 234 КПК України наступним положенням: «Слідчий суддя, встановивши, що клопотання про обшук житла чи іншого володіння особи складено без додержання вимог, передбачених частиною другою та третьою цієї статті, повертає його особі, яка його подала, про що постановляє ухвалу»; ч. 2 ст. 235 КПК України пунктами 7, 8 у такій редакції: «7) підстави для проведення обшуку; 8) мета проведення обшуку».

4. Виходячи з результатів аналізу положень КПК України, відомих правових актів, які регламентують організацію та порядок проведення НСРД у кримінальному провадженні, практики їх застосування, а також результатів опитування практичних працівників, зроблено висновок, що однією з причин низького рівня використання результатів НСРД у вітчизняному кримінальному процесуальному доказуванні щодо народних депутатів України є порушення, які допускають слідчі, прокурори під час підготовки клопотань про проведення НСРД та які стають законною й обґрунтованою підставою для відмови слідчими суддями у наданні дозволу на їх застосування.

5. Зважаючи на те, що на час складання слідчим, прокурором клопотання про проведення НСРД в матеріалах кримінального провадження можуть бути відсутні відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести НСРД, а їх встановлення можливе лише у результаті проведення відповідної НСРД, що автоматично виключає можливість слідчому, прокурору вказати зазначені відомості у клопотанні про проведення НСРД, запропоновано уточнити положення п. 4 ч. 2 ст. 248 КПК України та викласти його у такій редакції: «наявні відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію. У випадку відсутності таких відомостей слідчий, прокурор зобов'язані зазначити у клопотанні достатні докази, що підтверджують неможливість отримання відомостей про особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію».

ВИСНОВКИ

У висновках дисертації вирішено наукове завдання щодо визначення особливостей досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо народних депутатів України, а також розроблення та обґрунтування на цій основі пропозицій, спрямованих на удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства і практики його застосування, основними з яких є такі:

1. Загальний огляд стану наукової розробленості та законодавчої регламентації проблем досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо народного депутата України свідчить про у значній кількості розроблень не враховано проблеми практики досудового розслідування, що виникли в умовах внесених змін до Конституції України й застосування нового кримінального процесуального законодавства, та яким чином дані нововведення позначилися на розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених народними депутатами України.

2. Доведено, що з оновлених положень Конституції України 2020 року не впливає можливість чи необхідність визначення у законі будь-яких особливостей притягнення народних депутатів України до кримінальної відповідальності. Народний депутат залишений суб'єктом особливого порядку кримінального провадження, передбаченого гл. 37 КПК України, й повідомлення про підозру йому вручає Генеральний прокурор або його заступник – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. У зв'язку з цим такі зміни не узгоджуються з положеннями ст. 24 Конституції України, відповідно до яких громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом; не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного і соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

3. З'ясовано, що законодавством більшості європейських країн для притягнення особи, яка користується недоторканністю, до кримінальної відповідальності не передбачено згоди відповідного компетентного органу держави. Однак в країнах СНД обов'язковою умовою притягнення до кримінальної відповідальності такої особи є отримання відповідного дозволу. Така ситуація, коли інститут імунітету депутата в країнах СНД і Балтії має більш абсолютизований характер, ніж у країнах Європейського Союзу, пояснюється тим, що, по-перше, нові конституційні положення про депутатський імунітет у колишніх республіках СРСР сформувалися під впливом радянського законодавства, що досить поширено трактувало імунітет депутатів Верховної Ради СРСР та депутатів парламентів союзних республік; по-друге, переважна більшість конституцій була прийнята парламентським шляхом, а положення про імунітет відобразили бажання парламентарів закріпити додаткові гарантії незалежності своєї діяльності.

На практиці в Україні такий імунітет народних обранців виявився не виправданим, оскільки перетворився на гарантію безкарності. Ураховуючи суспільні настрої, виникла нагальна необхідність скасування депутатської недоторканності, що й було успішно реалізовано з 1 січня 2020 року.

4. Трансформація механізму початку досудового розслідування стала однією з новацій чинного КПК України. Викладені у ст. 214 КПК України положення по суті виключили рішення слідчого, прокурора про початок досудового розслідування з переліку процесуальних, а відтак, по-перше, створили умови для зниження вимог до їх законності та обґрунтованості, а, по-друге, можливість оскарження їх підстав у порядку, визначеному гл. 26 КПК України. Інформація, одержувана правоохоронними органами на початковому етапі, є неконкретизованою та обмеженою, тому здебільшого немає підстав для початку кримінального провадження саме відносно народного депутата України, оскільки не з'ясовано, чи справді ним вчинене кримінальне правопорушення. Провадження може бути розпочате лише тоді, коли є достатні дані, які вказують на ознаки складу кримінального правопорушення, причому достатність даних оцінюють у кожному конкретному випадку за внутрішнім

переконанням слідчого. Внесення до ЄРДР відомостей про кримінальні правопорушення, вчинені народним депутатом України, здійснюється на загальних підставах і порядку.

5. Кримінальне провадження стосовно народного депутата України може здійснюватися лише за умови процесуального керівництва в ньому Генерального прокурора (виконувача обов'язків Генерального прокурора) або заступника Генерального прокурора – керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Запропоновано уніфікацію рішення про надання народному депутату України статусу підозрюваного шляхом складання «постанови про залучення особи як підозрюваного», у зв'язку з чим гл. 22 КПК України доповнити новою ст. 276-1 КПК України такого змісту: «Постанова про залучення народного депутата України як підозрюваного»: 1. У випадках, передбачених ч. 1 ст. 276 цього Кодексу, Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора) або заступник Генерального прокурора – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури виносить постанову про залучення особи як підозрюваного. 2. У постанові зазначається зміст підозри, фактичні обставини і правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється народний депутат України, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність і наводяться мотиви прийнятого рішення. 3. Копія постанови та пам'ятка вручається підозрюваному одночасно з врученням письмового повідомлення про підозру».

6. Загальною юридичною підставою застосування заходів забезпечення кримінального провадження є ухвала слідчого судді на основі погодженого клопотання на їх застосування з Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора). Винятки становлять окремі заходи забезпечення кримінального провадження, які можуть застосовуватися і без ухвали слідчого судді, а саме: законне затримання та затримання уповноваженою службовою особою (ст. ст. 207, 208 КПК України); тимчасове вилучення майна (ст. 168 КПК України); виклик слідчим, прокурором (ст. 133 КПК України). При ініціюванні застосування заходів забезпечення

кримінального провадження стороною обвинувачення обов'язок доведення підстав і необхідності застосування конкретного заходу лежить на слідчому та прокурорі, які у випадку ініціювання вирішення слідчим суддею даного питання стосовно підозрюваного зобов'язані, зокрема, довести обґрунтованість підозри. При цьому потрібно враховувати мету таких заходів, якою є створення необхідних умов для проведення оперативного, максимально швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду провадження по суті.

З метою забезпечення прав і свобод людини щодо незаконного переслідування та в умовах, коли розмір застави в рази перевищуватиме майнову шкоду, заподіяну кримінальним правопорушенням, наголошено, що встановлення заборони для застосування будь-яких інших видів запобіжних заходів, окрім тримання під вартою, до народних депутатів України, які підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень, є необґрунтованим, адже це створює небезпечний прецедент, який позбавляє слідчого суддю, суд можливості самостійно у кожному конкретному випадку з урахуванням усіх обставин кримінального провадження обирати щодо такої особи запобіжний захід.

7. Одним із найбільших проблемних питань, що виникає під час надання дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння народного депутата України, є законність проведення обшуку на підставі ухвали слідчого судді. Варто зауважити, що гл. 20 КПК України окремо не передбачає норму, яка б регламентувала процесуальний порядок проведення обшуку особи у кримінальному провадженні, у зв'язку з чим зроблено висновок, що обшук особи може проводитися виключно у двох випадках: 1) під час затримання особи (ч. 3 ст. 208 КПК України); 2) у ході проведення обшуку житла чи іншого володіння особи (ч. 5 ст. 236 КПК України).

8. Для проведення НСРД щодо народних депутатів України необхідна сукупність правових і фактичних підстав. Фактичними підставами проведення НСРД щодо народних депутатів України є наявність достатніх відомостей в матеріалах кримінального провадження, що свідчать про можливість досягнення її

мети. Достатність таких відомостей визначається їх здатністю формувати в уповноваженого суб'єкта внутрішнє переконання про можливість досягнення цієї мети. Правові підстави включають наявність законодавчих норм, що регламентують можливість проведення певної НСРД щодо таких осіб; відповідного процесуального документа, який відповідає встановленим вимогам, що надає право уповноваженому суб'єкту здійснювати певну НСРД.

Основними проблемними питаннями, що виникають у процесі проведення НСРД щодо народних депутатів України у кримінальному провадженні, є: недотримання слідчими, прокурорами вимог ч. 2 ст. 248 КПК України під час складання, подання та розгляду клопотань про надання дозволу на проведення НСРД (35 %); неможливість отримання на момент складання та розгляду клопотань про надання дозволу на проведення НСРД доказів, що свідчать про особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести НСРД (31 %); недосконалість процесуального порядку ознайомлення слідчим суддею з матеріалами кримінального провадження, якими слідчий, прокурор обґрунтовують необхідність проведення НСРД (21 %); неоднозначність слідчо-судової практики у застосуванні положень ст. 250 КПК України; відсутність законних можливостей проведення НСРД до постановлення ухвали слідчим суддею з метою безпосереднього переслідування народного депутата України, який вчинив тяжкий або особливо тяжкий злочин, або забезпечення збереження доказів його вчинення (14 %).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абламський С. Є. Окремі питання захисту прав та законних інтересів особи на початку досудового розслідування. *Застосування положень КПК України: проблеми та шляхи їх вирішення*: збірник матеріалів Всеукр. наук.–практ. конф. (до 3-ї річниці КПК України). Ірпінь: Видавництво Національного університету ДПС, 2015. С. 14–15.
2. Австрия. Конституция Австрийской Республики. *Правовая библиотека. Конституции стран мира*. URL: <https://legalns.com>.
3. Александренко О. В. Проблеми проведення досудового розслідування за КПК України. *Актуальні проблеми розслідування злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України*: зб. наук. пр. за матеріалами Всеукр. наук.–практ. конф. (Київ, 5 лип. 2013 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2013. С. 16–18.
4. Аленін Ю. П., Гловюк І. В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення. *Вісник Південного регіонального центру Нац. акад. правових наук України*. 2014. № 1. С. 161–169. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vprc_2014_1_18.
5. Амеллер М. Парламенты. Сравнительное исследование структуры и деятельности представительных учреждений 55 стран мира / пер. с англ. З. И. Луковникова. Москва : Прогресс. 1997. 512 с.
6. Андрейчук А. В. Повідомлення про підозру як підстава визнання особи підозрюваним: сучасний стан і напрямки удосконалення. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні*: матеріали Всеукр. наук.–практ. Інтернет-конф. (м. Одеса, 27 листоп. 2013 р.) / відп. з випуск Ю. П. Аленін. Одеса: Юрид. літ., 2013. С. 200–205.
7. Андрушко П. П. Повідомлення про підозру спеціальному суб'єкту. *Гра поза правилами: проблемні питання пред'явлення підозри спеціальному*

суб'єкту та її обґрунтованість. Різні підходи до правозастосування : тези виступів. Київ : Нац. асоціація адвокатів, 2020. 20 с.

8. Ахундова А. А. Захист прав підозрюваного у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 2013. 17 с.

9. Ахундова А. Б. Захист прав підозрюваного у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Луцьк, 2013. 232 с.

10. Бабій І. В. Досудове провадження у кримінальних справах щодо окремих службових осіб, які обіймають особливо відповідальне становище: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2009. 20 с.

11. Бабій І. І. Досудове провадження у кримінальних справах щодо окремих службових осіб, які обіймають особливо відповідальне становище: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. К.: КНУВС, 2009. 221 с.

12. Басецкий И. И., Довгун С. И. Уголовный процесс : лекции. Минск : Минский ин-т управления, 2016. 392 с.

13. Басиста І. В. Прийняття і виконання рішень слідчого на стадії досудового розслідування: монографія. Івано-Франківськ: «Тіповіт», 2011. 533 с.

14. Баш Л. М., Боброва А. В. Современный словарь иностранных слов: толкование, словоупотребление, словообразование, этимология. Москва: Цитадель-трейд; Рипол Классик, 2003. 292 с.

15. Белкин Р. С. Собираение, исследование и оценка доказательств. Москва, 1996. 312 с.

16. Белоусова Е. А. Прекращение уголовного преследования в стадии предварительного расследования: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. СПб., 2004. 177 с.

17. Берназ В. Д. Правова природа, поняття та загальна класифікація негласних слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2013. Вип. 5. С. 226–231.

18. Битва за вручення підозри: Як Порошенко прийшов на допит, а отримав підозру і почав «війну» з Венедіктовою. *ZIK*. 2020. 11 черв. URL: https://zik.ua/article/bytva_za_vruchennia_pidozry_yak_poroshenko_pryishov_na_dopyt_a_otrymav_pidozru_i_pochav_viinu_z_venediktovoju_971417

19. Білль про права 1689 року.
URL: <http://maysterni.com/publication.php?id=108319> (дата звернення 12.06.2020).

20. Білоусов О. І. Смоков С. М. Затримання підозрюваного у кримінальному процесі: монографія. Одеса, 2009. 112 с.

21. Благодир А. А. Застосування примусу під час провадження слідчих дій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2009. 20 с.

22. Большой словарь иностранных слов. URL: <http://www.onlinedics.ru/slovar/inyaz/g/garantija.html>

23. Бортновська З. Реалізація права на свободу і особисту недоторканність в українському кримінальному процесі. *Право України*. 2001. № 10. С. 104–107.

24. Боруш А. О. Інститут підозри в кримінальному провадженні: поняття, ознаки та значення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 6-1. Т. 4. С. 29–33.

25. Браверман Ю. І. Порушення кримінальної справи за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики*: матеріали IV міжнар. наук.–практ. конф. (Одеса, 2 листоп. 2012 р.). Одеса: Фенікс, 2012. С. 280–282.

26. Бурлака О. В. Забезпечення реалізації слідчим суддею функції захисту прав, свобод та інтересів особи у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 296 с.

27. Бутенко А. До історії формування моделі української держави. конституційний проект української народної партії 1905 року. *Юридичний журнал*. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2660>.

28. Быховский И. Е. Развитие процессуальной регламентации следственных действий. *Советское государство и право*. 1972. № 4. С. 105–112.

29. Вакулік О. А., Азаров Ю. І. Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні: навч. посіб. Київ : «Центр учбової літератури», 2015. 184 с.

30. Вакулік О. Проблеми процесуальної регламентації початку досудового розслідування за КПК України. URL: <https://studlib.org.ua/index.php/eprs/article/view/10/11>

31. Вакулік О. А. Реформування кримінального процесуального законодавства в частині регламентації початку досудового розслідування. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 4 (89). С. 160–167.

32. Вапнярчук В. В. Сутність початку досудового розслідування за новим КПК України. *Topical issues of law : theory and practice*. 2013. № 26. С. 178.

33. Велигодский В. В. Судебная реформа и проблемы института подозрения в российском уголовном судопроизводстве. *Актуальные проблемы российского права*. 2008. № 1. С. 277–283.

34. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Близько 250 тисяч слів і словосполучень / гол. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь: ВТФ Перун. 2001. 1728 с.

35. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

36. Вереша Р. Поняття та підстави кримінальної відповідальності. *Право України*. 2006. № 12. С. 97–103.

37. Виборчий кодекс України: Закон від 19 груд. 2019 р. № 396-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#n4128>

38. Винокуров О. В. Захист прав підозрюваного при затриманні та застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика»;

судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2018. 20 с.

39. Висновок Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України) (реєстр. № 7203) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 19 черв. 2018 р. № 2-в/2018. *Конституційний Суд України*. URL: <http://ccu.gov.ua/storinka-knygy/5142-deputatska-nedotorkannist>

40. Висновок Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України щодо питання про початок кримінального провадження стосовно суддів, яке пов'язане зі здійсненням ними судочинства. *Верховний Суд України*. 01 лип. 2013 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0009700-13?lang=en>

41. Висновок щодо проекту закону про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України та суддів. Прийнятий Венеціанською комісією на її 103-му пленарному засіданні (м. Венеція, 19-20 червня 2015 р.). URL: [www.supreme.court.gov.ua > userfiles > CDL_AD_2015_01](http://www.supreme.court.gov.ua/userfiles/CDL_AD_2015_01)

42. Виявлення, припинення та розслідування зловживань владою або службовим становищем в ОВС: метод. рек. / О. С. Тулаєв, С. С. Чернявський, А. А. Вознюк та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. 130 с.

43. Віденська конвенція про дипломатичні зносини: міжнар. док. від 18 квіт. 1961 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_048.

44. Водько Н. П. О соотношении негласных следственных (розыскных) действий и оперативно-розыскных мероприятий в Украине. *Оперативник (сшычик)*. 2013. № 1(34). С. 6–12.

45. Волкотруб С. Г. Імунітет і проблеми його захисту в кримінальному судочинстві: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків: НЮА України ім. Я. Мудрого, 2002. 192 с.

46. Волкотруб С. Г. Імунітет і проблеми його захисту в кримінальному судочинстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2003. 14 с.
47. Вышинский В. Я. О мероприятиях по улучшению качества судебно-прокурорской работы. *Социалистическая законность*. 1964. № 5. С. 37–39.
48. Гапотченко Г. М. Набуття особою статусу підозрюваного за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Європейські стандарти кримінального судочинства*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 27 вер. 2013 р.); ред. кол.: О. О. Волобуєва, В. П. Горбачов, Д. С. Паламар. Донецьк: Донецьк юрид. ін-т МВС України, 2014. С. 160–165.
49. Герасимов И. Ф. Этапы раскрытия преступлений. *Следственные ситуации раскрытия преступлений*. 1975. Вып. 41. С. 5–10.
50. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р.: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2015. 712 с.
51. Городовенко В. Судовий контроль за проведенням слідчих (розшукових) і негласних слідчих дій. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 1. С. 15–20.
52. Городовенко В. Слідчий суддя, як суб'єкт надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник Асоціації слідчих суддів України*. 2016. № 1. С. 32–33.
53. Григорук Н. Г. Конституційно–правовий статус народного депутата України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2004. 21 с.
54. Грібов М. Л. Зміст криміналістичного забезпечення негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С. 35–41.
55. Громовий А. О. Заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення як передумова для початку досудового розслідування. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 4 (21). URL: <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/view/692/696>.
56. Грошевий Ю. М. Кримінальний процес: підручник / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. Харків: Право, 2010. 608 с.

57. Гузела М. До проблеми прав підозрюваного в кримінальному провадженні: міжнародні стандарти забезпечення. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2016. Вип. 63. С. 187–194. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_yu_2016_63_22

58. Гусаков А. Н. Следственные действия и тактические приемы : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза». Москва, 1973. 21 с.

59. Даев В. Г. Иммунитеты в уголовно-процессуальной деятельности. *Правоведение*. 1992. № 3. С. 45–49.

60. Данилюк Ю. Проблемні питання конституційно-правового статусу народного депутата України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 3. С. 31–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2014_3_8

61. ДБР заявило про вручення підозри Порошенку, адвокат Новіков заперечив отримання сповіщення. *Еспресо*. 2020. 4 черв. URL: https://espresso.tv/news/2020/06/10/dbr_zayavylo_pro_ogoloshennya_pidozry_poroshenku_ale_ne_utochnylo_za_yakoyu_statteyu.

62. Денисенко М., Стрелюк Я. Окремі аспекти організації контролю за проведенням негласних слідчих (розшукових) дій. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2015. С. 130–135.

63. Депутат в українському парламенті (науково-практичний посібник) / В. О. Зайчук, О. Л. Копиленко, Ю. В. Ясенчук та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2013. 260 с.

64. Депутатська недоторканність (Сучасна парламентська та судова практика: правовий аналіз) / О. В. Задорожній, М. М. Добкін, А. О. Селіванов; за заг. ред. О. В. Задорожнього. Київ: Логос, 2004. 287 с.

65. Депутатські привілеї: зарубіжний досвід та пропозиції для України : інформаційно-аналітичне дослідження / кер. авт. кол.: Д. Ковриженко. Київ : Лабораторія законодавчих ініціатив, 2007. 33 с.

66. Дерев'янюк М. І. Гарантії прав і свобод особи під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: автореф дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2015. 20 с.

67. Доросінська Г. М. Порушення та розслідування кримінальної справи щодо депутата місцевої ради: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2009. 179 с.

68. Дояр Є. В. Затримання особи у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 237 с.

69. Дрозд В. Г. Окремі питання регламентації початку досудового розслідування в умовах проведення правової реформи. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. С. 267–272.

70. Дрозд В. Г. Правове регулювання досудового розслідування: проблеми теорії та практики: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 448 с.

71. Дрозд В. Г., Дрозд В. Ю. Порядок застосування запобіжних заходів до окремої категорії осіб. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2016. № 2. С. 58–66.

72. Дубинский А. Я. Производство предварительного расследования органами внутренних дел. Киев, 1987. 84 с.

73. Дубинский А. Я., Сербулов В. А. Меры пресечения в советском уголовном процессе. Киев: КВШ МВД СССР, 1980. 52 с.

74. Єна І. В. Визначення меж компетенції прокурора щодо провадження у кримінальних справах стосовно окремої категорії осіб (досвід країн СНД). *Часопис Академії адвокатури України*. 2011. № 4. С. 4–5.

75. Єні О. В. Поняття клопотання в кримінальному процесі України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2007. № 2. С. 94–98.
76. Жогин Н. В., Фаткуллин Ф. Н. Возбуждение уголовного дела. М. : Госюриздат, 1961. 206 с.
77. Заходи забезпечення кримінального провадження : навч. посіб. / авт. кол.: О. В. Авраменко, Р. І. Благута, А. Я. Хитра. Львів : ЛьвДУВС, 2014. 191 с.
78. Зеленецкий В. С. Возбуждение уголовного дела. Харьков : КримАрт, 1998. 98 с.
79. Івасюк І. Г. Інститут «повідомлення про підозру» нового кримінального процесуального законодавства України. *Митна справа*. 2013. № 4 (88). Ч. 2. Кн. 2. С. 74–79.
80. Іващенко О. В. Концепція «Електронний суд та його значення для інформування учасників кримінального провадження». URL: <http://www.sworld.com.ua/konfer29/1244.pdf>; Смирнова В. О., Пархоменко М. М. Проблеми впровадження «Електронного суду» в Україні. URL: <http://ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/bitstream.pdf>.
81. Іверук Н. О. Моніторинг банківських рахунків як негласна слідча (розшукова) дія: проблеми законодавчої регламентації і практичної реалізації та шляхи їх вирішення. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 1. С. 155–161.
82. Ільєва Т. Г. Функція судового контролю у кримінальному процесі: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2014. 259 с.
83. Імунітет. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко. Київ, 1998. Т. 2 : Д–Й. 1998. 860 с.
84. Іншин М. І. Правове регулювання службово-трудової діяльності державних службовців як особливої категорії зайнятого населення України : навч. посіб. Харків : Вид-во «ФІНН», 2010. 672 с.
85. Капліна О. В. Проблеми вдосконалення нормативного регулювання проведення слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 40–48.

86. Капліна О. В. Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність. *Юрид. часопис Нац. акад. внутр. справ*. 2013. № 1. С. 238–242.
87. Карнеева Л. М. Привлечение к уголовной ответственности. Законность и обоснованность. Москва : Юрид. лит., 1971. 133 с.
88. Картохина О. А. Начало и прекращение уголовного преследования следователями органов внутренних дел: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. СПб., 2003. 189 с.
89. Кнопкодавство Поляка: генпрокурор відкрив кримінальне провадження. *ЧЕСНО*. URL: <https://www.chesno.org/post/3841/>
90. Коваль А. А. Деякі проблеми судового контролю під час призначення та проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2018. Вип. 31. С. 134–137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2018_31_36
91. Кожевников А. Ю. Конституційно-правове регулювання імунітетів в Україні (на прикладі глави держави, народних депутатів та суддів України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02. Харків, 2010. 20 с.
92. Колесник В. А. Суб'єкти здійснення та класифікація негласних слідчих (розшукових) дій. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 129–134.
93. Колодчин Д. В. Тримання під вартою як запобіжний захід: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого, 2018. 20 с.
94. Колодзяжный В. А. Возбуждение уголовного дела : проблемы теории и практики : монография. Луганск, 1999. 148 с.
95. Колюх В. Депутатська недоторканність: зарубіжний досвід і українські проблеми. *Віче*. 2015. № 3. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/4561/>.
96. Комарницька О. Особистий обшук: сучасний стан та перспектива. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. № 2 (23). Т. 7. С. 41–46.

97. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / под ред. А. В. Смирнова. СПб. : Питер, 2003. 878 с.
98. Конституции государств Европы: В 3 т. / Л. А.Окуньков (общ. ред. и вступ. ст.). Москва: НОРМА, 2001. Т. 1. 824 с.
99. Конституции государств Европы: В 3 т. / Л. А.Окуньков (общ. ред. и вступ. ст.). Москва: НОМА, 2001. Т. 2. 840 с.
100. Конституции государств Европы: В 3 т. / Л. А.Окуньков (общ. ред. и вступ. ст.). Москва: НОРМА, 2001. Т. 3. 792 с.
101. Конституции зарубежных государств: учеб. пособ. / сост. проф. В. В. Маклаков. 3-е изд., перераб. и доп. Москва, 2002. 189 с.
102. Конституция Грузии от 24 августа 1995 г. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/30346>.
103. Конституция Республики Беларусь 1994 г. (с изменениями и дополнениями, принятыми на республиканских референдумах 24 ноября 1996 г. и 17 октября 2004 г.) URL: <https://etalonline.by/document/?regnum=НК9900295>
104. Конституция Республики Беларусь : науч. коментарий. Минск, 2005. 438 с.
105. Конституция Франции (Французской Республики). *Тексты нормативных актов*. URL: lawyers-ssu.narod.ru
106. Конституция Японии. Конституции государств (стран) мира. URL: worldconstitutions.ru.
107. Конституційне звернення адвоката О. В. Кучера. URL: <http://ccu.gov.ua:8080/doccatalog/document?id=313533>
108. Конституція (Основний закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки від 30.01.1937 р. URL: <http://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1937.html>
109. Конституція Італії // Юридична енциклопедія : в 6-ти т. / ред. кол. Ю. С. Шемшученко. Київ : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2001. Т. 3. 792 с.

110. Конституція США. Вікіджерела. URL: https://uk.wikisource.org/wiki/Конституція_США
111. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
112. Корж В. П. Деякі проблемні питання впровадження нового КПК в практичну діяльність. *Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі*: матеріали Всеукр. наук.–практ. конф. (Харків, 5 жовт. 2012 р.). Харків, 2012. С. 111–116.
113. Коріняк О. М. Захист прав і свобод людини при застосуванні запобіжних заходів у кримінальному провадженні України: монографія. Київ ; Запоріжжя: Нац. акад. прокуратури України: ЛТД, 2013. 196 с.
114. Котець Є. А. Розслідування злочинів щодо осіб, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище: автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 2018. 17 с.
115. Котець Є. А. Розслідування злочинів щодо осіб, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище: автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 236 с.
116. Красильников А. В. Уголовно-процессуальные привилегии отдельных категорий лиц: дис. ... канд. юрид. наук: спец.: 12.00.09. М.: АУ МВД РФ, 2007. 242 с.
117. Кримінальне процесуальне право України : навч. посіб. / за ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. А. Колесника. Київ: Юстиніан, 2014. 576 с.
118. Кримінальний процес за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (Особлива частина): курс лекцій / О. Ю. Хабло, О. С. Степанов, М. П. Климчук та ін.; за заг. ред. Л. Д. Удалової. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2012. 200 с.

119. Кримінальний процес України : підручник / Ю. М. Грошевий, Т. М. Мірошніченко, Ю. В. Хоматов та ін.; за ред. Ю. М. Грошевого, В. М. Хотенця. Харків : Право, 2000. 496 с.
120. Кримінальний процес України : підручник / авт. кол.: М. М. Михеєнко, В. Т. Нора, В. П. Шибіко. Київ, 1999. 639 с.
121. Кримінальний процес: підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ : «Центр учбової літератури», 2013. 544 с.
122. Кримінальний процес: підручник / за ред. Ю. М. Грошевого, О. В. Капліна. Харків: Право, 2010. 608 с.
123. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, В. П. Пшонка та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки. Харків: Право, 2013. 824 с.
124. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар; за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ: Юстініан, 2012. 1224 с.
125. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право, 2013. 768 с.
126. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
127. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково–практичний коментар / відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко. Харків : Одиссей, 2013. 1104 с.
128. Кримінально-процесуальний кодекс України : Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Т. Маляренка, Ю. П. Аленіна. Харків : ТОВ «Одіссей», 2008. 1247 с.

129. Кузьмічова Є. В. Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб. *Юридична наука*. 2014. № 8. С. 107–115.
130. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (Загальна частина) / В. В. Рожнова та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2012. 280 с.
131. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу. Планирование, организация. Москва, 1970. 195 с.
132. Лисюк Ю. В. Окремі аспекти набуття процесуального статусу підозрюваного у досудовому розслідуванні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Т. 11. № 2. С. 56–62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2014_11_2_9
133. Лобойко Л. М. Кримінальний процес: підручник. Київ : Істина, 2014. 432 с.
134. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Визначення та система негласних слідчих (розшукових) дій. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2014. № 1(9). С. 1–17. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14lydsrd.pdf>
135. Лук'янчиков Є. Д. Виклик на допит: правові, організаційні, тактичні аспекти. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2003. № 2. С. 227–233.
136. Ляхов Ю. Новые изменения УПК отражают потребности практики. *Российская юстиция*. 2004. № 1 С. 45–47.
137. Мазур О. С. Інститут «підозри» у кримінальному процесі України: історія виникнення та сучасний стан. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 207–211. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2013_2_38
138. Мазюк Р. В. Институт уголовного преследования в российском уголовном судопроизводстве: монографія. Москва : Юрлитинформ, 2009. 215 с.

139. Майданник О. О. Вдосконалення правового регулювання відповідальності депутата парламенту України. *Порівняльне-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 46–48.

140. Малько А. В., Суменков С. Ю. Правовой иммунитет: теоретические и практические аспекты. *Журнал российского права*. 2002. № 2. С. 16–23.

141. Малярченко В. Т. До питання про запобіжні заходи в кримінальному процесі. *Вісник Верховного Суду України*. 2000. № 4. С. 41–44.

142. Матвеевич Г. И. Поводы и основание для возбуждения уголовного дела : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 2004. 48 с

143. Михайленко А. Р. Возбуждение уголовного дела в советском уголовном процессе / под ред. А. Л. Цыпкина. Саратов : Сарат. ун-т, 1975. 150 с.

144. Михайлишин О. Р. Теоретичні аспекти причин помилок у слідчій діяльності. *Університетські наукові записки*. 2006. № 2. С. 270-273. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2006_2_45.

145. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 груд. 1966 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043

146. Мулукаев Р. С. Полиция и тюремные учреждения дореволюционной России. Москва, 1964. 86 с.

147. НАБУ закликає Порошенка ветоувати зміни до КПК, проголосовані Радою 3 жовтня. Офіційний сайт «Цензор.НЕТ». URL: https://ua.censor.net.ua/news/458040/nabu_zaklykaye_poroshenka_vetuvaty_zminy_do_kpk_progolosovani_radoyu_3_jovtnya

148. Наливайко Л. Р. Конституційно-правова відповідальність: питання теорії та практики : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 1999. 180 с.

149. Народний депутат України викликається для вручення повідомлення про підозру. Державне бюро розслідувань. 2020. 05 лют. URL: <https://dbr.gov.ua/news/narodniy-deputat-ukraini-viklikaetsya-dlya-vruchennya-povidomlennya-pro-pidozru>

150. Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу РСФСР / под общ. ред. В. М. Лебедева. М. : Спарк, 1997. 613 с.
151. Никифорчук Д.Й., Заблоцька О. Ю. До питання проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Становлення системи негласного розслідування у кримінально-процесуальному законодавстві України*: матеріали кругл. столу (Київ, 7 жовт. 2011 р.). Київ: Видавець Ліпкан О. С., 2011. С. 43–44
152. О статусе народных депутатов СССР: Закон СССР от 19.04.1979 г. № 8–X. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_7901.htm
153. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка. Москва, 1992. 1153 с.
154. Окрема думка судді Конституційного Суду України Вознюка В. Д. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність) від 27.10.1999 р. № 9 – рп/99
155. Олійник В. С., Олійник В. В., Шумний А. О., Чабанюк Д. Ю. Проблеми конституційно-правового забезпечення недоторканності народних депутатів: зарубіжний досвід та українські реалії. *Право і суспільство*. 2019. № 4. С. 17–28.
156. Осадча О. С., Юхно О. О. Повноваження прокурора при застосуванні запобіжних заходів : монографія. Харків : Панов, 2016. 224 с.
157. Основный закон Федеративной Республики Німеччини. Юридична енциклопедія : в 6-ти т. / ред. кол. Ю.С. Шемшученко. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2002. Т. 4. 720 с.
158. Основной закон Федеративной Республики Германии от 23.05.1949 г. URL: http://www.1000dokumente.de/?c=dokument_de&dokument=0014_gru&object=translation&l=ru
159. Павленко І. А. Деякі аспекти перспективи скасування інституту депутатської недоторканності в Україні: аналітична записка. Національний

інститут стратегічних досліджень. 2018. № 18. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1755/>

160. Павловський В. В. Загальні положення досудового розслідування: автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 2016. 20 с.

161. Панга М. С. Возбуждение уголовного дела и возбуждение уголовного преследования. *Вопросы уголовного права и процесса (сборник статей)*. Минск, 1960. Вып. 2. С. 129–145.

162. Пеший Д. А. Засада законності та її забезпечення у досудовому кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ: НАВС, 2016. 25 с.

163. Пилипенко А. Закон для обраних. Чи заарештовують депутатів у Європі. URL: <http://prportal.com.ua/Peredovitsa/zakon-dlya-obranih-chi-zaareshtovuyut-deputativ-v-ievropi>

164. Погорецький М. А. Сергеева Д. Б. Негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи: поняття, сутність і співвідношення. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 2(33). С. 137–141.

165. Погорецький М. А., Коровайко О. І. Застосування тимчасового доступу до речей і документів у кримінальних провадженнях про злочин, учинені організованими злочинними угрупованнями. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 1 (29). С. 234–242.

166. Погорецький М. А., Старенький О. С. Здійснення кримінального провадження щодо народних депутатів: окремі проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 2. С. 79–90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkc_2017_2_12

167. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія. Харків : Арсіс; ЛТД, 2007. 576 с.

168. Погорецький М. А. Негласні слідчі розшукові дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 271–276.

169. Погорілко В. Ф. Депутатська недоторканність. *Урядовий кур'єр*. 2000. 13 квіт. С. 2–6.

170. Подковський О. Тимчасовий доступ до речей і документів за новим КПК *Проблеми і шляхи їх вирішення слово національної школи суддів України*. 2013. № 3 (4). С. 79-82.

171. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення від 30 черв. 2020 р. № 298. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>

172. Полховська І. К. Депутатська недоторканність в Україні: деякі проблемні питання теорії та практики. *Право і суспільство*. 2011. № 6. С. 39–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2011_6_9

173. Полухович О. І. Судовий контроль при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Харків, 2017. 20 с.

174. Порядок ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події: наказ МВС України від 08 лют. 2019 р. № 100. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19>

175. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20 березня 2019 року у справі № 826/8777/18 (провадження № 11-1420апп18). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80857556>.

176. Практикум з негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні: навч.-метод. посіб. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2016. 200 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/POSIBNIKI_2016/NMP_164.pdf

177. Приполова Л. І. Зміст депутатської недоторканності: порівняльний аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду. *Право і суспільство*. 2015. № 1. С. 32–37.

178. Про банки і банківську діяльність: Закон від 07 груд. 2000 р. № 2121-III. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

179. Про вибори народних депутатів України: Закон від 17 листоп. 2011 р. № 4061-VI. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>

180. Про внесення змін до деяких законодавчих актів з метою приведення у відповідність із Законом «Про внесення змін до статті 80 Конституції щодо недоторканності народних депутатів: Закон від 18 груд. 2019 р. № 388-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/388-20>

181. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих питань накладення арешту на майно з метою усунення корупційних ризиків при його застосуванні: Закон від 10 листоп. 2015 р. № 769-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

182. Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України): Закон від 3 верес. 2019 р. № 27-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/27-20>

183. Про внесення змін до Конституції України: роз'яснення до Закону від 3 верес. 2019 р. № 27-IX. Конституційний Суд України. 2020. URL: <http://www.ccu.gov.ua/>

184. Про Державне бюро розслідувань: Закон від 12 листоп. 2015 р. № 794-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>

185. Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 28 березня 2008 р. № 2. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-08#Text>.

186. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження: Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05 квіт. 2013 р. № 223-558/0/4-13. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13>

187. Про додержання прав людини під час проведення оперативно-технічних заходів : Указ Президента України від 7 листоп. 2005 р. № 1556/2005. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556/2005>.

188. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: спільний наказ Генеральної прокуратури України, МВС України, СБ України, Міністерством фінансів України, Адміністрацією ДПС України та Міністерством юстиції України № 114/1042/516/1199/936/1681/51 від 16 лист. 2012 р. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.

189. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні : Закон від 28 квіт. 1992 р. № 2296-XII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2296-12#Text>

190. Про Національну поліцію: Закон від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

191. Про окремі питання здійснення слідчим суддею суду апеляційної інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні: інформ. лист Вищ. спеціаліз суду України з розгляду цив. і кримін. справ від 29.10.2013 № 223-158/0/4-13. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13>

192. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. *Верховна Рада України*. URL: zakon.rada.gov.ua/go/2135-12

193. Про поштовий зв'язок: Закон від 4 жовт. 2001 р. № 2759-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-14#Text>

194. Про прокуратуру : Закон від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

195. Про Регламент Верховної Ради України: Закон від 10 лют. 2010 р. № 1861-VI. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>

196. Про Службу безпеки України: Закон від 25 берез. 1992 р. № 2229-XII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>

197. Про статус народного депутата України: Закон України від 17.11.1992 р. № 2790-XII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12>

198. Про схвалення засад антикорупційної політики: розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 груд. 2009 р. № 1688-р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1688-2009-%D1%80>

199. Про телекомунікації : Закон від 18 листоп. 2003 р. № 1280-IV. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15#Text>

200. Проблеми законодавчого забезпечення пріоритетних сфер суспільних відносин (на основі аналізу законопроектів, включених до порядку денного восьмої та дев'ятої сесій Верховної Ради України шостого скликання)

/ заг. ред. В. М. Литвина. Київ: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2012. 864 с.

201. Процессуальное закрепление доказательств при расследовании преступлений. Москва : Юрид. лит., 2001. 174 с.

202. Процесуальний порядок проведення негласних слідчих дій. <http://www.ord-irina.pp.ua/%>

203. Радченко О. І. Статус народного депутата України: проблеми теорії і правового регулювання: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2005. 194 с.

204. Регламент парламента Грузии от 22.06.2012 г. № 6533–Іс. URL: <http://www.parliament.am/library/Standing%20orders/vrastan.pdf>.

205. Реєнт О. О. Право депутатської недоторканності (питання теорії та практики): дис... канд. наук: 12.00.02. Київ 2009. 271 с.

206. Рижук І. В. Аналіз правового регулювання депутатського імунітету в Україні та зарубіжних країнах. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 3 (24). С. 23–26.

207. Рішення Конституційного Суду України 26 червня 2003 року № 12-рп/2003. Справа N 1-15/2003. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-03#Text>

208. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 120, частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора): Справа № 1-12/2003 від 30 січ. 2003 р. № 3-рп/2003. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03>

209. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої статті 17, частини другої статті 27 Закону України «Про статус народного депутата України» (справа про гарантії діяльності народного

депутата України) від 10 квіт. 2003 р. № 7-рп/2003. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-03>

210. Рішення Конституційного Суду України. URL: <http://www.ccu.gov.ua/docs/9>

211. Рогатюк І. В. Реализация прокурором функции надзора за соблюдением законов при проведении досудебного расследования в форме процессуального руководства. *Право и политика*: науч.-метод. журн. Кыргызстан. 2014. № 1. С. 107–110.

212. Рогатюк І. В. Процесуальна діяльність прокурора на стадії досудового розслідування : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 544 с.

213. Рогатюк І. В. Теоретичні, правові та праксеологічні основи кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому розслідуванні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ: НАВС, 2018. 40 с.

214. Романюк П. В. Конституційно-правові засади інституту представницького мандату: автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Харків, 2016. 22 с.

215. Российское законодательство X–XX вв. Москва, 1986. Т. 4. 425 с.

216. Российское законодательство X–XX веков: в 9 т.; под общ. ред. О. И. Чистякова. Москва : Юрид. лит., 1991. Т. 8. Судебная реформа / отв. ред. тома Б. В. Виленский. 496 с.

217. Руднев В. И. Иммунитеты в уголовном судопроизводстве : автореф. дисс.... канд. юрид. наук : 12.00.02. Москва, 1997. 22 с.

218. Рябинина Т. К., Ряполова Я. П. Негативные последствия упразднения стадии возбуждения уголовного дела. *Кримінальне провадження: новації процесуальної теорії та криміналістичної практики*: матеріали Міжнар. наук.–практ. конф. (Сімферополь, Алушта, 18–19 квіт. 2013 р.) / відп.

ред. М. А. Михайлов, Т. В. Омельченко; Тавр. нац. ун–т ім. В. І. Вернадського. Сімферополь: ДІАЙП, 2013. С. 130–132.

219. Свириденко С. В. Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю: дис...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 232 с.

220. Свириденко С. В., Татаров О. Ю. Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю: монографія. Київ, 2019. 212 с.

221. Свириденко С. В. Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Ірпінь: УДФСУ, 2018. 19 с.

222. Семенуха Р. Зняття депутатської недоторканності: вихід є. *Дзеркало тижня*. URL: https://dt.ua/LAW/znyattya-deputatskoyi-nedotorkannosti-vihid-ye-_html

223. Сервецький І. В., Якименко Г. О., Лісова А. Ю. Заяви та повідомлення громадян про злочини : правові, теоретичні та прикладні проблеми їх вирішення : монографія. Київ, 2006. 404 с.

224. Сергеева Д. Б. Негласные следственные (розыскные) действия как средства познания в уголовном процессе. *Вестник Московского гос. обл. ун-та*. Серия «Юриспруденция». 2014. №1. С. 41–49.

225. Середа К. О. Правове регулювання запобіжних заходів у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ: НАВС, 2018. 20 с.

226. Сімонович Д. В. Доктринальні засади структури та системності кримінального процесу України: стадії та окремі провадження: монографія. Харків: В справі, 2016. 443 с.

227. Скулиш Є. Д. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінально-процесуальним законодавством України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. №2. С. 15–23.

228. Скулиш Є. Д. Система негласних слідчих (розшукових) дій за кримінальним процесуальним кодексом України. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2012. Вип № 618. Правознавство. С. 108–114.

229. Смоков С. М. Окремі проблемні питання, які виникають при застосуванні норм нового КПК України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 110–115.

230. Совгиря О. В., Шукліна Н. Г. Конституційне право України. Повний курс: навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 556 с.

231. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : монографія. Київ, 2005. 271 с.

232. Строган А. Ю. Клопотання як самостійний інститут кримінально-процесуального права : заявлення, розгляд та вирішення клопотань на досудовому слідстві : монографія. Київ : Істина, 2009. 455 с.

233. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. Москва : Наука, 1968. Т. 1. 470 с.

234. Сухов Ю. М. Повідомлення про підозру спеціальному суб'єкту. *Гра поза правилами: проблемні питання пред'явлення підозри спеціальному суб'єкту та її обґрунтованість. Різні підходи до правозастосування* : тези виступів. Київ : Нац. асоціація адвокатів, 2020. 20 с.

235. Тагієв С. Р. Негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному судочинстві України : монографія. Київ : ВД «Дакор», 2015. 440 с.

236. Тарасов И. Н. История русской полиции и отношение ее к юстиции. *Юридический вестник*. Москва, 1884. № 10–12. С. 42–49.

237. Татаров О. Ю. Заходи забезпечення кримінального провадження: перший досвід застосування. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 7. С. 113–122.

238. Татаров О. Ю. Окремі проблеми при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 69–77.
239. Татаров О. Ю. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій стосовно окремої категорії осіб. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2015. Вип. 3–2. Т. 1. С. 205–208.
240. Татаров О. Ю. Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів : проблеми та перспективи їх розв'язання. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2012. № 1 (28). Ч. 2. С. 85–95.
241. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС): монографія. Донецьк: ТОВ «ВПП «ПРОМІНЬ», 2012. 640 с.
242. Татаров О. Ю. Особливості застосування деяких нових інститутів кримінального процесуального законодавства України. *Право України*. 2013. № 11. С. 63–70.
243. Татаров О. Ю., Мірковець Д. М. Повідомлення про підозру: проблеми кримінальної процесуальної регламентації. *Митна справа*. 2015. № 1 (22). С. 265–271.
244. Татаров О. Ю. Проблеми повідомлення про підозру та шляхи їх вирішення. *Наук. часопис Нац. акад. прокуратури України*. 2014. № 4. С. 179–186. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/4-2015/tatarov.pdf>
245. Терехин В. А. Судейский иммунитет: проблемы теории, законодательства и практики. *Российская юстиция*. 2011. № 5. С. 34–39.
246. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник. Академічне видання. К.: Алерта, 2014. 440 с.
247. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України : підручник / В. М. Тертишник. Київ : А.С.К., 2003. 1120 с.
248. Тертишник В. М. Уголовный процесс. Харьков : РИФ «АРСИС, ЛСД», 1997. 482 с.

249. Тютюнник В. В. Окремі питання оцінки недопустимості доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини // Форум права. 2014. № 1. С. 490–496.

250. Уваров В. Г. Недоторканість особи у кримінальному процесі. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 10. С. 72–75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlubp_2013_10_20

251. Уваров В. Г. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми юридичної визначеності та ефективності. *Правова позиція*. 2016. № 2 (17). С. 163–169.

252. Уголовно-процессуальный кодекс Грузии от 9 октября 2009 г. № 1772-II с. URL: www.matsne.gov.ge

253. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 04 июля 2014 г. № 231-V. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852#pos=0;0

254. Удалова Л. Д., Рожнова В.В., Савицький Д. О., Ільєва Т. Г. Функція судового контролю у кримінальному процесі: монографія. К.: «Центр учбової літератури», 2015. 176 с.

255. Удалова Л., Рожнова В. Кримінальний процесуальний кодекс України – новий етап у розвитку теорії та практики здійснення кримінального провадження. *Право України*. 2013. №11. С. 80–87.

256. Ударцов Ю. Протидія корупції та організований злочинності в умовах дії нового Кримінального процесуального кодексу. *Вісник прокуратури*. 2012. № 12. С. 18–26.

257. Узагальнення судової практики розгляду клопотань про дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчим суддею. URL: <http://kia.court.gov.ua/sud2690/uzah/2/>.

258. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження (витяг) від 07 лют. 2014 р. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14/print1445417853286718>

259. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. У 2 т. / В. А. Смолій, В. Ф. Верстюк, Ю. М. Гамрецький та ін. / [В. Ф. Верстюк та ін. (упорядн.) ; В. А. Смолій та ін. (ред.)]. Т. 2: 10 грудня 1917 р.–29 квітня 1918 р. Київ: Наукова думка, 1997. 422 с.

260. Український парламентаризм: минуле і сучасне / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Парламентське вид-во, 1999. 368 с.

261. Ухвала Вищого антикорупційного суду за кримінальним провадженням в ЄРДР 52020000000000098 від 02.03.2020 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88047786>

262. Ухвала за кримінальним провадженням в ЄРДР 420170000000004969 від 29 квіт. 2020 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89057802>

263. Ухвала Київського апеляційного суду у кримінальному провадженні № 620191700000000544 від 25 лют. 2020 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87857175>

264. Ухвала Печерського районного суду м. Києва у кримінальному провадженні № 420200000000000307 від 19 лют. 2020 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89508772>

265. Ухвала слідчого судді Святошинського районного суду міста Києва від 25 січ. 2013 р. № 759/537/13.

266. Фалалєєва Л. Г., Мараховський В. В. Дипломатичні імунітети: принципи, норми, практика застосування. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 1 (14). С. 192–202.

267. Фараон О. В. Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ: НАВС, 2017. 20 с.

268. Фараон О. В. Поняття повідомлення про підозру. *Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства: матеріали круглого столу* (м. Київ, 28 листоп. 2013 р.). Київ: Держ. пенітен. служба України, Ін-т кримін.-виконав. служби, 2013. С. 183–186.

269. Фаринник В. І. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження: теорія та практика: монографія. Київ: Алерта, 2017. 548 с.

270. Фаринник В. І. Теоретичні, правові та праксеологічні проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2018. 35 с.

271. Фаринник В. І. Теоретичні, правові та праксеологічні проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 565 с.

272. Федоренко В. Л., Серeda Ю. А. Інститут депутатського імунітету: порівняльно-правові аспекти. *Держава і право*. 2001. Вип. 9. С. 106–117.

273. Философский энциклопедический словарь / сост. С. С. Аверницев, Л. Ф. Ильичев, С. М. Ковалев, Н. М. Ланда. Москва : Сов. энцикл., 1989. 815 с.

274. Франк Л. В. Задержание и арест подозреваемого в советском уголовном процессе (уголовно-процессуальные и криминалистические исследования). Душанбе, 1963. 236 с.

275. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: наук.-метод. посіб. для суддів. 2-ге вид. випр., допов. Київ, 2015. 208 с.

276. Холондович І. І. Підстави та процесуальний порядок оскарження повідомлення про підозру : автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.09.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Ірпінь, 2020. 18 с.

277. Циктіч В. М. Проблемні питання забезпечення доказування слідчим суддею у ході проведення допиту свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 3. С. 82–88.

278. Чепель О. Д. Кримінальна відповідальність народного депутата України: питання теорії та практики. *Університетські наукові записки*. 2011. № 2. С. 267–272. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2011_2_45

279. Чепель О. Д. Проблеми статусу та професіоналізації діяльності депутатів парламенту на сучасному етапі (порівняльно–правове дослідження): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Чернівці, 2009. 243 с.

280. Черкесова А. С. Гарантії прав і свобод людини при їх обмеженні у кримінальному провадженні: автореф дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 2018. 21 с.

281. Шапутько С. В. Повноваження слідчого судді щодо судового контролю у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 296 с.

282. Шевчишен А. В. Проблеми доказування стороною обвинувачення у досудовому розслідуванні корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: дис...докт. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2019. 624 с.

283. Шевчишен А. В. Деякі особливості початку досудового розслідування щодо осіб, зазначених у статті 480 КПК України, у разі вчинення ними корупційного злочину. *Наше право*. 2017. № 1. С. 114–121.

284. Шейфер С. А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. Самара, 2004. 191 с.

285. Шиманський Ф. В. Негласні слідчі (розшукові) дії у боротьбі проти корупції в умовах нового КПК. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2013. Вип. 5. С. 253–255.

286. Шульга О. В. Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 255 с.

287. Шульгін С. Тимчасовий доступ до речей і документів: проблеми законодавчого регулювання та практичного застосування. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 6. С. 140-143.

288. Шумило М. Є. Оперативно-розшукові і слідчі дії: взаємозв'язок і розбіжність (гносеологічна і правова природа). *Становлення системи негласного розслідування у кримінально-процесуальному законодавстві України*: матеріали кругл. столу (Київ, 7 жовт. 2011 р.). Київ: Видавець Ліпкан О. С., 2011. С. 24–29.

289. Шумило М. Є., Рудей В. С. Реалізація конституційного принципу таємниці листування, телефонній розмов, телеграфної та іншої кореспонденції у досудових стадій кримінального процесу України: монографія. Харків: СПДФО Бровін О. В., 2012. 208 с.

290. Що означає скасування депутатської недоторканності: закони набрали чинності. *ЮРЛІГА: право знати* 2020. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ua/news/192082_shcho-oznacha-skasuvannya-deputatsko-nedotorkannost-zakoni-nabrali-chinnost

291. Энциклопедия государства и права / под ред. П. Стучки. Москва, 1995. Т.2. 542 с.

292. Эсмень А. Общие основания конституційного права / пер. с 4-го франц. под ред. Н. О. Бера. 2-е изд. Санкт-Петербург : Издание О. Н. Поповой, 1909. 449 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Акти впровадження

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ
ІНСТИТУТ
ПУБЛІЧНОГО ПРАВА**

вул.Г.Кірпи, 2 А, м.Київ, 03035
Тел. 044 228-1031
E-mail: sipl@email.ua
sipl@i.ua
www.sipl.com.ua

**SCIENTIFIC INSTITUTE
OF PUBLIC LAW**

2 a, Kirpy str., Kyiv, 03035
Tel. +38 04 228-1031
E-mail: sipl@email.ua
sipl@i.ua
www.sipl.com.ua

№ _____

На № _____

Від _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Науково-дослідного інституту
публічного права,
доктор юридичних наук, професор

В.В. Галуцько

11.06.2020 р.

АКТ

**впровадження результатів дисертації здобувача наукового ступеня
кандидата юридичних наук Танривердієва Хазарі Муса-огли на тему:
«Досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних
депутатів України» у наукову діяльність Науково-дослідного інституту
публічного права**

Комісія у складі: директора Інституту – завідувача відділу публічно-правового забезпечення розвитку підприємництва – доктора юридичних наук, професора Галуцька В.В. (голова), заступника директора Інституту з наукової роботи – завідувача відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт – доктора юридичних наук Короеда С.О., завідувача відділу проблем захисту суб'єктів публічно-правових відносин – доктора юридичних наук, доцента Овчарука С.С., склала цей акт про те, що матеріали дисертації Танривердієва Хазарі Муса-огли на тему: «Досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України» (на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність) мають необхідний теоретичний рівень і практичну значимість та використовуються у науково-дослідній роботі наукових відділів Науково-дослідного інституту публічного права під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення

теоретико-методологічних проблем науки кримінального процесу та криміналістики, та використовуються Інститутом в межах реалізації тем наукових досліджень «Досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України».

Використання результатів дисертації сприятиме активізації та підвищенню ефективності наукової діяльності наукових працівників наукових відділів Науково-дослідного інституту публічного права.

ВИСНОВОК

Результати дисертації Танривердієва Хазарі Муса-огли на тему: «Досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук вважати впровадженими в наукову діяльність Науково-дослідного інституту публічного права під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем науки кримінального процесу та криміналістики.

Голова комісії:

Члени комісії:

В.В. Галуцько

С.О. Короед

С.С. Овчарук

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник голови Національної
поліції України – начальник
Головного слідчого управління
доктор юридичних наук, доцент
Заслужений юрист України

Максим ЦУЦКІРІДЗЕ

АКТ

**впровадження у практичну діяльність органів досудового розслідування
матеріалів дисертаційного дослідження здобувача кафедри
криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх
справ Танривердієв Хазарі Муса-огли на тему:
«Досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних
депутатів України»**

Комісія у складі: начальника відділу ГСУ НП України, доктора юридичних наук, доцента Шевчишена А.В., заступника начальника відділу ГСУ НП України, кандидата юридичних наук, доцента Мірковця Д.М., старшого слідчого в особливо важливих справах ГСУ НП України Борця І.В. склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження здобувача кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ Танривердієв Хазарі Муса-огли на тему: «Досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України» можуть застосовуватись у практичній діяльності слідчих підрозділів, а також під час проведення занять в системі службової підготовки.

**начальник відділу
ГСУ НП України
доктор юридичних наук, доцент**

Артем ШЕВЧИШЕН

**Заступник начальника відділу
ГСУ НП України
кандидат юридичних наук, доцент**

Дмитро МІРКОВЕЦЬ

**Старший слідчий в особливо важливих справах
ГСУ НП України**

І.В. Борець

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
професор,
заслужений юрист України

Станіслав ГУСАРЄВ

17. 06. 2020 р.

АКТ

**про впровадження результатів дисертації Танривердієва Хазарі Муса-огли
«Досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних
депутатів України» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних
наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність у освітній процес
Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: начальника навчально-методичного відділу Колодейчак С.І., (голова комісії), завідувача кафедри кримінального процесу, доктора юридичних наук Макарова М.А., завідувача кафедри криміналістики та судової медицини, кандидата юридичних наук, доцента Самодіна А.В., склала цей акт про те, що результати дисертації Танривердієва Хазарі Муса-огли «Досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України» впроваджені у освітній процес академії.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що подані наукові праці Танривердієва Х.М. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, запроваджені для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема у системі професійної освіти слідчих і прокурорів, при викладанні відповідних навчальних дисциплін та під час підготовки навчальних і методичних посібників, підручників, курсів лекцій.

Голова комісії:

Станіслава КОЛОДЕЙЧАК

Члени комісії:

доктор юридичних наук

Марк МАКАРОВ

**кандидат юридичних наук,
доцент**

Артем САМОДІН

Додаток Б

АНАЛІТИЧНА ДОВІДКА за результатами зведеного опитування суддів, прокурорів Офісу Генерального прокурора України, детективів та слідчих територіальних органів Національної поліції України щодо питань досудового розслідування кримінальних правопорушень щодо народних депутатів України

Під час дисертаційного дослідження опитано 30 суддів, 35 прокурорів Офісу Генерального прокурора України, 65 детективів та 57 слідчих територіальних органів Національної поліції України у м. Києві. Використано власний досвід роботи автора в Національній поліції України та Національному антикорупційному бюро України.

1. На переконання респондентів, основними причинами внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (відкриття кримінального провадження) є:

- заява, повідомлення фізичної особи, представника юридичної особи або державного органу про вчинення кримінального правопорушення (82%);
- самостійне виявлення слідчим ознак злочину під час розслідування ним кримінального провадження, яке відкрите за іншими фактами (24 %);
- повідомлення оперативного підрозділу про вчинення кримінального правопорушення, виявленого під час здійснення оперативно-розшукової діяльності (32 %). Здебільшого це по кримінальних правопорушеннях у сфері службової діяльності (отримання неправомірної вигоди, зловживання впливом тощо);
- матеріали іншого правоохоронного органу (9 %). Особливо це стосується злочинів вчинених народними депутатами України в силу новоутворених правоохоронних органів, яким підслідні кримінальні правопорушення вчинені даними суб'єктами (ДБР, НАБУ);

- повідомлення у засобах масової інформації – 5,3 % (як приклад досить популярними в останній час є «журналістські розслідування»),
- Інтернет повідомлення (5 %), зокрема, різноманітні форуми, сайти громадських активістів щодо вчинення корупційних злочинів тощо.

2. 40 % опитаних слідчих, 68 % прокурорів та 90 % суддів підтримало пропозицію доповнити ст. 163 КПК України таким положенням: «Слідчий суддя, суд, встановивши, що клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів подано без додержання вимог статті 160 цього Кодексу, повертає його особі, яка його подала для усунення недоліків, про що постановляє ухвалу».

3. На думку респондентів проблемними питаннями під час надання дозволу слідчим суддею на застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження є:

- відсутність законодавчої можливості у слідчого судді заслухати будь-якого свідка, потерпілого або витребувати речі чи документи під час розгляду клопотань про застосування будь-якого заходу забезпечення кримінального провадження (38 %);

- недотримання сторонами кримінального провадження вимог ч. 2 ст. 160 КПК України під час складання, подання та розгляду клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів та відсутність у слідчого судді повноваження щодо повернення клопотань у випадку їх невідповідності вимогам, передбаченим ст. 160 КПК України (31 %);

- відсутність у КПК України норми щодо обов'язковості розгляду клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю у закритому судовому засіданні (29 %);

- відсутність у слідчих суддів повноважень накладати арешт на документи (26 %);

- не визначеність у чинному КПК України чіткого переліку вимог, яким повинні відповідати клопотання про арешт майна (23 %);
- відсутність у клопотаннях про арешт майна причин неможливості документального підтвердження права власності на майно (22 %);
- недостатність законодавчо визначеного строку для слідчих суддів щодо розгляду клопотань про арешт тимчасово вилученого майна (19 %).

4. 42% опитаних слідчих та 68% прокурорів підтримало позицію за доцільне у відповідних положеннях КПК України чітко відмежовувати процесуальних осіб які: а) приймають рішення про проведення СРД та НСРД; б) погоджують їх проведення, зокрема Генеральний прокурор України; в) надають дозвіл на їх проведення, до числа яких зокрема й відноситься слідчий суддя.

5. Респонденти переконані (32% слідчих та 18% прокурорів), виходячи з аналізу приписів ч. 1 ст. 233 та ч. 3 ст. 233 КПК України, що навіть у випадку одержання добровільної згоди від народного депутата України на проникнення до його житла чи іншого володіння після проведення такої СРД необхідно звертатися з відповідним клопотання до слідчого судді для отримання відповідної ухвали задля забезпечення подальшого використання протоколів цих дій як доказів, що відповідають вимогам допустимості, у кримінальному провадженні.

6. На переконання респондентів основними проблемними питаннями, що виникають у процесі проведення НСРД щодо народних депутатів України у кримінальному провадженні, є:

- недотримання слідчими, прокурорами вимог ч. 2 ст. 248 КПК України під час складання, подання та розгляду клопотань про надання дозволу на проведення НСРД (35 %);

– неможливість отримання на момент складання та розгляду клопотань про надання дозволу на проведення НСРД доказів, що свідчать про особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести НСРД (31 %);

– недосконалість процесуального порядку ознайомлення слідчим суддею з матеріалами кримінального провадження, якими слідчий, прокурор обґрунтовують необхідність проведення НСРД (21 %);

– неоднозначність слідчо-судової практики у застосуванні положень ст. 250 КПК України; відсутність законних можливостей проведення НСРД до постановлення ухвали слідчим суддею з метою безпосереднього переслідування народного депутата України, який вчинив тяжкий або особливо тяжкий злочин, або забезпечення збереження доказів його вчинення (14 %).

Додаток В

АНАЛІТИЧНА ДОВІДКА

за результатами вивчення кримінальних проваджень щодо народних депутатів України та судових рішень, винесених слідчими суддями

Під час дисертаційного дослідження було вивчено 10 кримінальних проваджень щодо народних депутатів України та 14 судових рішень, винесених слідчими суддями.

1. У 34 % випадках слідчим суддею цілком обґрунтовано відмовлено у задоволенні клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів, які були подані без дотримання сторонами кримінального провадження вимог ч. 2 ст. 162 КПК України.

2. Основні процесуальні порушення, які було виявлено у клопотаннях про тимчасовий доступ до речей і документів є:

– відсутність належного обґрунтування того, що прокурорами, слідчими та захисниками застосовувалися інші процесуальні засоби для отримання відповідних речей і документів, у тому числі й щодо речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, а також відсутність документів, що підтверджують застосування ними інших процесуальних засобів отримання доказів (наприклад, запит слідчого, прокурора, адвокатський запит, відповідні на них, клопотання про проведення СРД та відповідні на них тощо) (68%);

– відсутність правової кваліфікації кримінального правопорушення. В більшості випадків сторони кримінального провадження обмежуються лише посиланням на статтю чи відповідну частину статті КК України (44 %);

– не конкретизація відповідних речей і документів, стосовно яких планується здійснити тимчасовий доступ, не вказуються їх ідентифікаційні та родові ознаки. В більшості випадків слідчі, прокурори обмежуються лише фразою, що «речі і документи мають значення для кримінального

провадження». Особливо це стосується тих випадків, коли необхідно здійснити тимчасовий доступ до документів фінансово-бухгалтерської звітності, проектно-кошторисної документації (38 %);

- відсутність повного й достовірного викладення обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання, а також не наведено відповідні докази, що підтверджують зазначені обставини (34 %);

- сторони кримінального провадження не в усіх випадках вказують яке значення мають відповідні речі чи документи для кримінального провадження та не обґрунтовують подальшу можливість їх використання як доказів для встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (26 %).

3. Відмова слідчим суддею у задоволенні клопотання поданого слідчим, прокурором про проведення обшуку житла чи іншого володіння особи обумовлене наступним:

- відсутність суб'єкта поданого клопотання в момент його розгляду (22%);

- клопотання подано із порушенням правил підсудності (15 %);

- відсутність короткого викладу обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання (9 %);

- відсутність номеру кримінального провадження (11 %);

- відсутність витягу із ЄРДР, яким підтверджуються повноваження слідчого чи прокурора на подання відповідного клопотанням (20 %);

- невідповідність кваліфікації, зазначеної в клопотанні про проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, кваліфікації, вказаної у витязі з ЄРДР (10%);

- подання клопотання неналежним суб'єктом (наприклад, співробітником оперативного підрозділу чи слідчим, який не входить до слідчої групи, або прокурором) (17%);

- не вказується особа, якій належить житло чи інше володіння, чи особа, у фактичному володінні якої воно знаходиться (6 %);

- відсутність відомостей щодо прокурора, який погодив клопотання (6%);
- не вказуються індивідуальні або родові ознаки речей, документів, іншого майна або осіб, яких планується відшукати, а також їхній зв'язок із вчиненим кримінальним правопорушенням (10%);
- використовуються в обґрунтування поданого клопотання докази, які не відповідають вимогам допустимості, належності та достовірності (32 %).

Додаток Д

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ
змін до Кримінального процесуального кодексу України,
які запропоновані у тексті дослідження

Діюча редакція	Редакція, з урахуванням запропонованих змін
Кримінальний процесуальний кодекс України	
Стаття 163. Розгляд клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів.	Слідчий суддя, суд, встановивши, що клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів подано без додержання вимог статті 160 цього Кодексу, повертає його особі, яка його подала для усунення недоліків, про що постановляє ухвалу
Стаття 163. Розгляд клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів. 4. Слідчий суддя, суд розглядає клопотання за участю сторони кримінального провадження, яка подала клопотання, та особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, крім випадків, передбачених частиною другою цієї статті. Неприбуття за судовим викликом особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, без поважних причин або неповідомлення нею про причини неприбуття не є перешкодою для розгляду клопотання.	Слідчий суддя, суд розглядає клопотання за участю сторони кримінального провадження, яка подала клопотання, та особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, крім випадків, передбачених частиною другою цієї статті. Неприбуття за судовим викликом особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, без поважних причин або неповідомлення нею про причини неприбуття не є перешкодою для розгляду клопотання. У випадку встановлення наявності реальної загрози зміни або знищення речей і документів, слідчий суддя розглядає клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів протягом 24 годин із моменту його надходження до суду за участю сторони кримінального провадження, яка подала клопотання
Стаття 171. Клопотання про арешт майна. 2. У клопотанні слідчого, прокурора про арешт майна повинно бути зазначено: ... 5. Клопотання слідчого,	2. У клопотанні слідчого, прокурора про арешт майна повинно бути зазначено ... причини, за яких неможливо підтвердити право власності на майно, яке необхідно арештувати. 5. Клопотання слідчого, прокурора про арешт

прокурора про арешт тимчасово вилученого майна повинно бути подано не пізніше наступного робочого дня після вилучення майна, інакше майно має бути негайно повернуто особі, у якої його було вилучено. У разі тимчасового вилучення майна під час обшуку, огляду, здійснюваних на підставі ухвали слідчого судді, передбаченої статтею 235 цього Кодексу, клопотання про арешт такого майна повинно бути подано слідчим, прокурором протягом 48 годин після вилучення майна, інакше майно має бути негайно повернуто особі, в якої його було вилучено.	тимчасово вилученого майна повинно бути подано не пізніше трьох діб після вилучення майна, інакше майно має бути негайно повернуто власнику або іншому законному володільцю майна. В окремих випадках, пов'язаних із проведенням експертного дослідження, або необхідності встановлення приналежності майна до вчинення злочину, строк подання клопотання про накладення арешту може бути продовжений до десяти діб на підставі відповідного звернення до слідчого судді та наведення достатніх доказів для продовження цих строків. З таким клопотанням про продовження строків має право звернутися слідчий за погодженням із прокурором або прокурор не пізніше трьох діб після вилучення майна.
Стаття 183. Тримання під вартою. 4. Слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, враховуючи підстави та обставини, передбачені статтями 177 та 178 цього Кодексу, має право не визначити розмір застави у кримінальному провадженні: ... 4) щодо злочину, передбаченого статтями 255-255⁻³ Кримінального кодексу України.	4. Слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, враховуючи підстави та обставини, передбачені статтями 177 та 178 цього Кодексу, має право не визначити розмір застави у кримінальному провадженні: ...4) щодо тяжкого або особливо тяжкого корупційного правопорушення».
Стаття 208. Затримання уповноваженою службовою особою.	п. 3. ч. 1. Якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи,

п. 3. ч. 1. Якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України.	підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину.
Стаття 214. Початок досудового розслідування. 1. Слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування, а дізнавач - керівником органу дізнання, а в разі відсутності підрозділу дізнання -	1. Слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний винести постанову про початок кримінального провадження, внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування.

керівником органу досудового розслідування.	
Стаття 234. Обшук. 3. У разі необхідності провести обшук слідчий за погодженням з прокурором або прокурор звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням, яке повинно містити відомості про: ... (абз. 3 відсутній)	3. У разі необхідності провести обшук слідчий за погодженням з прокурором або прокурор звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням, яке повинно містити відомості про: абз. 3 Слідчий суддя, встановивши, що клопотання про обшук житла чи іншого володіння особи складено без додержання вимог, передбачених частиною другою та третьою цієї статті, повертає його особі, яка його подала, про що постановляє ухвалу;
Стаття 235. Ухвала про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи 2. Ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи повинна відповідати загальним вимогам до судових рішень, передбачених цим Кодексом, а також містити відомості про: ... (п. 7, 8 відсутні)	2. Ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи повинна відповідати загальним вимогам до судових рішень, передбачених цим Кодексом, а також містити відомості про: ... п. 7 підстави для проведення обшуку; п. 8 мету проведення обшуку.
Стаття 248. Розгляд клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії. 2. У клопотанні зазначаються: ...п. 4 відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію;	2. У клопотанні зазначаються: ... п. 4 наявні відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію. У випадку відсутності таких відомостей слідчий, прокурор зобов'язані зазначити у клопотанні достатні докази, що підтверджують неможливість отримання відомостей про особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію.
Запропоновано доповнити главу 22 КПК України новою ст. 276-1 КПК України «Постанова про залучення народного депутата України як підозрюваного».	Постанова про залучення народного депутата України як підозрюваного: 1. У випадках, передбачених ч. 1 ст. 276 цього Кодексу, Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора) або заступник Генерального прокурора – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури виносить постанову про залучення особи як

	підозрюваного. 2. У постанові зазначається зміст підозри, фактичні обставини і правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється народний депутат України, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність і наводяться мотиви прийнятого рішення. 3. Копія постанови та пам'ятка вручається підозрюваному одночасно з врученням письмового повідомлення про підозру.
Стаття 482. Особливості порядку притягнення до кримінальної відповідальності, затримання і обрання запобіжного заходу стосовно судді. Запропоновано доповнити (ч. 2)	2. у разі вчинення народним депутатом України тяжкого або особливо тяжкого злочину допускається проведення СРД без погодження з Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора) з метою запобігання вчиненню кримінального правопорушення, відвернення чи припинення його наслідків або забезпечення збереження доказів.
Стаття 482–2. Особливості порядку притягнення до кримінальної відповідальності, затримання, обрання запобіжного заходу, проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій стосовно народного депутата України. 1. Відомості, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення народним депутатом України, вносяться до Єдиного реєстру досудових	1. Відомості, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення народним депутатом України, вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора), керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та керівниками Національного антикорупційного бюро України чи Державного бюро розслідувань у порядку, встановленому цим Кодексом. Абз 2. ч. 2. Розгляд таких клопотань, здійснюється слідчим суддею, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до

розслідувань Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора) у порядку, встановленому цим Кодексом. Абз 2. ч. 2. Розгляд таких клопотань, крім застосування негласних слідчих (розшукових) дій, здійснюється слідчим суддею, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, - слідчим суддею Вищого антикорупційного суду	підсудності Вищого антикорупційного суду, - слідчим суддею Вищого антикорупційного суду.
--	--

Додаток Е

Список опублікованих праць за темою дисертації

1. Танривердієв Х. М. Правова регламентація проведення слідчих (розшукових) дій щодо народних депутатів України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1. Т. 4. С. 154–159.
2. Танривердієв Х. М. Початок досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2. Т. 2. С. 156–161.
3. Танривердієв Х. М. Особливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо народних депутатів України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2018. Вип. 50. Т. 4. С. 184–189.
4. Танривердієв Х. М. Регламентації кримінальної процесуальної діяльності щодо осіб, які користуються недоторканністю: міжнародно-правовий досвід. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2019. Вип. 54. Т. 2. С. 155–160.
5. Танривердиев Х. М. Народный депутат Украины как субъект уголовной процессуальной деятельности. *Право и Закон*. 2020. № 1. С. 158–164 (Кыргызская Республика).
6. Танривердієв Х. М. Особливості повідомлення про підозру народним депутатам України. *Юридичний вісник*. 2020. № 3. С. 126–131.
7. Танривердієв Х. М. Особливості застосування депутатської недоторканості: міжнародно-правовий досвід. *Становлення та розвиток наукових досліджень: матеріали I міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 20–21 трав. 2016 р.)*. Київ : ГО «Фундація науковців та освітян», 2016. С. 39–41.
8. Танривердієв Х. М. Проблемні аспекти нових підходів до початку досудового розслідування. *Становлення та розвиток наукових досліджень:*

матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19–20 трав. 2017 р.). Київ : ГО «Фундація науковців та освітян», 2017. С. 48–50.

9. Танривердієв Х. М. Деякі питання повідомлення особі про підозру. *Актуальні проблеми оперативно-розшукової діяльності та використання спеціальної техніки* : матеріали кругл. столу (Дніпро, 6 груд. 2018 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 159–161.

10. Танривердієв Х. М. Інститут заходів забезпечення кримінального провадження. *Актуальні проблеми правової науки в сучасних умовах*: зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 16 трав. 2019 р.). Кривий Ріг : КФ Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. С. 115–117.

11. Танривердієв Х. М. Збирання доказів як елемент процесу доказування. *Становлення та розвиток наукових досліджень*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої Дню науки України (м. Київ, 17-18 травня 2019 р.). Київ: ГО «Фундація науковців та освітян», 2017. С. 23-25.

12. Танривердієв Х. М. Загальні умови проведення негласних (слідчих) розшукових дій. *Правова освіта: науковий погляд молодих вчених*: матеріали науково-практичної конференції до Міжнародного дня освіти (м. Київ, 24 січня 2020 р.). Київ: Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2020. С. 105-107.